

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ GEÇİŞ
EKONOMİLERİNDE POLİTİK İSTİKRARIN
MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Doç. Dr. Nihat AKBIYIK

Yavuz ÖZEK

MALATYA - 2018

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE
POLİTİK İSTİKRARIN MAKROEKONOMİK
BELİRLEYİCİLERİ**

**HAZIRLAYAN
Yavuz ÖZEK**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Nihat AKBIYIK**

MALATYA - 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

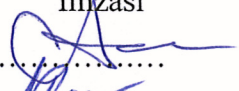
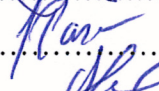
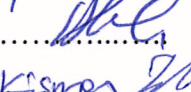
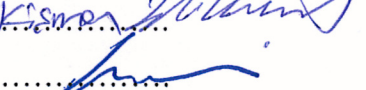
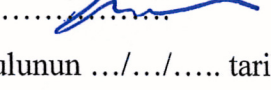
**AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ GEÇİŞ
EKONOMİLERİNDE POLİTİK İSTİKRARIN
MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Nihat AKBIYIK

HAZIRLAYAN
Yavuz ÖZEK

Jürimiztarafından .../.../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu doktora tezi (oy birliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak İktisat Anabilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Adı Soyadı	İmzası
1. Doç. Dr. Nihat Akbiyik	
2. Doç. Dr. İmet TAŞAR	
3. Doç. Dr. Tugay Doğan	
4. Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Ayşe KESER	
5. Dr. Öğr. Üyesi Selen İNAN	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Nihat AKBIYIK'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım **“AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE POLİTİK İSTİKRARIN MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

28.01.2019

Yavuz ÖZEK

ÖNSÖZ

Geçiş ekonomilerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada tez danışmanlığımı üstlenip kıymetli tecrübelerini aktaran, sabrını, bilgisini ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocam sayın Doç. Dr. Nihat AKBIYIK’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın her aşamasında vaktini ayırarak yapmış olduğu bilimsel katkılardan, vermiş olduğu sınırsız destek ve özverili tutumundan dolayı sayın Doç. Dr. Tayfur BAYAT’a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca, maddi ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme ve sevgili eşim Dilan’a şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Politik istikrarla makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki iktisat teorisinde özellikle son yıllarda sıkça tartışılan bir konudur. Bu çalışmada 2002-2017 dönemi yıllık verilerle Avrupa Birliği üyesi Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan geçiş ekonomilerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki panel veri analiz yöntemiyle incelenmiştir. Ampirik analizlerde bağımlı değişken olarak politik istikrar, bağımsız değişken olarak ise, kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla, ticari açıklık oranı, tüketici fiyat endeksi, işsizlik oranı ve birliğe üye olunan tarihleri göstermek amacıyla kukla değişken kullanılmıştır. Güncel panel veri ekonometrisinden faydalanılarak yapılan ampirik analiz sonuçlarına göre, politik istikrar ile tüketici fiyat endeksi ve kukla değişken arasında pozitif korelasyon, kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla, ticari açıklık oranı ve işsizlik oranı arasında negatif korelasyon bulunmaktadır. Birim kök testi ile ülkelerin ekonomik yapıları zaman içerisinde değiştiğinden dolayı iktisadi şokların etkisi daha yavaş azalmakta ve uzun hafıza göstermektedir. Panel vektör otoregresyon modeline göre, kısa dönemde ticari açıklık oranından ve tüketici fiyat endeksinden politik istikrara doğru, panel hata düzeltme modeline göre, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, işsizlik oranından, ticari açıklık oranından ve tüketici fiyat endeksinden bir bütün halinde politik istikrara uzun dönem nedensellik bulunmaktadır. Ülke bazında ise Bulgaristan, Slovak Cumhuriyeti'nde politik istikrardan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru, Bulgaristan ve Estonya'da ticari açıklık oranından politik istikrara doğru, Litvanya ve Polonya'da tüketici fiyat endeksinden politik istikrara doğru, Litvanya, Letonya ve Slovenya'da Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara doğru, Letonya, Estonya ve Slovenya ülkelerinde ise işsizlik oranından politik istikrara doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Politik İstikrar, Geçiş Ekonomileri, Panel Veri

ABSTRACT

The relationship between political stability and macroeconomic determinants is a frequently discussed topic in economic theory in recent years. In this study, the relation between political stability and macroeconomic determinants for transition economies namely Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, Slovenia, Romania and Bulgaria, which are members of European Union, with annual data of 2002-2017 period was investigated by panel data analysis method. In the empirical analyzes, political stability was used as a dependent variable and gross domestic product per capita, commercial opening rate, consumer price index and unemployment rate were used as independent variables, and in order to show the the dates of membership to the union dummy variable was utilized. According to the results of empirical analysis made by using current panel data econometrics, a positive correlation between political stability and consumer prices index and puppet variable, and a negative correlation between the gross national product per capita, trade openness and unemployment rate were found. By unit root test, since the economic structures of the countries change in time, the effects of the economic shocks decrease slowly and show long term memory. According to the panel vector autoregression model, there is causality from trade openness ratio to consumer prices index, and according to the panel error correction model there is a long term causality from the puppet variable that shows the European Union membership, from the gross national product per capita, from unemployment rate, from trade openness ratio and consumer prices index to political stability as a whole. On country basis, causality relations have been found from political stability to gross national product per capita for Bulgaria and Slovak Republic; from trade openness to political stability for Bulgaria and Estonia; from consumer prices index to political stability for Latvia and Poland; from the puppet variable showing the European Union membership to the political stability for Lithuania, Latvia and Slovenia; from unemployment rate to political stability for Latvia, Estonia and Slovenia.

Keywords: European Union, Political Stability, Transition Economies, Panel Data

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar	x
GRAFİKLER	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GEÇİŞ EKONOMİLERİ

1.1. Geçiş Ekonomisi Kavramı.....	4
1.2. Geçiş Ekonomilerinin Sınıflandırılması, Temel Özellikleri ve Ortak Sorunları	7
1.3. Geçiş Sürecinde Uygulanan Politika ve Reformlar.....	13
1.4. Neoklasik Geçiş Modeli.....	21
1.4.1. Neoklasik Şok Terapi (Big Bang) Geçiş Yöntemi.....	23
1.4.2. Neoklasik Aşamalı (Gradualist) Geçiş Yöntemi	26
1.5. Geçiş Ekonomilerine Ait Makroekonomik Göstergeler	27

İKİNCİ BÖLÜM EKONOMİ VE POLİTİKA İLİŞKİSİ

2.1. Ekonomik İstikrar.....	32
2.1.1. İç Ekonomik İstikrar.....	33
2.1.2. Dış Ekonomik İstikrar	35
2.2. Politik İstikrar Kavramı.....	36
2.3. Politik İstikrar/İstikrarsızlık ve Ekonomi İlişkisi	38
2.4. Geçiş Ekonomilerinin Kurumsal Göstergelerle Analizi	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ ve EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür İncelemesi.....	72
3.2. Metodoloji.....	90
3.2.1. Panel Veri Analizine Genel Bakış	91
3.2.2. Panel Birim Kök Testleri	93
3.2.2.1. Panel Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri	94
3.2.2.2. Panel Homojenite Testi	96
3.2.2.3. Yatay Kesit Bağımlılığını Dikkate Alan Genişletilmiş Dickey-Fuller (CADF) Birim Kök Testi.....	97
3.2.3. Panel Eşbütünleşme Testleri	98
3.2.3.1. Panel Hata Düzeltme Modeli (Error Correction) Testi	98
3.2.4. Panel Nedensellik Testleri.....	100
3.2.4.1. Panel Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	100
3.2.4.2. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi.....	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI VE BULGULAR

4.1. Veri Seti ve Yöntem	103
4.2. Ampirik Analiz Sonuçları.....	105
4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi	106
4.2.2. Yapısal Kırılmaları İçermeyen Panel Birim Kök Analizi.....	107
4.2.3. Yapısal Kırılmaları İçermeyen Panel Eşbütünleşme Analizi.....	110
4.2.4. Panel VAR ve VECM Nedensellik Analizi.....	111
4.2.5. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Analizi.....	117
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	126
KAYNAKÇA.....	132

TABLÖLAR

Tablo 1: ICRG Politik Risk Derecelendirmesi Politik Risk Bileşenleri	45
Tablo 2: A - Hükümet İstikrarı (2002-2017)	46
Tablo 3: B – Sosyo-ekonomik Durum (2002-2017)	48
Tablo 4: C – Yatırım Profili (2002-2017)	50
Tablo 5: D – İç Çatışma (2002-2017)	52
Tablo 6: E – Dış Çatışma (2002-2017)	54
Tablo 7: F – Yolsuzluk (2002-2017)	56
Tablo 8: G – Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi(2002-2017)	58
Tablo 9: H – Dinsel Gerilimler(2002-2017)	60
Tablo 10: I – Kanun ve Düzenlemeler(2002-2017)	62
Tablo 11: J – Etnik Gerilim(2002-2017)	64
Tablo 12: K – Demokratik Hesap Verebilirlik (2002-2017)(ICRG, 2018)	66
Tablo 13: L – Bürokrasi Kalitesi (2002-2017)	69
Tablo 14: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları	104
Tablo 15: Çalışmada Kullanılan Geçiş Ekonomileri	104
Tablo 16: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar	105
Tablo 17: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	106
Table 18: CADF Birim Kök Testi Sonuçları	109
Table 19: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenite Testleri	110
Table 20: Yatay Kesit Bağımlılığını Dikkate Alan Yapısal Kırılsız Panel Eşbütünleşme Testleri	111
Table 21: Panel VAR ve VECM Nedensellik	111
Tablo 22 (a): Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları ...	117
Tablo 23 (b): Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları ...	119
Tablo 24 (c): Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları	121
Tablo 25 (d): Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları ...	123
Tablo 26 (e): Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları	124

GRAFİKLER

Grafik 1: Ortalama Büyüme Oranları (2002-2017).....	28
Grafik 2: Ortalama İşsizlik Oranları (2002-2017).....	29
Grafik 3: Ortalama Enflasyon Oranları (2002-2017)	30
Grafik 4: Ortalama Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$) (2002-2017)	31
Grafik 5: Ortalama Politik Risk Endeksi (2002-2017).....	70

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ADF	:	Augmented Dickey-Fuller
CADF	:	Covariate-Augmented Dickey-Fuller
CEE	:	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
CIS	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
CPI	:	Tüketici Fiyat Endeksi
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırım
EBRD	:	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EKK	:	En Küçük Kareler
GDPPC	:	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
MDA	:	Merkezi Doğu Avrupa
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PS	:	Politik İstikrar
TB	:	Ticaret Dengesi
UN	:	İşsizlik Oranı
VAR	:	Vektör Otoregresyon Modeli
ICRG	:	Uluslararası Ülke Risk Rehberi
VECM	:	Vektör Hata Düzeltme Modeli

GİRİŞ

Ekonomik performans ve politika arasındaki ilişki ekonomistler tarafından uzun yıllardır tartışma ve araştırma konusu olmuştur. Politik faktörlerin ekonomik büyümeye etkisinin olup olmadığının yaratmış olduğu merak, Nordhaus (1975)'un “fırsatçı politik iş çevrimleri” yaklaşımı ile başlamış ve Hibbs'in “partizan politik iş çevrimleri” yaklaşımı ile devam etmiştir. Rasyonel beklentiler teorisinde yaşanan gelişmelerin politik iş çevrimlerini etkilemesi, rasyonel fırsatçı ve rasyonel partizan iş çevrimleri yaklaşımlarını doğurarak, politik faktörlerin ekonomiyi etkilediğini varsayan “yeni politik makroekonomi” disiplini ortaya çıkarmıştır.

Bu disiplin, iktisadi faktörlerle birlikte, iktisadi olmayan faktörlerin de ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Ayrıca politik faktörlerin önemini, ülkelerin ekonomik performans farklılıklarını sadece iktisadi faktörlerle açıklarken yetersiz kalan teoriler için ortaya koymaktadır.

Ülkelerin ekonomik performansları üzerinde etkili olan birçok ekonomik ve politik faktör bulunmaktadır. Önemli politik faktörlerden biri de politik istikrardır. Politik istikrar kavramı, ekonomiler için özellikle 1990'lı yıllarda önem kazanan ve uluslararası entegrasyonun ile liberalleşmenin arttığı günümüzde dünya ekonomileri için önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Politik istikrar kavramına yönelik konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, ölçülebilir bir gösterge olmadığından genel ve yaygın bir tanımı bulunmamaktadır. Politik istikrar genelde politik istikrarsızlık üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır. Ekonomik veya politik faktörlerin neden olabileceği politik istikrarsızlık durumunun yaşanmaması ekonomilerde politik istikrarın varlığı olarak değerlendirilmektedir.

Politik istikrar ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda genellikle, büyüme oranı, enflasyon, istihdam, işsizlik ve gayrisafi yurtiçi hasılanın kamu kesimindeki payı gibi değişkenler kullanılmıştır. Yapılan literatür incelemesinde, politik olarak istikrarsız bir yapıya sahip ekonomilerde bu göstergelerin olumsuz etkilendiği, politik olarak istikrarlı ekonomilerde ise söz konusu göstergelerde istikrarın arttığı ve belirsizlik ortamının ortadan kaldığını destekleyen çalışmalar bulunmaktadır.

Bir ekonomide yatırımcıların geleceği öngörebilme kabiliyetlerinin gelişmiş olması, ekonomide gelişmişlik seviyesinin artması ve gelişimin sürdürülebilir olması ile doğru orantılıdır. Bu durumun temel göstergesi ise ekonomide politik istikrarın varlığıdır. Politik istikrarlı bir yapının belirsizliği ortadan kaldırması ve yatırımcılar üzerinde yarattığı güven, mevcut yatırımcılar için gelecekle ilgili öngörüğü daha da netleştirerek ülkeyi yeni yatırımcılar için cazip bir ekonomi haline getirecektir.

Bir ülkedeki rejim yapısı da politik istikrarın sağlanması açısından önemli bir etkidir. Politik istikrar, demokratik bir rejimin olduğu, anayasal çerçevenin dışına çıkılmadığı, kanun ve düzene uyulduğu, iktidarın yasaları kendi çıkarları için kullanmadığı, gelir eşitsizliğinin rahatsız edici boyutlarda olmadığı ve vatandaşlara sosyal imkânların sunulduğu bir yapıda varlığını hissettirebilir. Demokratik yapının sağlamlığı, ülkedeki ekonomik performansın artmasını sağlayarak makroekonomik göstergeler üzerinde etkisini hissettirecek ve diğer ülkelerle olan gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine katkıda bulunacaktır.

Politik istikrarın sağlanmasına yönelik uygulanacak politikaların makroekonomik göstergeler üzerindeki olumlu etkisi hemen hissedilememektedir. Bu yüzden politika yapıcılarının uygulamalardan bekledikleri etkiyi görebilmeleri, kısa vadede beklentiye girmemeleri ve kararlı duruşlarıyla ilişkilidir. Mevcut iktidarın istikrarı da politik istikrar açısından oldukça önemlidir. Hükümet değişikliklerinde yaşanan sıklıkların politik istikrarsızlığın kaynağı olduğuna yönelik yaygın bir literatür bulunmaktadır. Hükümet değişikliklerinin yasal olarak belirlenmiş seçim dönemlerinin dışında olması ve hükümet krizleri gibi durumların yaratmış olduğu siyasi belirsizlik durumu politik istikrarsızlığın habercisi olmaktadır. Demokratik olarak seçimle iktidara gelmiş ve istikrarlı bir şekilde varlığını sürdüren hükümetlerin varlığı, politik istikrar için uygun bir zeminin göstergesidir.

Politik istikrar kavramı, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasaya geçen ekonomiler için ayrıca önemli bir kavramdır. Serbest piyasaya geçişle liberalizasyonun artarak, dış ticaret engellerinin ortadan kalkması bu ekonomileri dış dünyayla buluşturmuştur. Dönüşüm sürecinde serbest piyasa kurallarına uyum sağlamak, oluşabilecek aksaklıklarla baş edebilmek ve uluslararası arenada yer bularak rekabet edebilir düzeye gelebilmek açısından çalışmada incelenen Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş

ekonomilerinin politik olarak istikrarlı bir yapıya sahip olmaları oldukça önemli bir unsurdur. İncelenen ülkelerin Avrupa Birliği üyelik sürecini tamamlamış ekonomiler olması uluslararası piyasalara entegre olmalarında önemli bir adım olmuştur. Ülkelerin üyelik süreci aşamasında ve üyelik sürecinde, birlik için gerekli iktisadi ve iktisadi olmayan kriterleri sağlama ve sürdürülebilir kılma çabaları ekonomilerin politik istikrarına katkı sağlayan bir etken olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, 2002-2017 dönemi için yıllık verilerle Avrupa Birliği üyesi Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan ekonomilerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Güncel analiz yöntemlerinin uygulandığı çalışmada ilk olarak, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi incelendikten sonra, yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle yatay kesit bağımlılığını dikkate alan genişletilmiş Dickey–Fuller birim kök testi (CADF) uygulanmıştır. Politik istikrarın bağımlı değişken olarak yer aldığı modelde yatay kesitlerin eğim parametrelerinin homojen olup olmadığının test edilmesi amacıyla ise yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testleri uygulanarak, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemlerinin kullanılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Son olarak ise panel vektör otoregresyon ve panel hata düzeltme modeliyle değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkileri ile Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen, panel nedensellik testi kullanılarak paneli oluşturan her bir yatay kesit için nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde geçiş ekonomisi kavramı, geçiş sürecinde uygulanan politika ve stratejiler hakkında teorik bilgiler ile geçiş ekonomilerine ait makroekonomik gösterge analizleri yer almaktadır. İkinci bölümde, politik istikrar kavramı ve politik istikrar/istikrarsızlıkla ekonomi arasındaki ilişki incelenerek, politik risk bileşenlerinin analizlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde literatür incelemesi ve çalışmanın analizinde uygulanan metodolojik altyapı yer almaktadır. Dördüncü bölümde, ampirik analiz ve bulgular yer almaktadır. Son olarak ise, sonuç ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİ

1.1. Geçiş Ekonomisi Kavramı

1960'lı yıllarla başlayan ve 1970'lerle devam ederek yaygınlaşan ekonomik faaliyetlerdeki serbestlik, dış ticaret engelini kaldıran ekonomilerin bu engeli kaldırmayan ekonomilere göre daha yüksek performans göstermesini sağlamıştır. 1980'ler ise birçok ekonomi için ticaret engellerini kaldırarak, dışa açık büyüme stratejisinin uygulanmaya çalışıldığı yıllar olmuştur. Bu zaman zarfında merkezi planlı ekonomiler, iktisadi sistemlerini yeniden yapılandırma ve dış ticaret engellerinin kaldırılması yönüyle bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması, 20. yüzyılın sonlarındaki en dikkat çekici sosyo-ekonomik olayın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece dünya ekonomilerinin önemli bir kısmı, mal piyasalarında serbest piyasa şartlarını sağlamayı başarmış ve faktör piyasalarında da engellerin kaldırılması çalışmalarına yönelmişken; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkeler de bu yeni iktisadi akıma yönelerek “geçiş ekonomileri” olarak adlandırılmışlardır (Kılınç ve Kılınç, 2014: 61).

Eski Sovyet bloğu ülkeleri için kullanılan geçiş ekonomisi terimi, bu ismi kapitalist düzene geçiş sırasında almıştır. Kısaca geçiş ekonomileri, eskiden sosyalist sistemle yönetilen daha sonra liberal ekonomik sisteme yani serbest piyasa ekonomisine geçmek için düzenlemeler yapan ülkeleri tanımlamak için kullanılan bir nitelemedir (Kesici, 2008: 75).

Geçiş veya geçiş ekonomisi, bir ekonomide var olan üretim tekniğinin diğer ekonomilerdeki rakipleri ile yarışamaması durumunda, kurumsal yapının, kısmen ya da tamamen çökmesiyle yeni süreci başlatmaya zorlanma sürecidir. Diğer bir ifadeyle, merkezi planlı veya karma ekonomiden, serbest piyasa ekonomisine entegrasyon süreci olarak da tanımlanan bu geçiş süreci, iktisadi ve piyasa faaliyetlerinin serbestleşmesi, fiyatlar ve kaynakların en verimli ve etkin bir şekilde dağıtılması, makroekonomik istikrarın sağlanması için serbest piyasa aktörlerinin ağırlıklı olduğu araçların getirilmesi, devletin elindeki iktisadi kurumların özelleştirmeler yoluyla ekonomik etkinliği ve

verimliliği de artıracak bir yönetim sisteminin sağlanması, bütçe disiplininin taviz vermeden iktisadi verimliliğin artırılması, hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakları ve şeffaf bir ekonomik pazara giriş düzenlemesini içeren kurumsal ve hukuki bir çerçevenin ortaya çıkarılmasını hedefleyen bir dönüşüm sürecidir (Manakhmyet, 2014: 88).

Ülkede yaşayanlara ait tüm servetlerin ve özel araçların mülkiyetinin devlete ait olması merkezi planlı ekonominin en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerde bu sistemin uygulanması için gerekli yöntem ise diktatörlüktür. Fakat bu durumun ekonomik mantıkla kabul edilemez olması, başarısızlıkla sonuçlanmasını doğurmuştur. Bu başarısızlığı telafi etmek için bir reform ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İhtiyaç duyulan bu reform ise merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş olmuştur. Geçiş süreci yaşayan ekonomiler temel amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda, ilk önce politik olarak diktatör görüşlerin yerine, demotratik görüşleri etkili kılmayı sağlamalıdır. Bu konuyla ilgilenen dönemin ekonomi yazarları, geçiş ekonomisi kavramının daha net anlaşılması için bu olayı dönemsel rejim değişikliği olarak yorumlamışlardır (Morina, 2017: 6).

Bu ekonomilerin piyasa ekonomisine geçiş tecrübeleri her ne kadar birbirinden farklı olsa da ortak yönleri; az gelişmiş altyapı, yoksulluk, sert ve katı bir emir-komuta sistemi ile devamlı büyüyen ve ağırlaşan kamu kesiminin yol açtığı sorunlar olmuştur. Bahsi geçen ülkelerde, dönüşümün devletin yapısında oluşması beklendiğinden, devletin ekonomi üzerindeki rol ve görevlerinin belirlenmesi gereklidir. Geçiş ülkeleri, bir taraftan devletin iktisadi faaliyetlerdeki varlığını azaltmaya çalışırken, diğer taraftan iktisadi kurumları ve bu kurumların işleyiş kurallarını, piyasa ekonomisi sistemiyle bütünleştirme çabalarında önemli görevleri devlete yüklemişlerdir (Altay, 2002: 60).

Geçiş ekonomileri, az gelişmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki keskin ayrımlara uymayan ancak, bu üç farklı ekonomik dönüşüm aşamalarındaki ekonomilere bazı özellikler açısından benzerlik gösteren ekonomilerdir. Gelişmiş piyasa ekonomileri içinde Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa, Asya Kaplanları ve Japonya gibi ülkeler yer almaktadır. Az gelişmiş ülkeler kategorisinde Çad, Somali, gibi Afrika ülkeleri ve Hindistan gibi Asya ülkeleri bulunmaktadır. Son kategoride ise, Latin Amerika, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Latin Amerika, Moğolistan, Türkiye, Vietnam ve Çin gibi ülkelerin yer aldığı gelişmekte olan ekonomiler veya geçiş ekonomileri yer

almaktadır. Bir tür gelişmekte olan ekonomi olarak kabul edilen geçiş ekonomilerinin farklı bir araştırma konusu olması, bu ekonomilerin Eski Sovyet birliği üyesi veya Eski Sovyetler Birliği blokundan ayrılmış olmalarıdır (Sakınç, 2005: 6-7).

Piyasa ekonomisi esas itibariyle özel teşebbüse ve serbest ticarete dayanan, kaynak dağılımının fiyat mekanizmasına göre yapıldığı, devletin yatırım ve müdahalesinin asgari düzeyde kaldığı bir sistem olarak tanımlanmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisine yönelen Doğu Avrupa ekonomilerinde de gelişmekte olan ekonomilerde de kamu sektörü ağırlıklıdır. Bu ve buna benzer ekonomiler serbest piyasa ekonomisine geçmek ve dünya piyasaları ile entegre olabilmek için kamu sektörü alanını daraltmak, devlet müdahalesini azatmak gibi önemli adımları atmalıdırlar (Hiç, 1992: 2).

Piyasa ekonomisi, iktisadi faaliyetlerin düzeni için sosyalist ve karma ekonomiler gibi insanlar tarafından oluşturulan bir örgütlenme şeklidir. Piyasa ekonomisine geçiş, ekonomilerin bilimsel gerçekliği kavrayıp kendi istekleri neticesinde değil, piyasa ekonomisi ile alternatifleri arasındaki rekabet sonucunda alternatif piyasaların çökerek işlevlerinin yitirmesi sonucunda gerçekleşmiştir (Akalı, 2003: 1).

Piyasa ekonomisi olarak tanımlanan bu ekonomik sistem belli temel koşullara dayanmaktadır. Bu koşullar (Sezgin, 2010: 161):

- Özel mülkiyet
- İşlevsel Piyasaların varlığı
- Sözleşme ve Girişim zgrlğ ve
- Girişimci'dir.

Hayek 'e göre özel mülkiyet piyasa ekonomisinin oluşmasının temel taşıdır. Piyasa ekonomisi insanlara özel mülkiyet sayesinde özgürlük sunan bir sistemdir. Özel mülkiyeti reddetmek piyasa ekonomisini reddetmek anlamına gelmektedir. Piyasa ekonomisinde özgürlüğün oluşabilmesi için özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün olması gerekir (Hayek, 1960: 121).

1.2. Geçiş Ekonomilerinin Sınıflandırılması, Temel Özellikleri ve Ortak Sorunları

Geçiş ekonomisi ülkeleri farklı şekillerde farklı kurum veya kuruluşlar tarafından sınıflandırılmıştır. Bu ülkelere ait sınıflandırma IMF tarafından 2000 yılında yayınlanan (Transition Economies: An IMF Perspective on progress and prospects) raporda da yer almıştır. Raporda geçiş ekonomisi ülkeleri, Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği ve Asya geçiş ekonomileri olarak iki guruba ayrılmıştır. Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği geçiş ekonomileri ise bölgeler halinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (CEE), Baltık ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ülkeleri şeklinde üç alt başlıkla sıralanmıştır.

IMF tarafından yapılan geçiş ekonomileri sınıflandırılması (IMF,2000: 1):

Eski Sovyetler Birliği ve Avrupa Geçiş Ekonomileri

- **Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (CEE):** Hırvatistan, Bulgaristan, Makedonya, Çek Cumhuriyeti, Arnavutluk, Macaristan, Polonya, Slovakya, Romanya ve Slovenya

- **Baltık Cumhuriyetleri:** Litvanya, Estonya ve Letonya

- **Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS):** Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.

Asya Geçiş Ekonomileri: Kamboçya, Vietnam, Çin ve Laos.

Geçiş ekonomilerini sınıflandıran diğer bir kuruluş ise Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)'dir. 1991 yılında kurulan banka, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (CEE) ile Eski Sovyet Ülkelerinde özel sektörü desteklemek, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte ülkelerin yaşayabileceği mali sıkıntıları, sağladığı uzun vadeli kredilerle gidererek ekonomik kalkınmayı hızlandırmayı amaçlamaktadır. Avrupa İmar ve Bankası hizmet verdiği ülke kapsamını giderek artırmaktadır. Son olarak yayınladığı 2018 geçiş raporunda geçiş ekonomilerini şu şekilde sınıflandırmıştır (EBRD, 2018: 109).

- **Merkezi Avrupa ve Baltık Devletleri:** Hırvatistan, Slovakya, Macaristan, Estonya, Letonya, Slovenya, Litvanya, Polonya.

- **Güneydoğu Avrupa:** Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Makedonya, Yunanistan, Kosova, Karadağ, Romanya, Türkiye, Sırbistan.

•**Doğu Avrupa ve Kafkasya:** Azerbaycan, Moldova, Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Beyaz Rusya.

•**Orta Asya:** Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Moğolistan, Türkmenistan, Kırgızistan.

•**Güney ve Doğu Akdeniz:** Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus, Batı Şeria ve Gazze.

Önceden sosyalist sistemle yönetilen fakat sistemin çökmesiyle birlikte, serbest piyasa sistemine yönelen ekonomiler, geçiş sürecinde birçok zorlukla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu ekonomilerin geçiş sürecinin başında sahip oldukları koşullar ve piyasa ekonomisine geçerken uyguladıkları farklı politikalar, ekonomilerin farklı gelişim düzeyi göstermelerine neden olmuştur. Bu farklılıkların olmasına rağmen geçiş sürecinde ekonomilerin yaşadıkları sorunlar ve uygulanan politikaların ekonomik sonuçları benzerlik göstermektedir. Ekonomilerde görülen bu benzerlikler, geçişte izleyecekleri yolu daha açık bir şekilde görmelerine yardımcı olacaktır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2018: 38).

Geçiş ekonomilerinin özellikleri genel olarak şu şekilde sıralanmaktadır: (Ramazanoğlu ve Acar, 2006: 357).

- Sanayileşme ve teknoloji alanında geri kalmışlardır.
- Tarım sektöründeki nüfus çok yüksek ve verim oldukça azdır.
- Sosyolojik yapıları ve Etik Kodları tam yerleşmemiş, güven düzeyleri düşüktür.
- Regülasyonlar, piyasalar için yük oluşturmaktadır.
- Finansman olanakları sınırlıdır.
- Kurumsal yapılarında aksamalar mevcuttur.
- Çoğunlukçu demokrasi + popülist politikalar + devletçilik ve rant dağıtımı engellenememektedir.
- Hukukun üstünlüğü ilkesi uygulanamamaktadır.

- Doğru kararlar almaya yarayacak ve karar almaya temel oluşturacak verilere ulaşmabilmek henüz mümkün değildir. Kullanılan veriler genellikle eski veya anlamsızdır.

Bahsedilen ve benzeri değişkenler bir araya geldiğinde ortaya çıkan tablo, iktisadi politikalar üretip ortaya koyma konusunda yetersiz kalacak ve yine bu özellikler iktisadi kalkınmayı engelleyici olacaktır. İktisadi refahı sağlamaktan uzak olan böyle bir fonksiyona, başka olumsuz değişkenler de eklemek her zaman için olağandır.

Berlin Duvarı yıkılmadan önce merkezi planlı sistemele yönetilen ekonomiler, bu sistemin hem politik hem ekonomik olarak en iyi sistem olduğu konusunda hemfikirlerdi. İşsizlik sorununun olmadığı bu sistemde, gereğinden fazla istihdam sorun teşkil etmiyordu. Fiyatlar, üretim ve ücret seviyeleri gibi kararlar merkezi hükümet tarafından alındığından emek verimliliği çok düşüktü. Hedeflenenden daha fazla üretim yapılması ikramiye olarak görülüyordu. Hedeflenen üretim miktarının altında kalınması durumunda ise ithalat yapılarak üretim açığı giderilmeye çalışılmaktaydı. Bu durumun neden olduğu maliyet artışı önemslenmeyip, belirlenen hedefi gerçekleştirmek adına gerekli adımlar atılmıştır.

Bu gelişmelerle birlikte enflasyon oranının artması kaçınılmaz olmuştur. Üretimdeki azalma ve fiyatlar genel düzeyindeki artış nedeniyle merkezi planlı ekonomik sistemle yönetilen ekonomilerde, önemli miktarı kendi aralarında olacak şekilde ithalat yapma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Tam istihdam düzeyinden ödün verilmemesi nedeniyle işçi çıkarımları da yapılamamıştır. Bu yapısal sorunlar 1989 ekonomik çöküşünün yaşanmasına neden olmuştur.

Bu tarihle birlikte ekonomiler serbest piyasa sistemine geçiş için harekete geçmişlerdir. Ekonomilerin yaşamış oldukları dengesiz ve önlenemeyen enflasyon düzeyi, geçiş sürecinin en önemli sorunu olmuştur. Geçişin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için uluslararası kurumların yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurumların öncelikli amacı, geçiş sürecindeki ekonomileri, batı ekonomilerinin seviyesine çıkartarak Avrupa Birliği'ne üye olabilmelerini sağlamak olmuştur. Seçimlerin demokratik bir çerçevede yapılması için gerekli adımların atılması, bu amaca yönelik en önemli tavsiyelerden biri olmuştur. Bu durum politik altyapıyı güçlendirmeye katkı sağlayacak,

bu sayede yaşanan politik özgürlüğün yansıması ekonomi üzerinde de görülecektir (Morina, 2017: 97).

Sovyetler Birliği yıkılmadan önce, ekonomiler, sorunlarına çözüm arayışı yerine, diğer ekonomilere kapılarını kapatarak bu sorunları görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Fakat uyguladıkları bu politikanın başarılı olmadığı herkesçe bilinen gerçeklerdir. Geçiş sürecindeki ekonomilerin, merkezi planlı ekonomik sistemi benimsedikleri dönemde yaşadıkları sorunlar genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Tandırcıoğlu, 2002: 202-203):

- Ekonominin hemen hemen tamamı kamuya ait olup, özel mülkiyet hakkına çok az bir pay verilmiştir.

- Üretimi gerçekleştiren devlet kurumlarının çok önemli bir kısmı tekelleşmiş, yatırım kararları ile fiyatlar merkezi yönetim tarafından kontrol edilir hale getirilmiştir. Dış ekonomilere kapalı, COMECON içi uzmanlaşmaya yönelik iktisadi politikalar izlenmiş ve bunların sonucunda ekonomiler rekabet yapamaz hale gelmiştir.

- Sosyal güvenlik harcamaları önemli miktarda artmış ve bu harcamalar, siyasi bir araç olarak kullanılmıştır.

- Yukarıda belirtilen sorunların da etkisiyle uygulanan popülist politikalar makroekonomik dengeleri derinden sarsmış, bütçe açıkları yükselmiş, ücretler kontrol edilemez bir hale gelmiş, para stokunun gereğinden fazla artışı ve yüksek oranlı enflasyon gibi çok ciddi problemlerle karşılaşmıştır.

Merkezi planlı ekonomiler, yaşadıkları bu sorunlardan kurtulmak için yeni ekonomik sistem arayışına yönelmişlerdir. Bu yeni ekonomik sistem arayışı ise ekonomileri serbest piyasa ekonomisine doğru yöneltmiştir (Tandırcıoğlu, 2002: 202-203).

Geçiş süreci, uzun ve zorlu ekonomik aktiviteler gerektirmektedir. Bu süreçte ekonomiler için en önemli handikap, bir taraftan ekonomilerini dünya piyasalarına entegre edebilmek için, devletin ekonomideki varlığını serbestleşme ve özelleştirme uygulamaları ile azaltma çalışmaları, diğer taraftan ise yeni ekonomik yapıya geçebilmek için yoğun devlet müdahalesine ihtiyaç duymalarıdır.

Bu iktisadi faaliyetler serisinin önemli bir bölümünü, piyasaların serbestleşmesi oluşturmaktadır. Liberalleşme hareketi, yerli işletmelerin yabancı işletmelerle rekabetini arttıracığından, bazı işletmelerin iflasına yol açabilir. Yine geçiş sürecinin ilk etabında ortaya çıkan ürün miktarı azalışları ve makroekonomik istikrarı sağlamak için uygulamaya konulan tedbirler, ekonomide var olan işsizlik oranını daha da arttırarak sosyal anlamda huzursuzluğa neden olacaktır. Özelleştirme ise sosyal anlamda huzursuzluklara sebep olabilecek bir başka geçiş işlemidir. Özelleştirme uygulamalarına hem ortaya çıkan işsizlik maliyeti, hem de milliyetçi duygular nedeniyle karşı çıkılır. Fakat serbest piyasa ekonomisine geçmek için özelleştirme, öncelikli şarttır. Bu sebeple, sosyal anlamda yaşanacak huzursuzlukların boyutunun artması, halkın ekonomideki geçişe vereceği desteğin azalması anlamına gelecektir. Bu durum serbest piyasa ekonomisine geçişte maliyet artışına neden olacaktır (Yavuz, 2005: 89).

Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş, ekonomiler için sancılı ve zor bir süreç olmuştur. Ekonomilerin geçişte karşılaştıkları temel zorluklar şu şekilde sıralanmıştır (Dural, 2007: 56-57):

- Merkezi planlı ekonominin üretim yapısı ile serbest piyasa ekonomisinin talep yapısı birbirine uygun değildir. Özel yatırımcıların ve tüketicilerin tercihleri ile polit büronun tercihleri birbirinde farklıdır, bunun sonucunda üretimin yapısı ve nihai talep de farklılık gösterir.

- Aynı zamanda sermaye malının yapısı da farklıdır. Eski endüstriler terk edilirken yeni endüstriler kurulmaktadır.

- Merkezi planlı ekonomi döneminden miras kalan maliyetlerle, birçok işletme rekabetçi bir piyasada artık rakip işletmelerle rekabet edememektedir. Rekabet edebilmek için üretimde verimliliği artırması gereklidir ki, bu çoğu zaman işçilerin işten çıkarılmasına neden olabilmektedir.

- Sınırların serbest ticarete açılmasıyla, ülke ekonomisi de uluslararası ticarete uyum sağlayabilmelidir. Bu durum da uluslararası emek hareketliliğine yol açabilmekte ve sonuç olarak yine işsizliğe neden olabilmektedir.

- Marjinal maliyet, ücretler ve fiyatlar emeğin marjinal ürün değerine uyum sağlamalıdır. Bu durum da çalışanların canını yakacak bir şekilde gelir dağılımını değiştirebilecektir.

- Teknolojik olarak modernize edilen makinelerle daha fazla üretim miktarı sağlayan işçilerin ücretleri, merkezi planlı ekonomi döneminden daha fazla olacaktır.

Merkezi planlı ekonomi ile serbest piyasa ekonomisi arasındaki bu yapısal farklılıklar Piyasa ekonomisine geçişi zorlaştırarak uyum sürecini geciktirecektir. 1989 yılında John Williamson tarafından Karşılaşılan bu temel zorlukları aşmada faydalı olabilecek bir takım politika önerileri gündeme getirilmiştir. Neoliberal politikalar içeren paket, Washington Uzlaşması (Washington Consensus) olarak adlandırılmaktadır.

Geniş kesimler tarafından kabul gören ve Latin Amerika ülkelerinin tümünde tercih edilen politikaların geçiş ekonomileri için de geçerli olduğunu savunan uzlaşıda politika önerileri şu şekilde sıralanmaktadır (Marangos, 2009: 358-360):

- Bütçe açıkları, enflasyon vergisi oluşturulmadan finanse edilmelidir.
- Kamunun yapacağı harcamalar, daha yüksek verim alınabilecek alanlara yönlendirilmelidir. Ayrıca kamu harcamaları gelir dağılımında adaleti sağlama ve iyileştirmeye yönlendirilmelidir.
- Vergi alanında yapılacak reform, vergi matrahının tabana yayılacak şekilde daha fazla genişletilmesini ve marjinal vergi oranının düşürülmesini içermelidir.
- Mali liberalizasyon ile piyasadaki aktörler tarafından faiz oranlarının belirlenmesi sağlanmalıdır.
- Döviz kurları, alışlagelmiş olmayan ve ihracatta hızlı bir büyümeyi sağlayacak şekilde rekabetçi bir seviyede tespit edilmelidir.
- Dış ticaretteki miktar kısıtlamaları tarifelerle yer değiştirmelidir. Bu tarifeler de tek bir düşük tarifeye ulaşıncaya kadar, yaklaşık % 10 civarında, azaltılmalıdır.
- Yabancı sermaye girişleri önündeki engeller kaldırılmalı, yabancı ve yerli firmaların eşit koşullarda rekabetine izin verilmelidir.
- Devlet teşebbüsleri özelleştirilmelidir.

- Hükümetler piyasaya yeni firmaların girişini engelleyici veya rekabeti kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırmalı ve tüm düzenlemelerin çevre koruma, güvenlik veya mali kurumların denetimi gibi kriterleri karşılamasını sağlamalıdır.

- Hukuk sistemi mülkiyet haklarını korumaya almalıdır.

Şok terapi modelinin kullanım yaygınlığını yitirmesi ve uygulanan ekonomilerde olumsuz sonuçlara sebep olması, bir politika reçetesi olarak görülen Washington Uzlaşısı'nın da etkinliğini yitirmesine neden olmuştur. Daha önce gelişmekte olan ekonomilerde ve Latin Amerika ülkelerinde uygulanan Washington Uzlaşısı'nın doğurduğu kötü sonuçlar bu uzlaşının eleştirilmesine ve sonrasında revize edilmesine neden olmuştur. Yapılan bu revizeye rağmen uzlaşısı kurumsallaşmayı göz ardı etmeye devam etmiş ve 2008-2009 ekonomik kriziyle birlikte uzlaşısı resmen ortadan kalkmıştır.

Ana akım iktisadın ilk ve yazılı politika önerisi olma özelliği taşıyan ve geçiş ekonomileri için reform sürecinde önem kazanan Washington Uzlaşısı'nın resmen ortadan kaldırılmasındaki en önemli etken olan kurumsal reformun, geçiş sürecinde uygulanması gereken en önemli dönüşüm olduğunu göstermektedir. Fakat kurumsal yapıdaki bu dönüşüm kolay olmayan zorlu ve sancılı bir süreçtir. Bu yüzden ekonomilerin, bu dönüşümü sağlarken şok terapi modeli yerine aşamalı geçiş modelini izlemeleri gerekmektedir. Ayrıca kurumsal yapının kendiliğinden oluşmasını beklemek yerine, bilinçli hareket edip, süreci belirlenen hedefler doğrultusunda yönetmek başarılı bir geçiş için zemin hazırlayacaktır.

Bu sebeplerden dolayı serbest piyasa ekonomisine geçiş esasen, dönüşümün kural ve kurumlarda bir bütün halinde yaşandığı süreçtir. Kurumsal dönüşüm geçiş sürecinin en önemli reformudur. Bu bağlamda kurumsal yaklaşımı destekleyen “evrimsel-kurumsal iktisat” gibi alternatif ekoller geçiş aşamasında daha etkili olmuşlardır (Jantsan, 2013: 160-167).

1.3. Geçiş Sürecinde Uygulanan Politika ve Reformlar

Dikte yoluyla kabul ettirilmek istenen sosyalist sistem, kapitalist sisteme bir alternatif olarak ortaya çıkmış ve ömrü bir asır bile sürmemiştir. Böylece ekonomiler karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümü için tekrar serbest piyasa ekonomisine veya diğer ismiyle kapitalizme geçiş sürecine girmişlerdir. Ancak kapitalizm, geçen bu sürede

güdümlü bir piyasa ekonomisi haline gelmiştir. Devlet müdahalesine kesinlikle karşı çıkan saf kapitalizm, günümüzde devletin, ekonomiye gerektiğinde müdahale etmesi gerektiği bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ise sosyalist sistemin tehdidi neticesinde ortaya çıkan bir durumdur (Işık, 2013: 116-117).

Geçiş sürecinde uygulanan temel politikalar, çok çeşitlilik gösteren sosyal işlevleri yerine getirmek, devletin yapacağı hizmetleri karşılamak için gerekli olan kamu gelirlerini arttırmak, devletin elde ettiği gelirleri verimli alanlara harcamak, mülkiyet haklarını ve sözleşmeden doğan hakları korumak, devlete ait malları üretmek hedefine yönelik iktisadi faaliyetlere direkt müdahale edilmesinden başlayarak, serbest piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için gerekli olan “oyun kurallarının” yapılandırılması ve sağlamlaştırılmasına kadar geçen süreçte devletin ekonomideki rolünün değişimini ifade etmektedir (Turan, 2006: 20).

Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte devletin, reformların mimarı olacağından işlev ve sorumlulukları artacaktır. Devlet, daha önceki işlevlerini geçiş aşamasında bir anda piyasa güçlerine devredemeyecektir. Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçişte, devletin hem boyutu hem de işlevi değişmektedir. Ancak geçiş sürecindeki birçok ekonomide devletin düzenlemelerde aşırıya kaçması, kollama, yolsuzluk, usulsüzlük, rant ve kayıt dışılık gibi önemli sorunlar ortaya çıkmıştır (Turan, 2006: 28).

Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle birlikte geçiş ekonomileri, merkezi planlı sistemden serbest piyasa ekonomisine doğru hızlı bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. Yeni düzenin, liberal ekonomik politikaları belirlediği döneme rastlayan bu zorunlu geçiş süreci, ekonomileri planlı ve sistematik olarak yapısal reformlar yapmaya yöneltmiştir. Bu sebeple Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ekonomilerinde sağlam ve istikrarlı bir geçiş sürecinin yaşanması, serbest piyasa kurallarının işlemesi ve uluslararası sermaye hareketlerindeki yaygınlaşma açısından da önemlidir (Sakınç, 2005: 2-9).

Piyasa ekonomisi koşullarıyla ekonomik olarak etkinliğin sağlanmasında, piyasada rekabet ve tam enformasyon gereklidir. Geçiş sürecindeki ekonomilerin, gelişmiş batı ekonomilerinden elde ettikleri reform programları ve kolaylıklar, batı ekonomileriyle yakınlaşmalarına ve geçişi daha kısa sürede gerçekleştirmelerine katkı sağlamıştır. Özel mülkiyet hakkı ise piyasa ekonomisinin temel taşlarından. Özelleştirme, dış ticaretteki

engellerin kalkması, finans piyasalarının kurulması, bankacılık alanında yapılan reformlar, piyasaya giriş ve diğer düzenlemeler ile fiyat serbestliği geçişte yapılan düzenlemelerin başında gelmektedir. Özelleştirme ve özel mülkiyet haklarındaki dönüşüm, geçiş sürecinin yalnızca bir parçasıdır. Ekonominin yeniden yapılanmasına yönelik diğer reform faaliyetlerinden bağımsız bir şekilde, özelleştirmenin tek başına yapılması, serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamayacaktır. Rusya'da, Ukrayna'da veya diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinde devletin varlığının azaldığı sektörlerde, mafyanın öne çıktığı illegal bir yapı oluşabildiği görülmüştür. Bu şekilde ortaya çıkabilecek sonuçları önlemek için özelleştirmenin diğer reformlarla beraber uygulanması gerekmektedir (Dural, 2007: 137).

IMF (2000) geçiş sürecinde, piyasa ekonomisine uyum sağlamak ve oluşabilecek olumsuzlukları gidermek için geçiş ekonomilerinin uyguladığı reformların ana bileşenlerini dört başlık altında sıralamıştır (IMF, 2000: 2):

Liberalizasyon: Fiyatların serbest piyasada belirlenmesini sağlama ve dünya pazarının fiyat yapısıyla ilişkisini bozan ticaret üzerindeki engellerin azaltılmasını ifade etmektedir.

Makroekonomik İstikrar: Öncelikli olarak, enflasyonun kontrol altına alınması ve uzun dönemde düşürülmesi sürecidir. Bu süreçte kontrol altında olan talebin serbest bırakılması, piyasa ekonomisine geçişten kaynaklanan yüksek oranlı enflasyon ile mücadele için çok önemlidir. Ayrıca devlet bütçesini, kredi hacmindeki büyümeyi, para miktarı ve ödemeler dengesini disiplin altına almayı içermektedir.

Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirme: Devlete ait olan işletmelerde özelleştirmeye gidilmesi, işletmelerin piyasa ekonomisinde ürünlerini satabildikleri ve uygulanabilir finansal piyasayı oluşturma sürecidir.

Yasal ve Kurumsal Reformlar: Devletin bu ekonomilerdeki rolünün yeniden tanımlanması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve uygun rekabet politikalarının tanıtımı için gereken reformları içermektedir.

Küçük ölçekli işletmelerde özelleştirme, liberalizasyon ve makroekonomik istikrarın oldukça hızlı bir şekilde sağlanması, büyük ölçekli işletmelerde ise özelleştirme ile yasal ve kurumsal reformların zamana yayılarak, geçiş sürecinin sonraki aşamalarında uygulanması öngörülmüştür.

Dünya genelinde tüm ülkeler için uygulanmakta olan devlet reformları, sosyal ve ekonomik kurumların karakteristik özelliklerinden beslenmektedir. Bu reformlar geçiş ekonomileri için kamu yönetimindeki etkinlik arayışı dışında, daha geniş alanda sosyal dönüşümü ifade etmektedir. Küreselleşmenin arttığı yirminci yüzyılda ortaya çıkan bu yönelim, serbest piyasaya geçemeyen ekonomilerle, dışa açık ekonomiler arasındaki rekabeti zorlaştırmıştır. Küreselleşen dünyada, ekonomilerin varlıklarını sürdürebilmeleri, rekabet yeteneklerinin etkinliğine yani piyasa karar vericilerinin serbest işleyişine bağlıdır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2018: 38).

Reformların başarılı olabilmesi için uygulandığı ülkenin ekonomik yapısını tanımak gerektiğini belirten Boettke ve Leeson, geçiş ekonomilerinin, uyguladıkları reformlarda yaşadıkları başarısızlıkların eski sistemin karakteristik özelliklerinden kaynaklandığını savunmuşlardır. Bu özellikler (Boettke ve Leeson, 2003: 34):

- Siyasal alanda komünist partinin tekelleşmesi,
- Sanayi sektöründe mevcut olan tekelci yapı,
- Tüketim mallarındaki kıtlık olgusu ve ürünlerin kalitesiz olması,
- Bastırılmış enflasyon,
- Mali dengesizliklerin varlığı ve gevşek bütçe kısıtı,
- Sanayi sektöründeki işsizlik oranlarını artırmayı teşvik eden sosyal güvenlik tedbirlerinin olması şeklindedir.

Geçiş ekonomilerinin, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uyguladıkları reformların başarısı, reformlar uygulanırken karşılaşılan zorlukların aşılmış olmasıyla yakından ilgilidir. Bu zorlukların giderilerek, serbest piyasa ekonomisi ortamının yaratılması gerekmektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş için (Altay, 2002: 69):

- Siyaset alanındaki tekelci yapı yerine, demokratik bir düzene geçilmeli,
- Ekonomideki tekelci yapı yerine, rekabet edebilen işletmeler düzenine geçilmeli,
- Mal kıtlığının giderilmesi için serbest fiyat düzenine geçilmeli,
- Mali dengesizliklerin giderilmesi için mali disiplin ortamı sağlanmalı,
- Enflasyonla mücadele için sıkı para politikası uygulanmalı,

- Çalışmayı engelleyen yapının yerine teşvik edici bir yapı oluşturulmalıdır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünyada ki ekonomik sistem, siyasal yapı ve devlet yönetimi anlayışındaki değişimler bu ekonomiler için, serbest piyasa kurallarını uygulayan ekonomilerle aynı seviyeye gelebilmeleri adına çok uzun bir sürece girme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Geçiş ekonomilerinin bir kısmında başarıyla uygulanan reformlara rağmen, özellikle devlet yönetiminde sistemin değişmesine yönelik reformlarda genel olarak düzensizlikler görülmüştür. Diğer taraftan, devlet yönetimi ve bununla birlikte yerleşme reformları, ekonomideki fiyat ve dış ticaret serbestliği, özel sektörde firmalara yönelik sıkı bütçe uygulamaları ve devletin elinde bulunan alanların mülkiyet değişimini öngören reformların çoğu bu ekonomilerin bazılarında gerçekleşse de, ekonomilerin çoğu için bu söylenemez. Bazı alanlardaki reformlar, örneğin; rekabet şartlarını ve yasal altyapı düzenleyen politikalar ile ilgili kurallar beklenenden yavaş ilerleme göstermiştir. Bu ekonomilerde, özel mülkiyete dayalı piyasa yapısı en baştan öngörülüp, teşvik edilmiş olmasına rağmen, uygulamada önemli aksamalar yaşanmıştır. Yine bu sebeple yapılan hızlı ve plansız özelleştirmelerle devlet mülkiyetindeki verimli alanlardan alınmak istenilen fayda ve olumlu sonuç elde edilememiştir (Turan, 2009: 579-580).

Geçiş sürecindeki ekonomilerin büyüme performansları şu etkenlerle açıklanabilir (Sakıncı, 2005: 35):

- Parasal istikrar ve reformlar, büyümeyi doğrudan pozitif olarak etkilemektedir. Ancak bazı araştırmalar ise yapısal reformlar ve liberalizasyonun büyümeyi negatif etkilediğini ortaya koymaktadır. Reformların büyüme üzerinde kısa dönemde negatif etkisi olabilir. Bu durum, Schumpeter'in tanımladığı piyasa ekonomisinin “yaratıcı yıkıcı etkisi” olarak açıklanabilir.
- Reformlara erken başlasalar dahi geçiş ekonomilerinde daralma ve resesyon görülmüştür. Bundan dolayı çıktı düzeyinin belirlenmesinde reformlar tek başına belirleyici olmamaktadır. Bununla birlikte politika değişiklikleri çıktıda meydana gelen azalmanın boyutuyla ilişkilidir.
- Geçiş ekonomilerinde geleneksel faktör analizi, büyüme farklılıklarını açıklamada yetersizdir.

- Başlangıç koşulları, büyümeyi etkileyen bir unsurdur. Fakat bu koşulların önemi sınırlı olup, uzun dönemde ise etkisini yitirmektedir.

Sovyet birliğinin yıkılması, ülkelerin ekonomik yapılarının değişmesine ve planlı ekonomik sistemin kurumsal alt yapısının çökmesine neden olmuştur. Fakat bu çöküşün yaşanmasıyla ortaya çıkan yeni ekonomik yapıdaki değişim, her ülke için aynı hızla yaşanmamıştır. Coğrafi olarak yakınlık ve kültürlerin birbiriyle benzeşmesinin vermiş olduğu avantajlar sayesinde, Batı Avrupa ülkelerinin yapmış oldukları etkili müdahalelerle, Orta Avrupa ekonomileri geçiş sürecini hızlı bir şekilde yaşamışlardır. Orta Asya ekonomilerinde ise bu geçiş süreci, daha yavaş ilerlemiştir. Geçiş sürecinde yaşanan bu farklılıklar ekonomik performansta da farklılıklara neden olmuştur (Doğruel ve Doğruel, 2012: 5).

Geçiş aşamasında 1990-1999 yılları için MDA ülkelerinde yapılan ekonomik ve yapısal reformlar değerlendirildiğinde, en başarılı ülkeler Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'dır. Bu dönemde ekonomide devletin etkisi büyük ölçüde kalkmış ve en radikal kararlar bu yıllarda alınmıştır. Yapısal reformların uygulanmasında bu üç ülke o dönemin şartları içerisinde üzerine düşeni yapmıştır (Kavukçu, 2008: 18).

Geçiş ekonomilerinin büyüme performansları arasında farklılıklar görülmesinde, ülkelerin kurumsallaşmada gösterdikleri başarı ve uyguladıkları alternatif politikalar önemli bir yere sahiptir. Ülkeler, benzer kurumsal düzenlemeler için farklı politikalar uygulayabilirler. Bir ülkede uygulanan alternatif politikalar, sorunun giderilmesinde diğer politikalardan daha etkili olabilir. Dolayısıyla kurumsal yapı aynı olsa dahi farklı politikalar farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Balcılar, 2002: 101).

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri düşük işgücü maliyetleri, eğitilmiş ve kalifiye işgücü, pazar büyüklüğü ve gelişmiş ülkelere yakınlık gibi faktörlerin yanında, geçişe özgü özelleştirme ve yöntem farklılıkları nedeniyle geçişteki başarı açısından, CIS ülkelerini geride bırakmaktadır. Orta ve doğu Avrupa ülkelerindeki yasal ortam, politik ve ekonomik durum ile piyasa kurumlarının gelişimi gibi özellikler yabancı yatırımcıların bu ülkelere girişini teşvik etmektedir. Öte yandan, CIS ekonomilerinde, geçiş sürecinde çok sayıda sorun yaşanması ve konum faktörleri bu bölgenin potansiyel yatırımcılar açısından cazibesini yitirmesine neden olmaktadır (Aliyev, 2011: 119).

Geçiş ekonomilerinin Avrupa Birliği'ne üye olmaları 1990'lı yıllarla teşvik edilmiş ve reformların daha ivedi uygulanmasını sağlamıştır. Piyasa ekonomisinin yerleşmesinde yasal ve kurumsal yapı bakımından birlik üyeliğinde yerine getirilmesi gereken kurallar, itici bir güç olmuş ve yabancı yatırımlara zemin hazırlamıştır. Geçiş sürecindeki ekonomilerin liberalleşmesinde, özellikle Avrupa Birliği ve uluslararası mali kurulların yardımlarının önemli desteği olmuştur (Arıcı, 2015: 2).

Geçiş ekonomileri bakımından, milli istihdam politikası oluşturma konusunda Avrupa Birliği'nin çok önemli katkıları olduğu söylenebilir. Bu ülkeler, Açık Koordinasyon Yöntemi ile AİS çatısı altında milli istihdam politikalarını yapmışlardır. İstihdam politikasının planlı bir şekilde yapılması, bu ekonomilerde genel iktisadi yapı ile emek piyasasıyla olan ilişkinin güçlenmesine ve makroekonomik göstergeler üzerinde olumlu etki yaratmasına katkı sağlamıştır. Ekonomiler açısından Avrupa Birliği, serbest dolaşım, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, birliğe üye olmadan önce ekonomik dönüşümü desteklemeye yönelik fonlar ve planlı bir milli istihdam stratejisinin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik olarak geçiş önlemlerinin negatif etkilerini yok etmeye yardımcı olacak ve bu önlemlerin başarı oranını artıracaktır.

Zaten Avrupa Birliği üyeleri ile birliğe yeni üye olmuş geçiş ekonomilerini karşılaştıran çalışmalar incelendiğinde, ekonomiler arasındaki sosyo-ekonomik anlamda gelişmişlik farkları olsa da bu farkların zamanla kapandığı görülmektedir. Bu durum Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde olan, birliğe üye olmuş geçiş ekonomileri ve eski birlik üyesi ekonomiler arasında "reel yakınsama" olduğunu göstermektedir (Kesici, 2008: 259-260).

Sürecin başlangıcında bu ülkelerde ya çok düşük oranda büyüme ya da çok yüksek oranda küçülme görülürken, ilerleyen yıllarda uygulanan reformların sonuç vermesiyle, yüksek büyüme rakamları yakalanmıştır. 2002-2012 yılları arasında kişi başına milli gelir rakamlarında ciddi artışlar olmuş ve bütçe dengesi artık önemli bir sorun olmaktan çıkmıştır. İşsizlik oranları ise diğer göstergelerin aksine, bazı ülkelerde geçiş sürecinin başladığı yıllara göre yükselmiştir. Bu durum piyasa ekonomisine geçişteki aksaklıklardan ve sosyalist sistemin yapısının işsizliği gizlemesine uygun olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca cari açıkla mücadelede diğer geçiş ekonomilerine göre,

AB'ye katılım sürecinde olan geçiş ekonomileri daha başarılıdır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2018: 54).

Farklı özelliklere sahip geçiş ekonomileri, şimdiye kadar geçen sürede göstermiş oldukları farklı performanslarla farklı aşamalara gelmişlerdir. Özellikle Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini Mayıs 2004'te tamamlayan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya, Slovenya, Estonya, Polonya, Litvanya ve Slovakya'nın eski Sovyet coğrafyasında bulunan diğer ülkelerle kıyaslandığında çok daha ileri bir aşamaya geldikleri görülmektedir. Ancak üzerinde özellikle durulması gereken husus, geçiş sürecinin bir bütün olması ve geçiş ekonomilerine yönelik sorunların da bu süreç içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliğidir (Çokünlü, 2007: 12).

Prokopijević, geçiş sürecinin temelde hukuk düzeni, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi olarak üç önemli hareketten oluştuğunu belirtmiştir. Bu unsurların reformların uygulanma sürecinde farklı rollere sahip olduğunu ve bu alanlarda yaşanacak gelişmelerin geçişin başarısını belirlediğini ifade etmiştir. Özellikle demokratik bir yapıya vurgu yapan Prokopijević'e göre demokrasi, piyasa ekonomisinin ve hukuk düzeninin oluşmasında gerekli ortamı sağlayacaktır. Sorunlu işleyen demokrasilerde ise piyasa ekonomisi ve hukuk düzeninde sorunsuz bir işleyiş beklemek anlamsızdır (Prokopijević, 2001: 4-5).

Geçiş ekonomilerinin ekonomik, coğrafi ve tarihi geçmişleri ile birlikte, hükümetlerin uyguladıkları politikalardaki kararlılık ve istikrar, geçiş sürecinin başarıya ulaşmasında önemli farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Geçiş ekonomisi özü itibarıyla, bir toplumun tüm kuralları ve kurumlarının kabuk değişimi olarak nitelendirilmektedir. Bu değişime hazır olan ve değişimi isteyen ülkelerde geçiş, daha kısa sürede ve daha az maliyetle gerçekleşmiştir. Bu konuda geçişin iki önemli ayağından söz edilebilir; Birincisi, devletin bütün kurumları ile serbest piyasa kurallarına uyumunu, ikincisi ise, diğer ekonomik aktörlerin bu kuralları özümsemesidir (Yavuz, 2005: 89).

Geçiş süreci, aslında basit bir ifade ile var olan ekonomik sistemde meydana gelen bir değişim değildir. Bu süreç, karmaşık ve zorlu bir süreç olduğundan, yalnızca ekonomik sistemde yaşanan bir değişim olarak sınırlandırılmaz. Piyasa ilişkileri ve diğer alanlardaki ilişkiler birbiriyle bağlantılı olduğundan geçişin, ideolojik ve politik yönü de ekonomik yönü kadar önemlidir. Bu sebeple, bir iktisadi sistem değişikliğini anlamak için

ekonomik kararları etkileyen bütün ilişkileri beraber düşünmek gerekmektedir. Devlet, siyasi otorite, değişimden önceki ideolojik yapı ve dışsal çevre ekonomik kararları etkileyen bileşenlerdir. Bu bileşenler farklı piyasa ekonomileri oluşturmaktadır. Yaşanan bu farklılıkları, sosyalizm ve kapitalizmin bir karşımı olarak nitelendirmek yetersiz kalacaktır. Bu sebeple, geçiş sürecini bir bütün olarak politik ekonomi geleneği ile analiz etmek gerekmektedir (Marangos, 2006: 135).

1.4. Neoklasik Geçiş Modeli

1920’li yıllarla gelişen “Refah İktisadı Teorisi” kapsamında geliştirilen “Piyasa Başarısızlığı Teorisi”, devletin ekonomi üzerindeki fonksiyonlarını incelerken devletin etkin bir şekilde ekonomiye müdahalesinin sebeplerini oluşturmuştur. 1960’lı yılların sonlarında Klasik ve Neo-Klasik İktisadın tekrar yorumlanmasıyla birlikte 1970’li yılların ortalarına doğru petrol krizlerinin yaşanması ve stagflasyon, Neo-Liberal İktisat kapsamında devletin ekonomik sistem üzerindeki görev ve yetkilerinin yeniden gözden geçirilmesini gündeme getirmiştir. Neo-Liberal İktisadi düşünce özünde, devletin ekonomiye, dolayısıyla piyasalara müdahale etmesine karşı çıkan bir düşüncedir. Bu düşünce, Keynesyen İktisat görüşünün tavsiyelerini tümüyle reddetmekte ve maliye politikası ile para politikasının ve hatta dış ticaret politikasına ait araçların piyasadaki üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım kararları üzerinde olumsuz etki yaratacağını öne sürmektedir. 1980’li yıllarla daha güçlenen Neo-Liberal İktisat Teorileri uygulama üzerinde de belirleyici olmuştur. 1990’lı yıllarda ise küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesi, devletin ekonomi içindeki varlığının azaltılması yaklaşımının şiddetli bir şekilde savunulmasına neden olmuştur. Sosyalist ülkelerin merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeleri ile neo-klasik iktisadi düşüncenin temeli olan liberalizm, en popüler dönemi olan 19. yüzyıla geri dönmüştür. 21. Yüzyılın ise liberal uygulamalara farklı bir boyut kattığını vurgulamak gerekir (Altay, 2002: 62).

Geçiş aşamasında ortaya konulan öneriler bu aşamanın tamamlanması için gerekli reform paketlerini içermektedir. Bir geçiş sürecinin yaşanacağı önceden tahmin edilemeyeceği gibi geçişe yönelik uygulanacak stratejiler de tahmin edilememiştir. Geçişe yönelik stratejiler, deneme yanılma yoluyla reform paketi olarak uygulamaya aktarılmıştır (Morina, 2017: 15).

Küreselleşmeyle birlikte aynı anda ve bağlantılı bir şekilde başlayan geçiş süreci, ülkelerin bir taraftan geri kalmışlıkla mücadele etmesini, diğer taraftan yapısal bir dönüşümle piyasa ekonomisine geçmelerini amaçlamaktadır. Az gelişmiş altyapı, katı kamu yönetimi ve hantallaşmış kamu sektörü farklı koşullara sahip olsalar dahi geçiş ekonomilerinin ortak sorunlarıdır. Uzun bir zamanı ifade eden geçiş, uluslararası entegrasyon için, kurumsal ve yapısal değişimler ile ekonomik, politik, sosyal ve hukuksal alanda birçok reforma ihtiyaç duyulan bir süreçtir. Geçiş ekonomileri olarak sınıflandırılan bu ekonomiler, ilk önce devletin etkinliğini azaltmaya çalışmış, piyasaya giriş çıkış engellerinin kaldırılması, fiyat serbestliği, sıkı bütçe politikaları ve serbest piyasa için gerekli hukuki düzenlemeler gibi çeşitli reformlar yapmışlardır. Bu reformları ise temelde, şok terapi veya aşamalı reform olarak uygulamışlardır (Akar, 2007: 1).

Merkezi planlı sistemden piyasa ekonomisine geçiş, çeşitli ekonomik faaliyetlerden oluşan uzun bir süreçtir. Kurumsal dönüşümün başarılı olabilmesi için yeni kurumsal düzenlemeler kilit öneme sahiptir. Serbest piyasa ekonomisi sadece liberal düzenlemeler ve özel mülkiyeti değil aynı zamanda yeterli ve etkin kurumların varlığını da gerektirir. Bu yüzden geçiş sürecinde uygulanması gereken strateji aşamalı geçiş modeli olmalıdır. Çünkü kurumsal yapının oluşumu yeni organizasyonlara, yeni yasalara ve çeşitli ekonomik varlıkların değişen davranışlarına dayanan kademeli bir süreçtir. Reformların uygulanmasında şok terapi modelinin kullanılması, bazen çözümden daha çok soruna neden olmuştur. Geçiş aşamasında, birçok ekonomi reformların uygulanmasında şok terapi modelini tercih etmişlerdir. Bu karar şok terapi modelinin tercih eden ülkeler için, büyüme oranlarında şiddetli daralmaya ve refah kaybına neden olmuştur. Bu olumsuz sonuçların yaşanmasında merkezi planlı sistemin bıraktığı miras ve uygulanan model büyük önem taşımaktadır. Ancak ikinci unsurun daha önem taşıdığı açıktır. Bu yüzden geçiş sürecinde, hangi stratejinin tercih edileceği oldukça önemlidir (Kolodko, 1999: 2). Bu stratejilerin, şekil ve süre bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip olmaları, ekonomilerin tercih yaparken ortaya çıkan tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.

Uygulanan reformlar, hız ve başlangıç şekli itibarıyla, piyasa ekonomisine ayak uydurmaya ve ekonomilerini serbestleştirmeye çalışan geçiş ekonomilerinde farklılık göstermiştir. Geçiş ekonomilerinde en çok, yurtiçi ve yurtdışı fiyat serbestliği ile devlete ait sektörlerin özelleştirilmesini amaçlayan şok terapi modeli uygulanmıştır. Bu modelin tercih edilmesinin temel neden olarak, geçişi hızlı bir şekilde gerçekleştirmeyi

amaçlaması gösterilebilir. Aşamalı geçiş modeli ise, reformları yavaş ve sıralı olarak uygulayıp, makro istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır (Arıcı, 2015:1).

Geçiş sürecinin nasıl gerçekleşmesi konusunda 1989 ve 1990 yılı yoğun tartışmaların yaşandığı yıllar olmuştur. Sağlıklı bir geçiş için gerçek anlamda yeterli kurum ve yasalara ihtiyaç vardır. Eğer bu ihtiyaç giderilmez ise, özel mülkiyet ve liberal düzenlemeler geçiş sürecindeki beklentileri karşılayamayacaktır. Geçiş sonrası, sosyalist partilerin aynı şekilde veya değişik bir biçimde iktidara geldiği ekonomilerde daha yavaş ve daha sorunlu, diğer partilerin iktidara geldiği ve liberal yapının olduğu ekonomilerde ise daha hızlı bir geçiş süreci yaşanmıştır. Büyüme açısından, piyasa ekonomisi reformlarında ve liberalleşmede hızlı olan ekonomiler, ağır kalan ve geri reformcu ekonomilere kıyasla daha başarılıdır. Polonya hızlı reformcu, Romanya ise yavaş reformcu ekonomiler olarak nitelendirilebilir. Geçiş ekonomilerinin yapısal reformlarda gösterdikleri başarı, büyüme performansları üzerindeki en önemli etkidir. Büyüme performansları, ekonomilerin uyguladıkları şok terapi veya aşamalı geçiş modeline göre farklılık göstermektedir. Geçiş sürecinde CIS ekonomilerine göre, Merkezi Avrupa ve Baltık ekonomilerinin büyüme oranlarında artış yaşanması, ekonomik istikrar ve yapısal reformlarda gösterdikleri başarıdan kaynaklanmaktadır (Dural, 2007: 135-136).

1.4.1. Neoklasik Şok Terapi (Big Bang) Geçiş Yöntemi

Geçiş sürecine yönelik her ne kadar özel bir teori geliştirilmemiş ve tecrübe sahibi olunmamış olsa da, ekonomik aktörlerin ve uluslararası kuruluşların bu durumun çözümüne yönelik bir adım atmaları zorunlu hale gelmiştir. Bu yaklaşım neticesinde, geçiş sürecindeki ekonomiler için şok terapi ya da “big bang” olarak bilinen hızlı ve radikal bir reform paketi önerilmiştir. Önerilen bu paket önemli ölçüde Latin Amerika ülkeleri için yazılmış olan Washington Uzlaşısı’na dayanmaktaydı (Jantsan, 2013: 26-27).

Şok terapi, reformların uygulanabilecek en kısa sürede yapılmasını amaçlayan bir modeldir. Yaygın olarak kullanılan bu model, 1989’da geçiş sürecinin başlamasıyla ABD ve Batı Avrupa’nın önde gelen iktisatçıları, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından ekonomiler için önerilen bir model olmuştur. Siyasi ve ekonomik sistemin, geçiş ekonomileri için birlikte değişimi benimsenmiş ve Macaristan dışında Orta ve Doğu

Avrupa (CEE) ülkeleri, Baltık Devletleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ülkelerinde şok terapi modeli uygulanmıştır (Jantsan, 2013: 38).

Şok terapi yöntemi, reformların eşanlı ve ivedi bir şekilde uygulanmasını benimseyen bir stratejidir. Bu stratejinin “şok”, “bigbang” veya “radikal” olarak adlandırılmasının sebebi de budur. Bu sebeple, bu yöntemde reformları gerçekleştirmenin yolu, reformları eşanlı ve tek bir hamlede uygulamaktan geçmektedir (Güler, 2012: 47).

Şok terapi modeli ismini, 1 Ocak 1990 tarihinde Polonya’da başlatılan liberalizasyon ve istikrar programından almış ve ilk olarak Polonya’da uygulanmaya başlanmıştır. Bu modeli Polonya dışında uygulayan ülkeler ise sırasıyla; (Çek Cumhuriyeti 1 Ocak 1991, Bulgaristan 1 Şubat 1991, Rusya Federasyonu 2 Şubat 1992, Arnavutluk Temmuz 1992, Estonya Eylül 1992 ve Litvanya 5 Haziran 1993) olmuştur.

Marangos şok terapi modelinin temel unsurları olarak tanımladığı öğeleri şu şekilde sıralamıştır (Marangos,2002: 41):

- 1- Şok terapi modeli tarafından kullanılan ekonomik analiz gövdesi
- 2- Şok terapi modelinin ulaşmak istediği toplum yapısı nedir?
- 3- Reformların uygulanmasının hızlandırılması
- 4- Şok terapi modeliyle tutarlı olan politik yapı
- 5- Model ile tutarlı ideolojik yapı

Şok terapi, serbest piyasa sürecinin başlaması için gereken reformların derhal uygulanmasını savunan neoklasik bir geçiş modelidir. Şok terapi modelinin savunucuları, modelin unsurlarının, düşük enflasyon ve istikrarla tam istihdam sağladığını öne sürmüşlerdir. Şok terapi modelinde, serbest piyasaya geçiş süreci, sadece bahsedilen ana unsurların açıklanmasıyla değil, aynı zamanda politika araçlarıyla uygun bir mekanizma oluşturarak, yapılması hedeflenen değişiklikleri de içeren bir modeldir. İkincil unsur olarak adlandırılan bu değişiklikler (Marangos, 2002: 41):

- 1- Fiyat liberalizasyonu ve istikrarı
- 2- Özelleştirme
- 3- Kurumsal yapı
- 4- Para politikası

5- Maliye politikası

6- Uluslararası ticaret ve dış yardım

7- Sosyal politika olmuştur.

Şok terapi veya “big bang” olarak nitelendirilen strateji, aslında ulusal paranın devalüe edilmesi, talep daralması ve tek bir hamlede fiyat liberalizasyonu ile etkileyici bir şekilde istikrar sağlamak ve etkili arz yönlü tepki oluşturmak, iktisadi etkinliğin artması ve ekonomiyi yüksek oranlı büyümeye yöneltmek için işgücü piyasası, finans ve ticaret gibi çeşitli sektörlerde, ekonomiyi aynı anda liberalleştirme stratejisidir (Ölmezogulları, 2008: 261). Şok terapi reformlarının uygulanmasında, hızlı hareket eden bir modeldir. Ancak reformlar uygulanırken, bu hızın yaratacağı bazı aksaklıklar ve risklerle baş etmede şok terapi modelinin yetersiz kalması olasıdır. Ayrıca konu ile ilgili araştırmalarda şok terapinin, kurumsal yapıyı göz ardı etmesi modelin eksikliği olarak görülmüş ve eleştirilmesine neden olmuştur.

Şok terapinin kurumsal değişimi bir türev olarak ele alması, kurumsal yapıyı ikinci plana ittiğini göstermektedir. Hâlbuki geçiş süreci tüm kurum ve kuruluşların dönüşümünü ifade etmektedir. Kurumsal yapı ise bu dönüşüm sürecinde göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Geçiş aşamasında şimdiye kadar yaşanan birçok deneyim, kurumların önemini ortaya koyarak, kurumsal yapı eksikliğinin neden olduğu sorunları göstermektedir (Çokünlü, 2007: 66).

Eski Sovyet ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin genelinde uygulanan şok terapi yöntemi, devlet teşebbüslerinin reformu, etkin ticari bankacılık sistemi, sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılması ve özel sektör için gerekli ortamın sağlanması gibi köklü reformların gerçekleşmesinde ağır kalan bir model olmuştur. Uygulanma süresinde şok terapi modelinin kısa sürede istenilen sonuçlara ulaşamadığı görülmüştür. Özelleştirme uygulamaları başarıyla gerçekleştirilememiş, fiyat liberalizasyonu ise tek başına etkili olmamıştır. Başarılı bir geçiş için piyasa mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Reformların uygulanması zaman aldığı için bunları aynı anda ve ivedi bir şekilde uygulamaya çalışarak istenilen sonuca ulaşmak mümkün olmayacaktır (Turan, 2006: 5-6).

1.4.2. Neoklasik Aşamalı (Gradualist) Geçiş Yöntemi

Ekonomik sistemlerin birbirine dönüşüm sürecinde, Washington uzlaşısı'na dayalı radikal önlemler, neoklasik iktisatın gerçekçi olmayan ve zımni varsayımlarla sıfır işlem maliyetleri, tam rekabet ve tam enformasyon gibi açıklanmasından dolayı başarılı olamamıştır. Şok terapi modeli, ekonomiye olan tüm devlet müdahaleleri ile bu müdahalelerin neden olacağı sorunları ivedi bir şekilde gidermeyi amaçladığından, uygulanan programlar önemli oranda sosyal dengesizliğe, işsizliğe ve firmaların iflasına sebep olmuştur. Gelineen noktada birçok hükümet, stratejik öneme sahip ve denetim altında tutulması gereken alanlardaki işletmeler için yeniden dış ticaret ile vergilerle korumayı ve bütçe sübvansiyonları sağlamayı amaçladığından terapiz bir şok süreci gerçekleşmiştir (Sakınç, 2005: 37).

Geçiş aşamasına yönelik olarak, temel iki neoklasik model olan aşamalı geçiş ve şok terapi modelleri, ideoloji ve ekonomik analiz bakımından birbirine benzemektedir. İki model de, rekabetçi kapitalizme yaklaşmakta, neoklasik analiz yöntemini kullanmakta ve kişisel çıkar ideolojisine dayanmaktadır. Bununla beraber, aşamalı geçiş stratejileri ve şok terapi modeli, özellikle geçiş sürecine yönelik reformların en çok tartışılan unsurları arasındaki hız ve başlangıç koşullarına bağlılık yönüyle oldukça farklılık göstermektedirler (Güler, 2012: 46).

Aşamalı yöntem veya 'gradualizm' adıyla bilinen bu strateji, reformların uygulanmasının aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesini hedefleyen, geçiş sürecinin hızı ve sonuçlarıyla ilgilenmeyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımı benimseyen ekonomilerde devlet, piyasa ekonomisini destekleyip, temel kurumları oluşturmaya kadar önemli sektörleri elinde tutmuştur (Dural, 2007: 38-40).

Aşamalı geçiş modelinin temeli, liberalizasyona yönelik bir teşebbüsten önce, gerekli kurumsal, ekonomik, ideolojik ve politik yapıların tesisine dayanmaktadır. Bu küçük husus oluşmadan uygulanacak radikal reformlar, kapitalist sistemde etkisini gösteremeyecektir (Carrington, 1992: 24).

Aşamalı geçiş stratejisinin, daha az sosyal kayıplarla geçişi gerçekleştireceği öne sürülmektedir. Şok terapiyle geçişi savunanlar ise bu duruma karşı, hangi stratejinin sosyal maliyetinin daha az olduğunu belli olmadığını savunmaktadır. Buna göre, şok terapi başlangıçta aşamalı stratejisinin yol açtığından daha kötü bir durumun yaşanmasına

neden olsa da, bu durumdan çıkmak daha hızlı olacaktır. Buna karşılık olarak aşamalı strateji, ilk başta şok terapi stratejisine göre ekonomik durum üzerinde daha az olumsuz etki yaratsa da, zamanla bu etki artacak ve yıllarca yaşanacaktır (Lavigne, 1995: 120).

Piyasa ekonomisine geçerken MDA ülkelerinden Polonya, şok terapi modeli ile reformları bir anda gerçekleştirmeyi tercih eden ilk ülke olmuştur. Macaristan ise aşamalı reform modelini uygun görmüştür. Macaristan, aşamalı olarak gerçekleştirdiği reformlar esnasında, Doğu Avrupa'da devlet tarafından işletilen bir teşebbüsü özelleştiren ve Haziran 1990'da menkul kıymetler borsasını açan ilk ülke olma ünvanı almıştır (Kavukçu, 2008: 17-18).

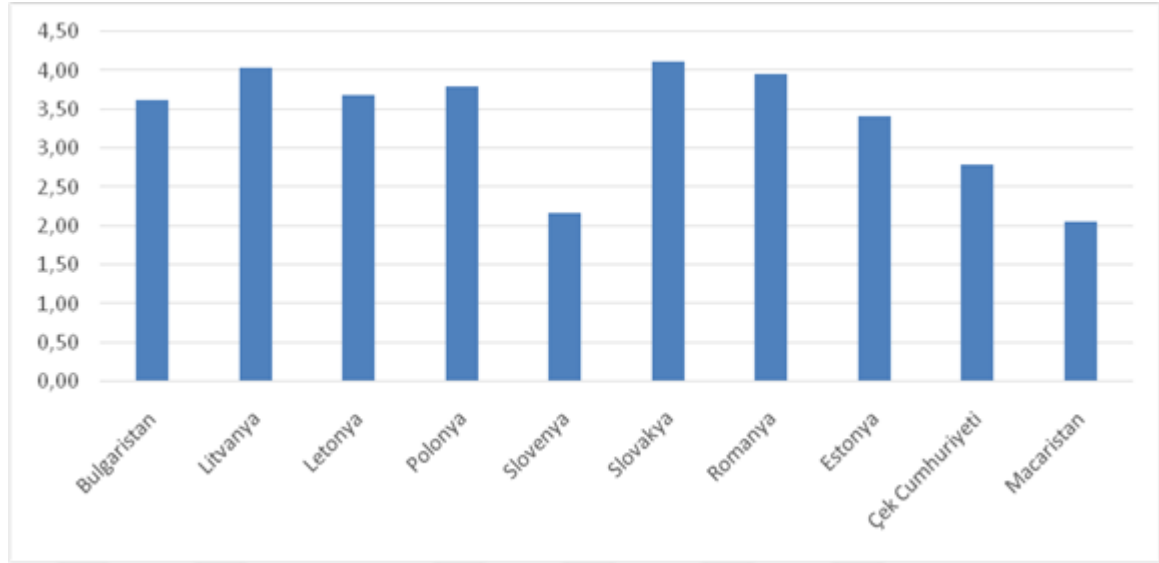
Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa (CEE) ülkelerinin bir çoğu geçiş sürecinde, şok terapi yöntemini kullanmışlardır. Aşamalı strateji ve şok terapi yöntemi karşılaştırıldığında gelinen nokta, reformları zamana yayarak, uzun vadede uygulamayı hedefleyen aşamalı stratejinin başarı şansının daha yüksek olduğudur. Şok terapi modeli ile kısa dönemde ekonomilerde makroekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve çıktı düzeylerinde şok düşüşler yaşanmış ve istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bu süreç, şok terapi yöntemini uygulayan ekonomilerin kurumsal ve yapısal başarısızlığıyla sonuçlanmıştır (Turan, 2006: 10).

Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine daha önce bir geçişin yaşanmaması, geçiş sürecine giren ve geçiş ekonomileri olarak adlandırılan bu ekonomiler için talihsiz bir durumdur. Bu ekonomiler, geçişin nasıl yapılması gerektiğini, deneme yanılma yoluyla öğrenmek zorunda kalmışlardır. Zaman içinde bu ekonomilerin yaşamış oldukları deneyimler, geçiş stratejilerine yönelik fikirler vermiştir. Başta düşünüldüğü gibi, “şok terapisinin” iki yıl gibi kısa zamanda yapılmasının mümkün olmadığı görülmüştür. Ayrıca, düşük yönetim kalitesine veya istikrarsız bir siyasi yapıya sahip bir ülkenin, ne “şok terapisinin” ne de “aşamalı geçiş” stratejisini doğru bir şekilde uygulayamayacağı ortaya çıkmıştır (Ganmet, 2006: 1-2).

1.5. Geçiş Ekonomilerine Ait Makroekonomik Göstergeler

Bu başlık altında 2002-2017 yılları için incelenen seçili geçiş ekonomilerinin büyüme, işsizlik, enflasyon ve dış ticaret dengesi gibi bazı temel makroekonomik göstergelerine yer verilecektir. Bu geçiş ekonomilerine ait veriler Dünya Bankası veri setinden (World Development Indicators-WDI) elde edilmiştir.

Grafik 1: Ortalama Büyüme Oranları (2002-2017)

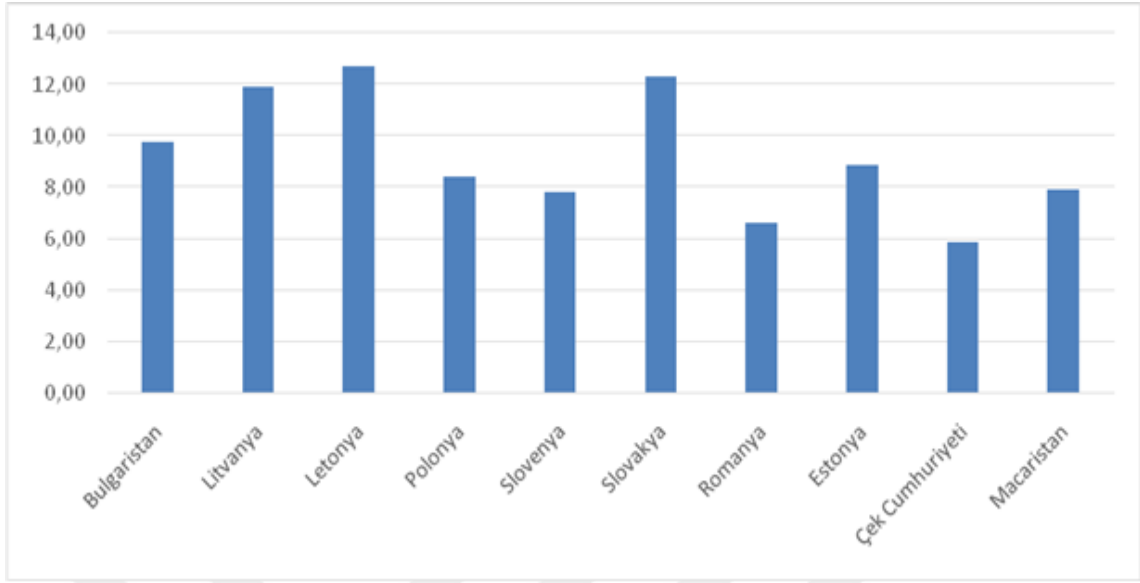
Kaynak: WDI, 2017

Grafik 1 incelenen seçili geçiş ekonomilerinin 2002-2017 yıllarına ait ortalama büyüme oranlarını göstermektedir. Bu ekonomilerin incelenen dönemde ortalama büyüme oranları % 3.4 dür.¹ İncelenen dönem için ortalama büyüme oranlarında ciddi farklar olmamakla birlikte Grafik 1’de görüldüğü üzere en yüksek ortalama büyüme oranına sahip ülke %4.1 ile Slovakya’dır. Ortalama büyüme oranlarıyla Slovakya’yı takip eden ülkeler sırasıyla Litvanya %4 ve %3.9 ile Romanya’dır. İnceleme döneminde ortalama büyüme oranları %3’ün altında olan üç ekonomi Slovenya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti göze çarpmaktadır. En düşük ortalama büyüme oranına sahip ülke ise %2 ile Macaristan’dır. Büyüme oranları yıllar itibariyle incelendiğinde ise 2008-2009 döneminde yaşanan krizin ekonomilerin büyüme oranları üzerinde düşüslere neden olduğu görülmektedir.

İncelenen ekonomilerin tümünün Avrupa Birliği üyesi ekonomiler olduğu düşünüldüğünde AB’ye daha sonradan üye olan Bulgaristan ve Romanya’nın ortalama büyüme oranlarının, tüm ekonomilerin büyüme ortalamasından yüksek olması dikkat çekmektedir.

¹ Makroekonomik göstergelere ait verilerin ortalamaları yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 2: Ortalama İşsizlik Oranları (2002-2017)

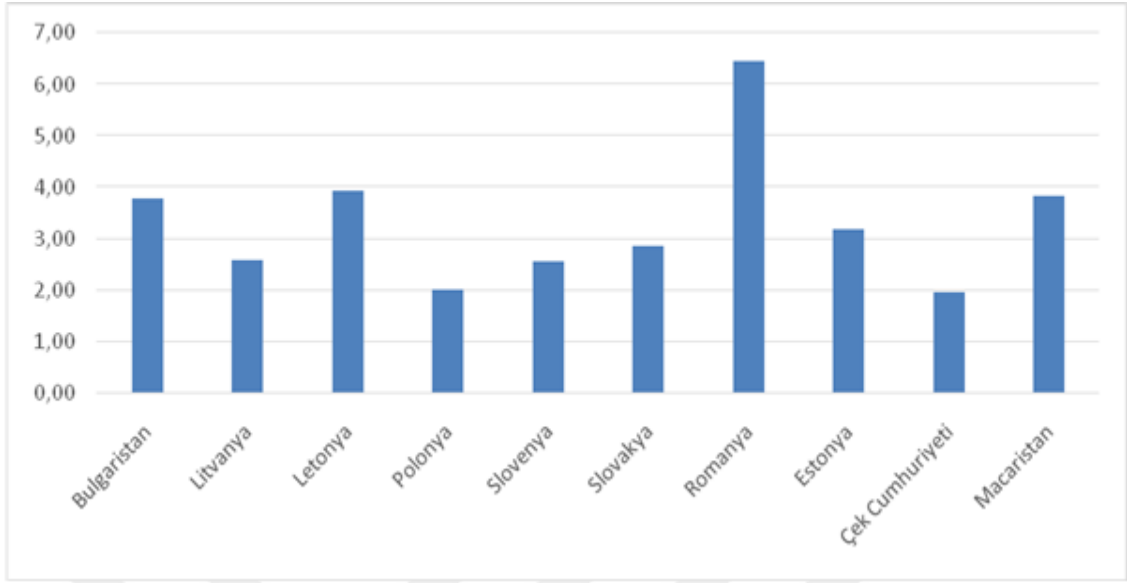

Kaynak: WDI, 2017

Grafik 2 incelenen seçili geçiş ekonomilerinin 2002-2017 dönemine ait ortalama işsizlik oranlarını vermektedir. Seçili ekonomilerin 2002-2017 dönemi için işsizlik ortalaması % 9.2'dir.² Sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçen ekonomilerde işsizlik önemli bir sorun olarak varlığını hissettirmiştir. İncelenen ekonomilerde en yüksek ortalama işsizlik oranına sahip ülke %12.7 ile Letonya'dır. %12.3 işsizlik ortalamasıyla Slovakya ve %11.9 ile Litvanya, Letonya'dan sonra yüksek işsizlik oranlarına sahip ekonomilerdir. Yıllara göre yapılan incelemede ise bu makroekonomik göstergenin de 2008-2009 ekonomik krizinden olumsuz etkilendiği ve işsizlik oranlarında artış yaşandığı görülmektedir. En düşük ortalama işsizlik oranı ise %5.8 ile Çek Cumhuriyeti'nde yaşanmıştır. Grafik 1'de görülen düşük ortalama büyüme oranlarına sahip Slovenya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ekonomilerinin, Grafik 2'de yer alan işsizlik göstergesinde ise, seçili ülkelerin işsizlik ortalamalarının altında bir veriye sahip oldukları görülmektedir.

² Makroekonomik göstergelere ait verilerin ortalamaları yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 3: Ortalama Enflasyon Oranları (2002-2017)

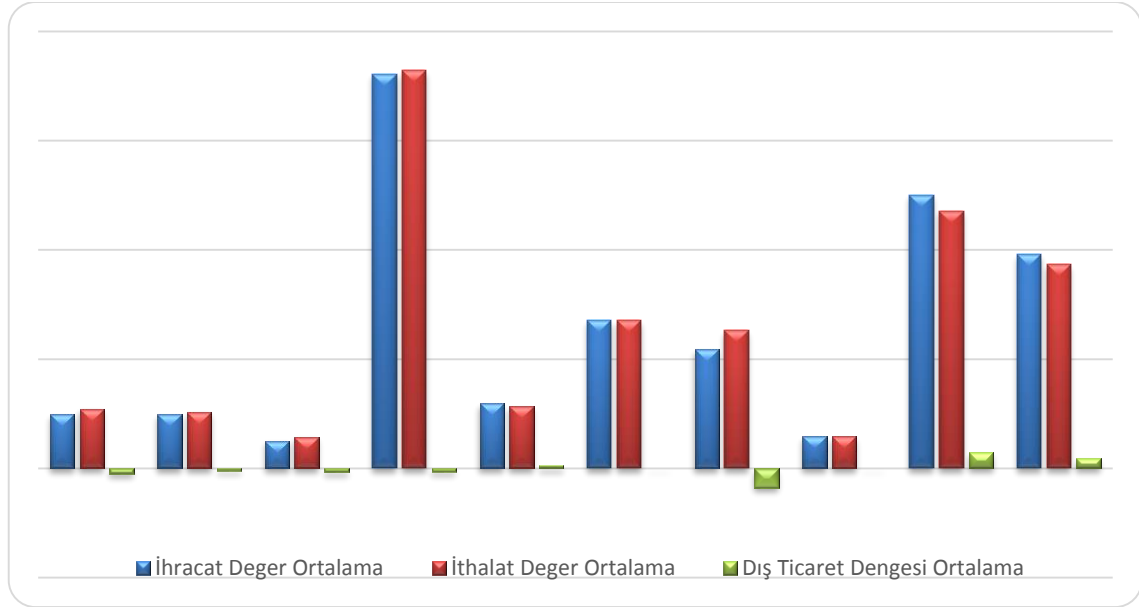

Kaynak: WDI, 2017

Seçili geçiş ekonomilerinin ortalama enflasyon oranlarının verildiği Grafik 3’de, 2002-2017 yılları için tüm ekonomilerde enflasyon ortalaması %3.3’dür.³ Üçüncü makroekonomik gösterge olarak ele alınan enflasyon oranı, incelenen ekonomilerde iki haneli rakamların altında bir ortalama sahip olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama enflasyona sahip ülke %6.4 ile Romanya’dır. Enflasyon ortalaması Romanya’ya en yakın ülke %3.9 orana sahip Letonya’dır. Grafik 3’de de görüldüğü 2002-2017 dönemi için Romanya’nın enflasyon ortalaması incelenen ekonomilerin ortalama enflasyonunun yaklaşık iki katı bir değere sahiptir. En düşük ortalama enflasyona ise %1.9 ile Çek Cumhuriyeti sahiptir. Seçili ekonomilerin enflasyon oranları yıllara göre incelendiğinde ise, 2008 krizine maruz kaldıkları görülmektedir.

³ Makroekonomik göstergelere ait verilerin ortalamaları yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 4: Ortalama Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$) (2002-2017)

Kaynak: WDI, 2017

Grafik 4 seçili geçiş ekonomilerinin 2002-2017 dönemi için dolar cinsinden, ortalama dış ticaret değerleri ile dış ticaret dengelerini vermektedir. İncelenen ekonomilerin nispeten dengeli bir dış ticarete sahip oldukları görülmektedir. Polonya, seçili ekonomiler arasında en fazla dış ticaret hacmine sahip ülke konumundadır. En düşük ortalama dış ticaret hacmine sahip ekonomi ise Letonya'dır. Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Polonya ve Romanya ekonomilerinde ortalama değerler için dış açık söz konusu iken, Slovenya, Slovakya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan ekonomilerinde dış fazla gerçekleşmiştir. Grafik 4'de de görüldüğü gibi 2002-2017 yılları için incelenen ekonomilerde en fazla ortalama dış ticaret açığı Romanya'da gerçekleşirken, Çek Cumhuriyeti ise en yüksek ortalama dış ticaret fazlasına sahip ekonomidir. Veriler yıllar itibarıyla incelendiğinde ise genel olarak incelenen ekonomiler için dış ticarete 2008-2009 krizi etkisini hissettirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ VE POLİTİKA İLİŞKİSİ

2.1. Ekonomik İstikrar

Politika yapıcılar 1970’li yıllara kadar ekonomik politikaların sadece ekonomik sonuçları ile ilgili, makroekonomik politikalarla ilgilenmişlerdir. Bu dönemle birlikte popüler olan politika ekonomi ilişkisini, en geniş şekilde ele alarak ekonomik politikaların siyasi sonuçlarını da önemseyen politik iktisat, seçimle göreve gelen otoritelerin gösterdikleri performans ile siyasi ve ekonomik sistem arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Balan, 2016: 520).

1970’li yıllara gelindiğinde ise, dünya ekonomileri iki önemli sorunla karşılaşmışlardır. Bu sorunlardan biri, ekonomilerde görülen yüksek enflasyon olurken, diğeri ise özellikle gelişmekte olan ekonomiler için, ekonomik istikrar sorunu olmuştur. Ekonomik istikrar; ekonomide kararlılığın olması, dengenin sağlanması, aynı anda fiyatlar genel genel seviyesi ile istihdam oranı gibi göstergelerde önemli sapmaların yaşanmamasıdır (Kara, 2010: 3).

İstikrar kavramı, öngörülebilir bir değişimle birlikte, aynı zamanda değişmezliği de akla getiren bir kavramdır. Fakat istikrar kavramının “değişmezlik” olarak değerlendirilmesi günümüz ekonomik koşulları için pek de mümkün değildir. Çünkü ekonomik istikrarın varlığının belirleyen üretim düzeyi, fiyatlar ve istihdam seviyesi gibi makroekonomik göstergeler zaman içinde değişim gösteren dinamik unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, istikrar kavramından anlaşılması gereken, bu makroekonomik göstergelerde büyük sapmaların yaşanmaması ve meydana gelebilecek değişimlerin ise kabul edilebilir düzeyde olmasıdır (Duygulu, 1998: 108).

Radu (2015) istikrarı, tahmin edilebilir politik bir ortam ve hem yurt içinden hem de yurt dışından yatırım çekme kabiliyeti olarak tanımlamıştır (Radu, 2015: 752).

Mali disiplin uygulamalarının başarılı olması ve bu uygulamalardan pozitif sonuçlar alınabilmesi için, ekonomik istikrar en önemli etkenlerden biridir. Ekonomik istikrar seviyesi her ne kadar rakamlar ile ölçülemese de aslında bir ülkede oluşan tüm

durum ve şartların ekonomik istikrar üzerindeki etkisinin öngörülebilir olması gerekmektedir (Şahin, 2018: 5).

Herhangi bir ülke için mutlak bir istikrardan söz etmek oldukça güçtür. Ayrıca hiçbir ülkenin, özellikle de yeni ortaya çıkan ekonomilerin ve yükselen güçlerin, uluslararası ve ulusal tehdit kaygıları taşımadıklarını söylemek mümkün değildir (Zheng, 2012: 5).

Ekonomilerin tarihsel sürecine bakıldığında, hep aynı düzeyde bir seyir izlemedikleri, ekonomik gelişim ve refah dönemlerinin ekonomik çöküntülerin ardından geldiği görülmektedir. Ekonomilerde meydana gelen bu tür iniş çıkışlar, ekonomik istikrarsızlığın en belirgin göstergesidir. Bu durumlar genelde istihdam hacmi, parasal ve reel gelir gibi göstergeler üzerinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik istikrar, iç istikrar ve dış istikrar olmak üzere iki ayrıma tabi tutulmaktadır (Karabıçak, 2000: 50).

İç ve dış istikrar kavramları, farklılık göstermekle birlikte bu kavramlar arasında yakın bir ilişki vardır. Dış göstergelerde meydana gelen düzensiz ve önemli değişimlerin sürekli olması halinde, dış göstergelerde yaşanan bu dengesizlikler bir süre sonra iç göstergeler üzerinde etki yaratarak iç istikrarın bozulmasına neden olacaktır. Önemli bir dış gösterge olan döviz kurlarının değişim halinde olması, kurlar üzerinde yaşanan iç ve dış kaynaklı herhangi bir dengesizlik, kalıcı bir enflasyona sebep olarak, iç ekonomide istikrarsız bir yapıya neden olabilmektedir. Döviz kurlarında beklenmeyen dalgalanmaların meydana gelmesi, yani dış ekonomik istikrarsızlığın varlığı, sanayide dışa bağımlı olunan girdilerin maliyetlerinin artmasına ve bu artışın fiyatlara yansımaya neden olacaktır. Bu durum döviz kurlarında yaşanan istikrarsızlık durumunun fiyat istikrarsızlığına neden olduğu, fiyat istikrarsızlığının ise ödemeler bilançosunda meydana getirdiği açık nedeniyle döviz kuru istikrarsızlığına neden olduğu bir döngü yaşanmasına sebep olacaktır (Özmucur ve Öniş, 1989: 55).

2.1.1. İç Ekonomik İstikrar

Bir ekonomide iç istikrarın gerçekleşebilmesi için fiyat istikrarı ve tam istihdamın aynı anda sağlanması gerekmektedir. Fiyatlar genel seviyesinde önemli değişimlerin yaşanmadığı, ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu durumda iç istikrar sağlanmış demektir. Sürekli artış gösteren kamu açıkları ise iç ekonomik istikrarsızlığın en temel göstergesidir. Ekonominin yüksek enflasyona maruz kaldığında, devlet harcamalarında

meydana gelen sürekli bir büyümeyle birlikte üretim de tam istihdam seviyesinde olmadığından, devlet bu harcamalarını iç borçlanmayla finanse etmek zorunda kalacaktır (Altan, 2009: 6).

Fiyat istikrarının sağlanması ve işsizlik sorununun giderilmesi, ekonomilerin en fazla zorlandığı konulardan birisidir. Ekonomik hoşnutsuzluk endeksi olarak adlandırılan, yıllık enflasyon oranı ve işsizlik oranının toplamından oluşan endeks, ekonomik istikrarla ilgili verilerin karşılaştırılmasında oldukça önemlidir. Bir ekonomide istikrar, tam istihdam seviyesi ve fiyat istikrarı eşanlı olarak yaşandığında gerçekleşmiş olur. Fakat bir ekonomide sadece iç istikrarın varlığı, ekonomik istikrarın sağlandığı anlamına taşımamaktadır. Ekonomik istikrardan bahsedebilmemiz için iç ve dış istikrarın birlikte sağlanması gerekmektedir (Şahin, 2018: 5).

Ülkelerde yaşanan istikrarsızlıkların nedenleri ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler için üretim ve istihdam düzeyinde meydana gelen istikrarsızlığın temel nedeni olarak, yurtiçi yatırım miktarı değişimleri gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ise istikrarsızlık göstergeleri, tarımsal üretimde oluşan dalgalanmalar, uluslararası ticaretteki değişimler, parasal ve mali sorunların giderilmesinde yapılan hatalar ve politik karışıklık ortamının varlığı şeklinde sıralanabilir. İç istikrarsızlığa neden olan diğer bir husus ise, tüm üretim faktörlerinin ekonomiye dâhil edilmemesidir. Bu durumda üretim faktörü olarak ilk akla gelen emek faktörüdür. Ancak geniş anlamda, tüm üretim faktörlerinin üretime katılması gerektiği anlaşılmalıdır. Fakat emek faktörü üzerine odaklanılmasından ötürü, tam istihdamı kısaca, düşük işsizlik seviyesi olarak tanımlayabiliriz. Günümüz ekonomilerinde iç ekonomik istikrarın sağlanması için uygulanan politikalar kimi zaman olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durumun sebebi, ekonomik birimlerin geçmişe göre daha entegre bir yapıya sahip olmalarıdır. Mesela istihdama yönelik uygulanacak bir politika, üretim ve tüketim artışını sağlayıp, ekonomiyi istikrara yaklaştırabilirken, tam tersi bir durumda ise ekonomide enflasyonist bir baskı oluşturabilir. Bu sebeple, iç istikrarın sağlanmasında yapılacak tercihlerin ve izlenecek politikaların önemi büyüktür (Altan, 2009: 6-7).

2.1.2. Dış Ekonomik İstikrar

Dış ekonomik istikrar sorununun belirlenmesinde yararlanılabilecek en önemli araç ödemeler bilançosudur. Bir ülkeye ait ödemeler bilançosunu incelememiz, ülkenin bir yıl içerisindeki uluslararası ekonomik faaliyetlerinin nitelik ve büyüklüğünü görmemizi ve ekonomik durumu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Bir ekonomide döviz giderlerinin döviz gelirlerini aştığı durum ödemeler bilançosu açığını, döviz gelirlerinin döviz giderlerini aştığı durum ise ödemeler dengesi fazlasını göstermektedir. Ödemeler bilançosunda açık veya fazla yaşanması durumu, dış ekonomik istikrar açısından istenmeyen bir durumdur (Altan, 2009: 7). Bir ekonomide dış istikrarın varlığından söz etmemiz için, dengeli bir ödemeler bilançosunun varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ödemeler bilançosu, bir yılda veya belirli bir dönemde, bir ülkede yerleşik bulunan bütün ekonomik birimler ile başka ülkelerde bulunanlar arasında oluşan ekonomik, finansal veya yükümlülük doğurmayan diğer işlemlerin, belli bir para biriminde kayıt altına alındığını gösteren ve ülke ekonomisi hakkında bilgi vererek tahminde bulunulmasına yardımcı olan tablo olarak tanımlanmaktadır (Ordu, 2008: 3).

Ülke ekonomisi, ödemeler bilançosunda herhangi bir zamanda meydana gelen açık veya fazlalık durumlarından etkilenmektedir. Bundan dolayı bilançonun dengede olması, istenen bir durumdur. Ödemeler bilançosunda oluşacak herhangi bir olumsuzluk durumu ulusal sermayeyi harekete geçirecek, ülke içi faizde ve dolaşımdaki para miktarında değişimlere neden olacaktır. Bu sebeplerden dolayı ödemeler bilançosunda oluşabilecek dengesizliklere karşı, eski duruma dönebilmek için farklı yaklaşımlar mevcuttur (Ordu, 2008: 20).

Bir ekonomide dengenin varlığından bahsetmek için iç ve dış istikrarın eşanlı olarak sağlanması gerekmektedir. Herhangi birinde meydana gelen aksaklık denge durumunu bozarak istikrarsız bir yapının oluşmasına neden olacaktır. Bu nedenle, uygulanacak politikalar ve alınacak önlemlerin sadece iç veya dış istikrar odaklı olmaması, denge unsurunun gözetilmesi önem arz etmektedir.

Dış ekonomik istikrarsızlığın ortaya çıkmasına sebep olan faktörleri ise üç ana başlık altında inceleyebiliriz (Şahin, 2018: 12-13).

- Yapısal Nedenler

- İktisadi Dalgalanmalar
- Arızı Nedenler

Ekonomik ve politik istikrar arasında yakın bir ilişki olmasına rağmen, birbirinden ayrı kavramlardır. Birbiriyle etkileşim halinde olan ekonomik ve politik istikrardan hangisinin diğerini tetiklediğine yönelik konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, elde edilen ampirik sonuçlar bu nedenselliğin politik istikrardan ekonomik istikrara doğru olduğunu göstermektedir (Güvel, 2003: 101).

2.2. Politik İstikrar Kavramı

Politik istikrar kavramı üzerinde uzlaşıya varılmış kesin bir tanım bulunmamakla birlikte araştırmacılar, bu konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarda farklı yaklaşımlarla konuya açıklık getirmeye çalışmışlardır. Posner (1997) Politik istikrar kavramını, dar ve negatif anlamda, bir ülkede iç savaşların, askeri darbelerin (başarılı veya girişim aşamasında kalmış), sık anayasal değişikliklerin (örneğin diktatörlükten demokrasiye geçiş gibi), yerel politik terörizmin, yozlaşmanın ve kamulaştırmanın olmaması olarak tanımlamıştır (Posner, 1997: 344).

Ake (1975)'e göre politik istikrar, siyasi mübadele akımlarının düzenli bir şekilde olmasıdır. Bu akımlar ne kadar düzenli olursa, politik istikrar da o oranda düzenli olur. Yine Ake, alternatif olarak, politik istikrarın, toplumun üyeleri kendilerini, onlara empoze edilen siyasi rol beklentilerinin sınırları içinde kalan davranış kalıpları ile sınırlandırdıkları ölçüde var olacağını savunmaktadır. Bu sınırlardan sapan herhangi bir davranışın ise politik istikrarsızlık durumu olduğunu belirtmiştir. Bir hükümetin politik istikrarının sınırlarını belirlemek için, politik mübadeleler içerisindeki düzen ve düzensizlik kavramlarının sistematik bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Bir politik davranış, eylem veya mübadele eğer politik mübadele sistemini (veya kalıbını) bozmuyorsa düzenlidir. Eğer bu kalıbı bozuyorsa düzensizdir (Ake, 1975: 273).

Arora (1970) ise politik istikrar kavramını genellikle politik, yönetsel ve yapısal düzenlemelerin bir fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Ekonomik kalkınma ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde ise, politik istikrarın değişkenliğinin genellikle toplumun sahip olduğu kaynaklarla birlikte dikkate alındığını belirtmiştir (Arora, 1970: 1203).

Politik istikrar, bir ülkenin gelişim sürecinde büyük öneme sahip değişkenlerden bir tanesidir. İstikrarsız bir yapının varlığı ise, zaman içinde düşük seviyede ekonomik büyümeye ve düşük ekonomik kalkınmaya sebep olabilir (Radu, 2015: 751).

Bir ekonomide politik istikrarın unsurları şu şekilde sıralanabilir (Margolis, 2010: 327):

- Bir politik yapıda şiddetin olmaması,
- Devletin öz değerlerini tehdit eden değişimlerin olmaması,
- İktidarın kendi politikasını kontrol edebilme kabiliyeti,
- İktidarın politik sorumluluklarını karşılayabilme derecesi,
- İktidarın politik davranışlarındaki düzenin derecesi.

Dolayısıyla, bu unsurların kısmen veya toplu olarak yetersizliği veya eksikliği bir ekonomide politik istikrarsızlığın sebebi olarak gösterilebilir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, batı ülkeleri açısından sadece kendileri için en büyük tehdidin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Sovyetler sonrası ortaya çıkan ve geçiş ekonomileri diye adlandırılan ülkeler, batı için başka bir anlam daha ifade etmektedir. Bu da batılı endüstrileşmiş ülkelerle aynı prensiplere sahip, yeni bir ülke grubunun ortaya çıkmış olmasıdır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde politik istikrar kavramı bu ülkeler için pek çok avantajı beraberinde getirmektedir. Bunlar arasında (Speicher, 1997: 16):

- Daha düşük savunma harcamaları,
- Vergi gelirlerinin hükümet bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılma fırsatı,
- Ekonomik büyümeyi desteklemesi,
- Sosyal refah programlarının devamı,
- Finansal piyasalarda istikrarın sağlanması bulunmaktadır.

Politik istikrar, ekonomik kalkınmaya bağımlı olan bir kavramdır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik kalkınma her anlamda, her türde ve her ölçüde girişimcilerin yani özel sektörün ellerine bırakılmıştır (Speicher, 1997: 19).

Politik istikrarı tehdit edebilecek büyük sosyal ve ekonomik problemler dikkatlice ve bilinçli bir şekilde tanımlanabilir. Ayrıca rejimi istikrarsızlaştıracak ciddi kurumsal zayıflıklar göz önüne serilebilir. Fakat sosyal ve ekonomik istikrarsızlığın politik istikrara dönüp dönmeyeceği, sorgulanan bir rejimin çöküp çökmeyeceği veya ne zaman çökeceği ile ilgili kesin bir yargı ortaya koymak mümkün değildir (Zheng, 2012: 2).

2.3. Politik İstikrar/İstikrarsızlık ve Ekonomi İlişkisi

Ülkeler arasındaki makroekonomik performans farklılıklarının açıklanmasında 1990'lı yıllar sadece ekonomik faktörlerle ilgilenen araştırmalar yerine sosyal ve politik faktörlerle ilgili çalışmaların ağırlık kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde politik istikrar, ekonomik performansı güçlendiren, politik istikrarsızlık ise ekonomik performans üzerinde olumsuz etki yaratan çok önemli bir unsur olarak nitelendirilmiştir (Alper, 2018: 50).

Politik istikrar, mal ve para piyasalarında yatırım hacminin ve etkinliğini artırarak, ekonomik büyümeye ve özellikle de büyümenin sürdürülebilir olması için gerekli olan stabil ortamı sağlayan bir unsurdur. Politik istikrarsızlık ise, geleceği öngörebilme noktasında mevcut belirsizliği daha da derinleştirip, mal ve para piyasalarında yatırım hacmi ile etkinliğini azaltıp, ekonomik büyümeyi ve büyümenin sürdürülebilirliğini engellemektedir (Yalçınkaya ve Kaya, 2017: 279).

Politik istikrarsızlığın nedeni olarak görülen ve politik istikrarsızlığı tanımlarken kullanılan üç temel yaklaşım şunlardır (Pehlivan, 2009: 5-6):

Sosyal düzensizlik; Toplumsal yapıda, toplumu oluşturan parça ve bütünlerin bir sistem meydana getirecek şekilde etkileşim halinde olmaları gerekir. Belirsizlik durumu ise, bu etkileşimin oluşumunu engellemektedir. Dolayısıyla sosyal düzensizlik, toplumu meydana getiren birey ve ögeler arasında kurulabilecek ilişki sayısının, mevcut sistemde denetlenemeyecek kadar artması durumu olarak tanımlanabilir.

Miyopluk ve kutuplaşma; Bu yaklaşım, politik istikrarsızlığı hükümetlerin değişim sıklığı ile ilişkilendirmiştir. İktisadi anlamda miyopluk, ekonomide ajanların uzağı görememesidir. Başka bir ifadeyle, eldeki veriler ışığında gelecekle ilgili öngöründe bulunulamaması durumudur. Ekonomik ajanların öngörüsünü etkileyen diğer bir husus ise anayasal çerçevede belirlenen seçim dönemlerine, erken seçim kararı alınmasının

oluşturduğu belirsizliktir. Politik istikrarsızlığın bu şekilde tanımlanması, politik istikrarsızlığın, hükümet değişikliklerinde yaşanan sıklıkla ölçülebileceği anlamını taşımaktadır.

Zayıf hükümet yaklaşımı; Politik istikrarsızlığı tanımlayan son yaklaşıma göre, mevcut hükümetin varlığı ve sürdürülebilirliği için tehdit oluşturan önemli politik rahatsızlıklar istikrarsızlığa neden olmaktadır.

Politik istikrarsızlık, ekonomistler tarafından ekonomik performans için ciddi bir halsizlik durumu olarak kabul edilmektedir. Politik istikrarsızlık, politika yapıcılarının ufkunu daraltmaktadır ki bu da politika yapıcılarının kısa vadeli yetersiz makroekonomik politikalar yapmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca bu durum daha sık politika değişikliklerine sebep olmakta ve bir volatilité yaratarak makroekonomik dengeleri negatif olarak etkilemektedir. Çeşitli ülkelerde zaman içinde meydana gelen ve yaygın bir fenomen olan politik istikrarsızlık ve politika istikrarsızlığı ile bunların ilgili ülkelerin ekonomik performansları üzerindeki negatif etkileri, ekonomistler tarafından oldukça dikkate değer bulunmuştur. Bu itibarla, politik istikrarsızlığın negatif etkileriyle ilgili oldukça geniş bir literatür oluşturan uzmanlar, politik istikrarsızlık kavramını, GSMH artışı, özel sektör yatırımları ve enflasyon da dahil geniş çapta pek çok makroekonomik değişkene ilintilemişlerdir (Aisen ve Veiga, 2011: 3).

Politik istikrar, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümeye bağlıdır. Her ne kadar istikrarlı politik sistemler ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümeye dayansa da, politikanın istikrarının, enflasyon kontrolü ve kaliteli liderlerce ayarlanmış veya düzenlenmiş olması gerekmektedir (Choy, 2013: 100).

Politik istikrarsızlık ekonomik büyümeyi gözle görülür oranda düşürmektedir. Politik anlamda bölünmüş olan ve yüksek derecede politik istikrarsızlık içinde olan ülkelerin hükümetleri, politik istikrarsızlığın kökenindeki sebepleri ortaya koymalı ve bu sebeplerin makroekonomik politikaların dizaynı ve gerçekleştirilmesi üzerindeki etkilerini azaltmaya çalışmalıdırlar (Aisen ve Veiga, 2011: 24-25).

Ekonomik büyüme ve politik istikrar, aslında katılımcıları görevdeki politik lider ve potansiyel yatırımcılar olan bir koordinasyon oyununun çıktılarıdır. “Politik olarak hassas” olarak dillendirilen bazı ekonomik yatırımların karlılığı, mevcut idarecinin görevde kalmasına bağlıdır. Fakat bu idarecinin politik olarak mevcudiyetini koruması

ise ekonomik performansına ve dolayısıyla genel yatırım seviyesine bağlıdır. Pek çok araştırmacı, ekonomik büyümenin politik istikrarı geliştirdiğini savunurken pek çoğu da politik istikrarın ekonomik büyümeyi teşvik ettiği görüşündedir (Cox ve Weingast, 2018: 2-4).

Ayrıca mali krizler, karşılaştırmalı politika alanında çalışan pek çok araştırmacı tarafından politik istikrarsızlığı ve dolayısıyla rejim değişikliğini tetikleyen bir etken olarak görülmektedir (Dunning, 2005: 453).

Politik istikrarsızlığın yaşanması ve siyasal çevrenin bir belirsizlik ortamına neden olması durumu, özel yatırımları azaltarak ekonomik büyümenin bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Konu ile ilgili yapılan uygulamalı ve teorik araştırmalar, ekonomik büyümeyi politik istikrarsızlığın engellediğini göstermektedir. Hükümet değişikliği olasılıklarının artması durumunda, uzun vadeli politikalar belirsizleşecek ve ekonomik aktörlerin öngörülerini zayıflatacak, hatta yatırımlarını ülke dışına taşıma kararı alabileceklerdir (Alesina vd., 1996: 191).

Politik istikrar aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde DYY girişini etkileyen önemli bir faktördür. Görece düşük seviyede DYY alan ülkeler için sosyopolitik istikrarsızlığın derecesi, kilit belirleyicilerdendir. Bir ülkenin ihracat odaklı olması o ülkenin neden çok DYY çektiğinin anlaşılmasını sağlayan en güçlü değişkendir (Kim, 2010: 59-60).

Bir ülkeye DYY akışında etkili olan belirleyiciler şu şekildedir (Rashid vd., 2017: 144):

- Politik istikrar
- Yerel pazarın büyüklüğü
- Büyüme beklentileri
- Ticaret açıklığı
- Makroekonomik istikrarın bir göstergesi olarak enflasyon

Pek çok araştırmacı politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin en az iki yönü olduğu sonucuna varmıştır. İlk olarak, üretkenlik üzerinde doğrudan negatif etkisi olan pazar faaliyetlerini ve emek ilişkilerini olumsuz etkilemesi

belirtilebilir. İkinci olarak ise, istikrarsız politik ortamın hâkim olduğu dönemlerde yatırım seviyesinin daha düşük olması etkilidir (Radu, 2015: 752).

Finans ve ekonomi alanındaki pek çok araştırmacı Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) etkileyen faktörleri tespit etmeye çalışmıştır. Genel olarak bir ekonomide politik istikrarın varlığı, o ülkeye DYY akışını arttıracak yönündedir. Ancak konuyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Kim (2010)'a göre, DYY akışları politik istikrara sahip ekonomilerden, politik olarak istikrarsız ekonomilere doğru olmaktadır. Ayrıca, yolsuzluk seviyesinin yüksek, demokratikleşme seviyesinin ise düşük olduğu ekonomiler daha yüksek doğrudan yabancı yatırım girişine sahiptir (Kim, 2010: 59).

Kamu görevlerinin kişisel menfaatler doğrultusunda suistimal edilmesi olarak tanımlanabilecek yozlaşma kavramı, politik sistemi istikrara kavuşturabilecek veya onu istikrarsızlaştıracak özelliklere sahiptir. Politik yozlaşma da devlet kaynaklarının politik gücü genişletmek ve sağlamlaştırmak için kullanılması olarak ifade edilebilir (Farzanegan ve Witthuhn, 2017: 2).

İster parlamenter çoğunluk olsun ister koalisyon, mevcut yasama gücünün bazı özellikleri, politik sistemde rejimin dayanıklılığı veya rekabetçilik derecesi gibi birkaç karakteristiği ve demokrasi seviyesi politik istikrar için hayati bileşenlerdir (Agnello vd., 2017: 485).

Demokrasi seviyesi ve sermaye birikimi ise hem politik istikrarı hem de yozlaşmayı etkileyen kavramlardır. Demokrasilerde politik katılım, sivil huzursuzluklar ve terörizm gibi aktivitelere katılım isteğini azaltıcı etkiye sahiptir. Bununla beraber demokratik rejimler, sivil hakların ve politik özgürlüklerin korunması sebebiyle, politik sistemin istikrarına yönelik tehditlerle mücadele etmede daha fazla zorlukla karşılaşabilirler. Sermaye birikimi ise bir tarafta artan yatırımlar ve yükselen ekonomi ile politikacıların popülizm yapması için yeni imkânlar sağlayabilir. Diğer tarafta ise, daha fazla iş imkânlarının yaratılması ile yapılan daha yüksek yatırımlar rejim değişikliğinin ve bireyler için istikrarsızlığın fırsat maliyetini artırabilir (Farzanegan ve Witthuhn, 2017: 6).

Politik istikrar biraz da rejim ile toplum arasında üstü kapalı bir mübadelenin sonucudur. Vatandaşların sükûneti, rejimin onlara sağladığı iş garantisi, sosyal imkânlar, barınma (toplu konut) destekleri ve sosyal yardımlar sürdüğü sürece devam eder. (White

vd., 2017: 4). Bu imkânların sağlanamadığı ve beklentilerinin karşılanmadığı durumlarda ise, vatandaşlarda oluşabilecek huzursuzluk hali politik istikrarsızlığa ve hatta rejim değişikliklerine sebebiyet verebilir.

Demokrasinin uzun yıllar boyunca yerleşmiş olduğu bir ülkede, tipik olarak politik gücünü oy veren vatandaşlara karşı anayasal limitler dâhilinde kullanmasıyla itibar elde etmiş pek çok siyasi lider vardır. Fakat bir veya birkaç nesillik otoriter yönetimin ardından ortaya çıkan bir ulus da ise bu tarz demokratik itibarlar eksiktir (Choy, 2013: 93).

Belli dönemlerde bir ülkede veya ülkeler arasında makroekonomik performans farklılıklarının görülme nedenleri, büyüme teorisi ile politik iktisadın ortak inceleme alanıdır. Kurumsal iktisatçılar açısından, kurumlar ekonomik performansın şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden, kurumsal yapıyı dikkate almadan yapılan tüm açıklamalar eksik kalmaktadır. Yapılan araştırmalarda, kurumsal yapının zayıflamasına neden olan en önemli faktör politik istikrarsızlık olarak vurgulanmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki istikrarlı rejimlerin, ülkeler arası gelişim farklılıklarının açıklanmasında kullanılması, politik istikrarın sağlanmasında kurumsal yapının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Al ve Belke, 2018: 272).

Politik istikrarsızlık, genelde hükümet değişiklikleri bağlamında ele alınan bir kavramdır. Hükümet değişiklikleri hukuki çerçevede olabileceği gibi, bu değişiklikler yasal süreçten bağımsız askeri darbeler neticesinde de olabilir. Farklı şekillerde ortaya çıkabilecek hükümet değişikliklerinin farklı etkileri olmakla birlikte, sık hükümet değişiklikleri siyasi belirsizliğin yaşanmasına neden olmaktadır. Politik istikrarsızlığın varlığı, siyasal ve yasal belirsizliğin nedeni olabileceği gibi, verimliliği de doğrudan azaltarak piyasa işleyişi üzerinde etki yaratmaktadır. Özellikle yüksek seviyede siyasal kutuplaşmanın yaşandığı ülkelerde, politik istikrarsızlık hükümet değişikliklerine bağlı olarak belirsizliğin artmasına neden olmaktadır. Böylece politik istikrarsızlığın, üretim faktörleri ve fiziki sermaye yatırımları üzerinde olumsuz etki yaratacağı söylenebilir (Demirgil, 2011: 126).

İktidarlar kendi idarelerini meşrulaştırmak ve siyasi istikrarı devam ettirmek için iki yol izlerler. Birinci yol iyi hükümet performansı göstermektir. İkinci yol ise kitleleri ikna yoludur. Ancak pek çok hükümet genellikle bu iki yolu birden tercih eder. (Brady, 2009: 434)

İstikrarsızlık, yöneticilerin görevde kalma süresini kısaltan bir etkidir. Fakat bu durum yöneticilerde, kalan kısa sürelerinde daha fazla menfaat elde etme güdüsünü artırır ki bu da dolaylı olarak istikrarsızlığa negatif katkıda bulunur. Ayrıca politik istikrar ise olumlu bir itibar inşasının kıymetini artırır ve böylelikle daha az yozlaşmaya sebep olur. Daha açık ve daha iyi temsil edilen toplumlar için mevcut olan küresel dürtüler ve eğilimler, yeni kurulacak olan hükümetlerin yıkılan otokratlardan daha fazla yozlaşmış olabileceği gibi temelsiz korkular nedeniyle azalmamalıdır (Nur-Tegin ve Czap, 2012: 53).

Gelişmiş ülkelerde, artan gelir eşitsizliğinin politik sonuçları hakkındaki kaygıların arttığı görülmektedir. Burada esas endişeye sebep olan korku ise eşitsizliğin politik istikrara bir tehdit oluşturması durumudur (Posner, 1997: 344).

Üçüncü dünya ülkelerinin genelinde artık politik istikrarsızlığın büyük kısmının sebebi olarak askeri darbeleri göstermek doğru bir yaklaşım değildir. Bu ülkelerde politik istikrarsızlığın daha önde gelen sebepleri, toplu şiddet, etnik kutuplaşma, doğal kaynaklara aşırı bağımlılık, terörizm, kaotik politikalar, işsizlik ve politikacıların ve politik liderlerin bencil davranışları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetersiz yozlaşma kontrolü, işsizlik ve eşitsizlik gibi kavramlar, özellikle fakirlikten çok etkilenen ülkelerde, hükümete olan güveni aşındırıcı etki yapmakta şiddete, istikrarsızlığa ve huzursuzluğa neden olmaktadır. Politik istikrarsızlık kavramı, ekonomik büyümeyi engelleyici bir meyil içinde olduğu için konu oldukça önem arz etmektedir. Bununla birlikte, politik istikrarsızlıktan kaynaklı tehdit ve politik istikrarsızlık içinde olan ülkelerin kırılganlığının komşu ülkeleri de etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Bu ülkelerin komşu ülkeleri de istikrarsızlaştırma ve terörist faaliyetler için bir sığınak olma ihtimali bulunmaktadır. Politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi engelleyici unsurları arasında, hükümetlerin temel hizmetleri sağlamakta yetersiz kalmaları, insan kaynağı gelişiminin eksikliği ve insani felaketler bulunmaktadır (Okafor, 2017: 201-209).

Ekonomilerde uluslararası entegrasyonun önem kazandığı ve liberazisyonun arttığı günümüzde politik istikrar, hem uluslararası ekonomik hem de politik ilişkiler açısından piyasa ekonomileri için ayrıca önemli hale gelmektedir. Bir ülkedeki politik istikrar dolayısıyla, ekonomik parametrelerin yanı sıra, daha iyi uluslararası ekonomik ilişkiler ve iş birliği için önemli bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayat vd., 2018: 171).

2.4. Geçiş Ekonomilerinin Kurumsal Göstergelerle Analizi

Makroekonomik verilerin politik istikrar üzerindeki etkilerine bakılırken, ekonomik verilerin yanı sıra ülkelerin kurumsal göstergelerine, kurumsal performanslarına, kurumlarının uluslararası akreditasyon durumlarına da bakılması gerekmektedir.

Bu başlık altında PRS Grup tarafından hazırlanan IRCG (Uluslararası Ülke Risk Rehberi) endeksine göre tezde incelenen ülkelerin kurumsal göstergeleri analiz edilecektir. Bu grup tarafından hazırlanan Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide (ICRG)) 12'si politik risk, 5'i finansal risk ve 5'i de ekonomik risk olmak üzere toplam 22 değişkeni kullanarak risk tahmin ve değerlendirmesi yapan endekstir. IRCG risk değerlendirmesini yaparken politik bilgiler ve finansal ve ekonomik veriler toplanarak her bir değişken için "risk puanlaması" yapılmaktadır. Politik risk değerlendirmeleri, objektif verilere dayanan finansal ve ekonomik analizlerine göre daha sübjektif analizlere dayanmaktadır. IRCG endeksi 1984'den itibaren yıllık olarak hazırlanmaktadır (<https://www.prsgroup.com>).

PRS Grup, 40 yıldır veri merkezli çalışan, ülkeler hakkında politik analizler ve risk analizleri, tahminler ve veri serileri üreten bir kuruluştur. Sundukları verilerin doğruluğu yıllar içerisinde yatırımcıların, merkez bankalarının, çok taraflı organizasyonların, çok uluslu şirketlerin ve önde gelen akademisyenlerin analiz ve çalışmalarına destek olmuştur.

ICRG Politik Risk Endeksi ülkelerin kurumsal performanslarını puanlamada; Hükümet İstikrarı, Sosyo-ekonomik Durum, Bürokrasi Kalitesi, Demokratik Hesap Verilebilirlik, Yatırım İklimi, İç Karışıklık, Etnik Gerilim, Kanun ve Düzenlemeler, Dış Karışıklık, Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi ve Yolsuzluk bileşenlerini kullanmaktadır. Bu göstergeler farklı puanlama skalasıyla derecelendirmiştir. Her bir gösterge farklı puanlamalar ile toplam 100 puan üzerinden değerlendirmeye tabi tutulacaktır. 0 ile 100 arasındaki bu puanlamada 100'e yakınsama politik riskin düşüklüğü, sıfıra yakınsama politik riskin arttığının göstergesidir ("International Country Risk Guide Methodology", 2012).

Politik istikrarın makroekonomik belirleyiciler üzerindeki etkisini incelediğimiz çalışmamızda, politik istikrarın ekonomiler açısından önemini anlamamızda faydalı

olacağı düşünölen Politik Risk Bileşenleri, seçili ölkeler için ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 1’de bu bileşenlerin puanlama usulü verilmiştir:

Tablo 1: ICRG Politik Risk Derecelendirmesi Politik Risk Bileşenleri

Politik Risk Bileşenleri		
Bileşen Kodu	Bileşen	Maksimum Değer
A	Hükümet İstikrarı	12
B	Sosyo-ekonomik Durum	12
C	Yatırım Profili	12
D	İç Çatışma	12
E	Dış Çatışma	12
F	Yolsuzluk	6
G	Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi	6
H	Dinsel Gerilimler	6
I	Kanun ve Düzenlemeler	6
J	Etnik Gerilim	6
K	Demokratik Hesap Verilebilirlik	6
L	Bürokrasi Kalitesi	4
Toplam		100

(“International Country Risk Guide Methodology”, 2012)

Gerçekleşen puanlama sonucunda 0 ile 49.9 aralığında değer alan ölkeler çok yüksek politik risk taşıyan ölkeler (çok yüksek politik istikrarsızlık), 50.0 ile 59.9 aralığında değer alan ölkeler yüksek politik risk taşıyan ölkeler (yüksek politik istikrarsızlık), 60.0 ile 69.9 puan aralığı orta politik risk taşıyan ölkeler (orta istikrar), 70.0 ile 79.9 puan aralığı düşük politik riskli ölkeler (yüksek politik istikrar) ve 80.0 ile 100 puan aralığında olan ölkeler ise çok düşük politik risk taşıyan ölkeler (çok yüksek politik istikrar) olarak sınıflandırılmaktadır (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012).

Tablo 2: A - Hükümet İstikrarı (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	8,50	7,58	6,21	7,50	8,25	8,79	7,58	6,83	7,33	5,83	6,38	6,08	5,96	6,83	6,79	6,33	7,05
Çek Cumhuriyeti	6,92	6,88	5,21	6,50	5,63	7,50	6,79	6,50	6,58	6,58	6,54	6,71	8,00	7,92	7,50	7,21	6,81
Estonya	8,38	8,00	8,38	8,38	9,04	9,13	8,79	8,13	7,67	8,00	7,29	6,08	6,63	8,17	8,38	8,00	8,03
Macaristan	8,25	9,92	8,13	7,71	7,83	7,08	4,88	4,04	7,25	8,33	6,63	6,92	7,83	7,79	8,13	8,46	7,45
Letonya	8,83	9,92	7,21	9,50	7,71	7,58	7,71	7,50	6,71	7,50	6,25	6,00	7,38	7,67	7,67	7,17	7,64
Litvanya	8,21	9,08	6,63	7,92	6,75	7,00	7,21	9,00	7,58	6,38	6,17	7,67	7,83	8,00	7,75	6,75	7,49
Polonya	8,50	7,50	6,08	6,13	7,04	5,75	8,38	8,54	7,96	7,67	7,04	5,79	5,96	6,50	7,63	7,17	7,10
Romanya	9,58	9,46	9,71	7,25	6,25	5,58	5,88	6,08	7,17	6,79	5,63	7,42	6,75	7,08	7,38	6,42	7,15
Slovakya	7,33	8,00	6,38	7,13	7,04	8,88	8,58	8,00	8,42	7,21	8,17	7,33	7,67	6,58	6,42	6,79	7,49
Slovenya	9,96	10,58	8,96	10,46	9,25	8,46	7,92	8,92	8,38	6,13	6,83	5,92	6,75	6,63	6,17	6,17	7,97

Kaynak: ICRG 2018

Hükümet istikrarı bileşeni, hükümetlerin beyan ettikleri programları yerine getirme ve görevde kalma yeteneklerinin bir değerlendirmesidir. 12 puan üzerinden değerlendirilen Hükümet İstikrarı bileşeni, her birinin en fazla 4 puan aldığı üç alt bileşenden oluşmaktadır. Bunlar hükümet birliği, yasama gücü ve halk desteğidir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). 2002-2017 yılları için ülkelere ait hükümet istikrarı bileşeni puanları ve ortalamaları Tablo 2’de verilmiştir. Seçili yıllar için ortalama değerler incelendiğinde, bu bileşen için ülkeler arası puanlama ortalamalarında ciddi farklar olmadığı göze çarpmaktadır. Tablo 2’de de görüldüğü gibi hükümet istikrarı bileşenine ait en yüksek ortalama puan 8.03 ile Estonya’dayken, en düşük ortalamaya ise 6.81 ile Çek Cumhuriyeti sahiptir.

Tablo 3: B – Sosyo-ekonomik Durum (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	4,00	4,00	4,33	4,79	5,00	5,83	6,13	5,33	5,50	5,04	5,00	5,00	5,00	5,08	5,50	6,08	5,10
Çek Cumhuriyeti	7,00	7,29	7,13	7,08	7,50	7,50	7,25	7,00	7,13	7,46	7,00	7,00	7,08	7,96	8,42	8,96	7,42
Estonya	6,67	7,00	7,00	7,00	7,46	8,50	8,33	6,67	5,25	6,46	6,00	6,92	7,08	7,50	7,13	8,00	7,06
Macaristan	7,50	7,50	7,50	7,50	7,38	7,00	7,00	6,92	6,50	6,50	6,50	6,54	6,88	7,17	7,58	8,50	7,15
Letonya	6,00	6,00	5,88	6,17	7,00	7,00	7,13	5,38	5,08	6,00	6,13	7,08	7,00	7,13	7,54	7,29	6,49
Litvanya	7,00	7,00	7,00	7,17	7,50	7,50	8,00	6,46	5,25	5,92	6,33	6,38	6,71	7,00	7,17	7,29	6,85
Polonya	5,08	5,00	5,00	5,50	5,50	5,96	6,21	6,58	7,00	7,00	6,75	6,00	6,00	6,96	7,33	7,71	6,22
Romanya	3,67	4,00	4,58	5,46	5,50	6,00	5,88	5,96	5,13	5,00	5,00	5,00	5,33	5,54	5,54	5,58	5,20
Slovakya	6,00	6,00	6,13	6,79	7,17	7,54	8,13	6,83	6,00	6,00	6,00	6,00	5,63	5,83	7,08	7,42	6,53
Slovenya	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00	7,33	6,50	6,79	6,50	6,50	6,29	5,21	5,46	5,38	6,38	7,21	6,53

Kaynak: ICRG 2018

Sosyo-ekonomik durum bileşeni, toplumda iş eylemlerini kısıtlayabilecek veya sosyal memnuniyetsizliği körükleyebilecek sosyoekonomik baskıların bir değerlendirmesidir. En fazla 4 puan üzerinden değerlendirilen işsizlik, tüketici güveni ve yoksulluk alt bileşenlerinden oluşan sosyo-ekonomik durum bileşeni toplam 12 puan üzerinden değerlendirilmektedir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Tablo 3’de verilen ülkelerin bu bileşene ait değer ve ortalamaları incelendiğinde, sosyo-ekonomik memnuniyetsizliğin en fazla olduğu ülke 5.10 ortalama puan ile Bulgaristan, en az olduğu ülke ise 7.15 ortalama puanla 12 puan üzerinden en yüksek ortalama değere sahip olan Macaristan’dır.

Tablo 4: C – Yatırım Profili (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	11,25	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	10,58	10,17	9,42	8,08	9,00	8,50	9,75	10,50	10,50	10,42
Çek Cumhuriyeti	11,50	12,00	12,00	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,38	8,96	8,00	8,00	8,00	8,46	9,29	10,41
Estonya	10,00	10,00	10,00	10,00	10,46	10,50	10,50	10,50	10,50	10,42	9,50	9,50	9,50	9,50	9,50	9,50	9,99
Macaristan	11,75	12,00	12,00	11,58	11,50	11,42	11,00	10,83	9,38	9,42	7,50	7,50	8,13	8,92	9,92	9,67	10,16
Letonya	10,75	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	10,83	9,71	9,33	9,79	8,83	9,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,20
Litvanya	10,75	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	9,63	9,46	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	10,05
Polonya	10,63	11,00	11,50	11,50	11,04	11,00	11,33	11,50	11,50	11,13	9,42	9,00	9,50	9,50	9,08	9,42	10,50
Romanya	8,25	8,50	8,79	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	8,67	8,13	7,88	7,50	7,50	7,50	7,67	8,00	8,34
Slovakya	11,13	12,00	12,00	11,38	11,00	11,00	11,00	11,00	10,33	9,83	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	10,29
Slovenya	10,00	10,17	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	10,67	9,75	7,50	7,13	7,63	7,04	7,00	7,00	9,37

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 4’de yer alan Yatırım Profili bileşeni, diğer politik, ekonomik ve finansal risk bileşenlerinin kapsamadığı yatırım riskini etkileyen faktörlerin bir değerlendirmesidir. Toplam 12 puan üzerinden değerlendirilen bileşen, sözleşme geçerliliği/kamulaştırma, kazanç geri dönüşü ve ödeme erteleme olmak üzere üç alt bileşenden oluşmaktadır. Alt bileşenlerin her biri en fazla 4 puan alabilmektedir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Ükelere ait Yatırım Profili bileşenine ait değerlerin verildiği Tablo 4’de görüldüğü gibi yatırım yapılabilirliği en yüksek olan ülke 10.50 ortalama değere sahip Polonya’dır. Yatırım yapılabilirlik seviyesi en düşük ülke ise 8.34 ortalama puan ile Romanya’dır.

Tablo 5: D – İç Çatışma (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	11,00	11,00	10,67	10,50	11,00	10,92	10,50	10,00	10,00	10,21	10,00	9,63	9,50	9,96	10,17	10,13	10,32
Çek Cumhuriyeti	11,25	10,83	10,50	10,83	11,00	10,79	10,50	10,50	10,33	10,00	10,00	10,00	10,00	10,33	10,50	10,29	10,48
Estonya	11,17	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,00	11,00	11,00	10,63	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,17
Macaristan	10,54	11,29	10,92	11,21	10,83	10,50	10,88	11,00	11,00	10,58	10,50	10,79	11,00	10,75	10,29	10,50	10,79
Letonya	10,54	11,29	11,50	11,50	11,50	11,00	11,00	10,17	10,00	10,00	10,00	10,00	10,50	10,50	10,42	10,00	10,62
Litvanya	10,00	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	10,96	10,54	11,00	10,71	11,00	11,00	10,50	10,13	10,00	10,93
Polonya	11,00	9,83	9,50	9,50	9,50	9,50	9,92	10,00	9,96	9,50	9,50	9,63	10,00	10,42	10,42	9,96	9,88
Romanya	9,38	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,38	10,00	9,58	9,00	8,92	9,00	8,83	8,83	9,13	8,71	9,64
Slovakya	10,75	11,00	11,00	11,00	11,00	11,46	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,50	11,13	10,50	10,50	10,50	11,11
Slovenya	11,25	11,50	11,50	11,46	11,33	11,50	11,50	11,46	11,50	11,50	11,33	10,04	10,29	10,00	10,00	10,00	11,01

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 5 seçili ülkelerin iç çatışma seviyelerine ait puanlamalarını göstermektedir. İç Çatışma bileşeni, ülkedeki politik şiddetin ve yönetim üzerindeki gerçek veya potansiyel etkisinin bir değerlendirmesidir. 12 puan üzerinden değerlendirilen bileşenin, en fazla 4 puan üzerinden değerlendirilen üç alt bileşeni iç savaş/darbe tehdidi, terörizm/politik şiddet ve sivil huzursuzluktur (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Tablo 5’de iç çatışma bileşenine ait ortalama puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. İç çatışma seviyesi en yüksek ülke 9.64 ortalama puan ile Romanya’dır. En düşük ülke ise 11.17 ortalama puana sahip Estonya’dır.

Tablo 6: E – Dış Çatışma (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	11,67	10,58	9,00	9,00	8,79	9,50	9,29	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,30
Çek Cumhuriyeti	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	10,75	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,67
Estonya	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	10,17	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,25	10,50	10,50	10,50	10,50	10,46
Macaristan	11,00	11,29	10,79	10,50	10,29	10,00	10,38	10,50	10,50	10,50	10,04	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,36
Letonya	10,50	11,08	11,50	11,50	11,50	10,75	10,54	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,74
Litvanya	9,96	10,50	10,50	10,50	10,33	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,13	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,28
Polonya	11,04	11,25	10,13	10,00	9,54	9,50	10,75	11,00	10,54	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,50	10,29	10,44
Romanya	10,88	11,33	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,01
Slovakya	11,13	11,50	11,50	11,50	11,29	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,12
Slovenya	11,50	11,50	11,50	11,50	11,33	10,54	10,50	10,46	10,79	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	10,83	11,03

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 6 12 puan üzerinden değerlendirmeye tabi tutulan son bileşen olan Dış Çatışma bileşenine ait puanlamaları göstermektedir. Dış Çatışma bileşeni, diplomatik baskılar, yardımın durdurulması, ticaret kısıtlamaları, toprak anlaşmazlıkları, yaptırımlar, dış baskılar ve savaş gibi dış unsurların değerlendirmesini içermektedir. Dış Çatışma bileşeni de üç alt bileşenden oluşmakta ve bu alt bileşenler en fazla 4 puan üzerinden değer almaktadırlar. Bu bileşene ait alt bileşenler ise savaş, sınırötesi çatışmalar ve dış baskılardır(“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Tablo 6’da da görüldüğü gibi dış çatışma riski en yüksek ülke 9.30 ortalama puan ile Bulgaristan’dır. Dış çatışma riskinin en az olduğu ülke ise 11.12 ortalama puan ile Slovakya’dır.

Tablo 7: F – Yolsuzluk (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,04	2,50	2,75	3,00	2,14
Çek Cumhuriyeti	2,88	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,54	3,00	3,00	3,00	2,62
Estonya	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,33	3,50	3,54	4,00	4,00	4,00	3,27
Macaristan	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Letonya	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,33	2,50	2,54	3,00	3,00	3,33	2,29
Litvanya	2,50	2,50	2,50	2,50	2,21	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,33	2,50	2,58	3,50	3,50	3,42	2,50
Polonya	2,00	2,00	2,00	2,13	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,83	3,00	3,04	3,50	3,50	3,33	2,65
Romanya	2,00	2,29	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,17	2,00	2,04	2,50	2,50	2,50	2,38
Slovakya	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,54	3,00	3,00	3,00	2,60
Slovenya	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,33	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,18

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 7 seçili geçiş ekonomilerinin 2002-2017 yılları için Yolsuzluk bileşenine ait puanlamalarını göstermektedir. Yolsuzluk bileşeni, politik sistem içindeki yolsuzluğun değerlendirmesini kapsamaktadır. Politik sistem içindeki yolsuzluk çeşitli nedenlerden dolayı yabancı yatırımlar için bir tehdit oluşturur. Ekonomik ve finansal çevreyi bozarak iş verimliliğini azaltır ve içsel bir istikrarsızlık yaratmış olur. Söz konusu bileşen toplam 6 puan üzerinden değerlendirilmektedir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Tablo 7’de de görüldüğü gibi en yüksek yolsuzluk seviyesine sahip ülke 2.14 ortalama puan ile Bulgaristan’dır. En düşük yolsuzluk seviyesi ise 3.27 puan ile Estonya’ya aittir.

Tablo 8: G – Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi(2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Çek Cumhuriyeti	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Estonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Macaristan	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Letonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Litvanya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Polonya	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Romanya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Slovakya	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Slovenya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,33	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,36

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 8’de MDA geçiş ekonomilerinde askeri otoritenin siyasete ne kadar dâhil olduğunu gösteren puanlamalar yer almaktadır. Askeriyenin siyasete müdahil olma seviyesinin artması hükümetin demokratik hesap verilebilirliğinin azalmasına, etkin bir şekilde işleyişinin nlenmesine ve yabancı yatırımcılar için de huzursuz bir ortama neden olmaktadır. Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi bileşeni toplam 6 puan üzerinden değerlendirilmektedir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Risk seviyesi arttıķa, ekonomilerin aldıkları puanlar 6 doğru yakınsama gösterirken, risk seviyesinin düşmesiyle puan 0’a doğru yakınsama göstermektedir. 2002-2017 yılları için MDA geçiş ekonomilerinin bu bileşene ait puanlamaları incelendiğinde genel olarak askeri otoritenin siyasete dâhil olmadığı anlaşılmaktadır. ek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya’nın risk taşımadığı ve 6.00 tam puan aldıkları görülmektedir. Slovenya 5.36 ortalama puanla bu ekonomileri takip ederken diğer ekonomiler ise 5 ortalama puan alarak risk seviyesi çok düşük ekonomi sınıfindadırlar.

Tablo 9: H – Dinsel Gerilimler(2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Çek Cumhuriyeti	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Estonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Macaristan	4,00	4,58	5,29	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,34
Letonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Litvanya	5,00	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,47
Polonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Romanya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Slovakya	5,00	4,75	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,11
Slovenya	5,00	5,08	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,44

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 9 seçili geçiş ekonomilerinde Dinsel Gerilimler bileşenine ait puanlamaları göstermektedir. Dinsel gerilimler, tek bir dini grubun mevcut hukuki sistemi kendi hukuk sistemiyle değiştirmeyi amaçlaması, diğer dinleri, siyasi ve sosyal süreçten çıkarıp, yönetime hükmetme arzusunun, ekonomi üzerinde yaratmış olduğu huzursuzluk ve gerginlik ortamı olarak değerlendirilmektedir. Puanlama toplam 6 puan üzerinden yapılmaktadır (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). 2002-2017 yılları için bu bileşene ait seçili ekonomi puanlamaları incelendiğinde Tablo 9’da da görüldüğü gibi Çek Cumhuriyeti risk taşımayan ekonomi durumunda olup 6.00 tam puana sahiptir. En yüksek risk taşıyan ekonomi ise 4.11 ortalama puan ile Slovakya’dır.

Tablo 10: I – Kanun ve Düzenlemeler(2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	4,00	4,00	4,00	4,00	3,63	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,67	3,00	3,00	3,02
Çek Cumhuriyeti	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Estonya	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Macaristan	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Letonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Litvanya	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Polonya	4,00	4,00	4,00	4,25	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	3,96	4,36
Romanya	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,75	3,50	3,50	3,50	3,50	3,38	3,82
Slovakya	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Slovenya	4,75	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,52

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 10 Kanun ve Düzenlemeler bileşenine ait seçili ekonomi puanlamalarını göstermektedir. Tek bir bileşen halinde ele alınan Kanun ve Düzenlemeler bileşeninde “Kanun ve Düzen” iki ayrı unsur olarak değerlendirilir. “Kanun” unsurunu değerlendirmek için, hukuk sisteminin gücü ve tarafsızlığı göz önünde bulundurulurken, “Düzen” unsuru, kanun sisteminin halk üzerindeki etkisinin değerlendirmesidir. Bu bileşene ait her bir unsur ayrı ayrı 0 ile 3 arasında puanlanarak toplam 6 puan üzerinden hesaplanır. Bileşene ait unsurların puanlarının 3’e yakınsaması, ülkede güçlü bir yargı sisteminin varlığını işaret etmektedir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Tablo 10’da 2002-2017 dönemi seçili ekonomi puanlarına bakıldığında Çek Cumhuriyeti ve Letonya’nın 5.00 ortalama puanla en düşük risk taşıyan ekonomi oldukları, Bulgaristan’ın ise 3.02 ortalama puanla risk seviyesi en yüksek ekonomi olduğu görülmektedir.

Tablo 11: J – Etnik Gerilim(2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50
Çek Cumhuriyeti	3,00	3,00	3,00	3,50	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,78
Estonya	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
Macaristan	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Letonya	4,00	4,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,96	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,93
Litvanya	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Polonya	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Romanya	4,00	4,00	3,58	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,42	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,56
Slovakya	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50
Slovenya	5,00	4,42	4,00	4,00	3,96	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,74

Kaynak: ICRG 2018

Etnik gerilim bileşeni, dil, ırk veya uyruk farklılıklarının bir ülke içerisinde bu farklılıklardan dolayı oluşabilecek gerilimlerin risk seviyesinin göstergesidir. Bu tür gerilimlerin yüksek olduğu ülkeler düşük derecede puanlar alırken, gerilim seviyesi düştükçe puanlama derecesi artmaktadır (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Toplam 6 puan üzerinden değerlendirilen bileşene ait 2002-2017 seçili ülke puanları Tablo 11’de verilmiştir. Etnik gerilim riski taşımayan ülke ekonomisi 6.00 tam puanla Polonya’dır. Risk seviyesinin en yüksek olduğu ülkeler ise sırasıyla 2.93 ve 2.50 ortalama puanla Letonya ve Estonya’dır.

Tablo 12: K – Demokratik Hesap Verebilirlik (2002-2017)(ICRG, 2018)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	5,00	5,00	5,00	5,25	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,39
Çek Cumhuriyeti	5,00	5,00	5,25	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,04	5,39
Estonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,38	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,34
Macaristan	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	5,92	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,78
Letonya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Litvanya	5,00	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,47
Polonya	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	5,54	5,97
Romanya	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Slovakya	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Slovenya	5,00	5,00	5,00	5,00	5,33	5,25	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,04

Tablo 12 MDA geçiş ekonomilerinde Demokratik Hesap Verebilirlik bileşenine ait puanlama derecelerini göstermektedir. Bu bileşen, hükümetin halkına ne kadar duyarlı olduğunun bir ölçüsüdür. Puanlamalar yapılırken ülkelerin yönetim şekilleri dikkate alınmıştır. Yönetim şekilleri şu şöyle kategorize edilmiştir (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012):

Değişken (münavebeli) Demokrasi (*Alternating Democracy*) türünde, bir hükümetin art arda iki dönemden fazla iktidarda kalmaması; yasama ve yürütme için anayasaca veya statü olarak belirlenmiş serbest ve dürüst seçimlerin olması; birden fazla aktif siyasi partinin ve muhalefetin olması; yasama, yürütme ve yargı arasında kontrol ve denge mekanizmalarının olduğuna dair deliller olması; yargı bağımsızlığına dair delillerin olması; kişisel özgürlüklerin anayasal veya diğer yasal mekanizmalarla korunduğuna dair delillerin olması gerekir.

Hakim demokrasi (*Dominated Democracy*) türünde, art arda ikiden fazla dönemde iktidarda kalan bir hükümetin olması; yasama ve yürütme için anayasaca veya statü olarak belirlenmiş serbest ve dürüst seçimlerin olması; birden fazla aktif siyasi partinin olması; yasama, yürütme ve yargı arasında kontrol ve denge mekanizmalarının olduğuna dair deliller olması; yargı bağımsızlığına dair delillerin olması; kişisel özgürlüklerin korunduğuna dair delillerin olması gerekir.

Fiili (De facto) Tek Parti Devleti sisteminde, art arda ikiden fazla dönemde iktidarda kalan bir hükümetin veya mevcut siyasi sistemin ve seçim sisteminin iktidarın devamı için belirli bir hükümet veya iktidarca dizayn edilmiş veya bozulmuş olması; anayasaca belirlenmiş düzenli seçimlerin olması; hükümet dışındaki siyasi partilerin aktivitelerinin kısıtlandığına dair delillerin (medyaya erişimde hükümet partileri ve hkmette olmayan partiler arasında orantısızlık, hkmette olmayan partilerin liderlerine ve destekçilerine karşı taciz, sadece hkmette olmayan partileri etkileyen engellemelerin tesis edilmesi, seçimlerde hile) olması gerekir.

Yasal (De jure) Tek Parti Devleti sisteminde, sadece bir iktidar partisi olacağının anayasal olarak belirtilmesi; yasal olarak tanınan siyasi muhalefetin eksikliği gerekir.

Otokrasi sisteminde devlet yönetiminin, herhangi bir imtiyaz grubuna tabi olmadan, askeri olarak veya miras yoluyla bir kişi veya bir grubun elinde olması gerekir.

Toplam 6 puan üzerinden değerlendirilen bileşene ait puanlamalar incelendiğinde, Tablo 12’de de görüldüğü gibi geçiş ekonomilerinin demokratik hesap verebilirlik seviyeleri genel olarak yüksek olup, 2002-2017 ortalama puanları 5.00 ve üzeridir. En yüksek seviyeye sahip ekonomiler 6.00 tam puanla Romanya ve Slovakya iken en düşük seviye ise 5.00 ortalama puanla Letonya’ya aittir.

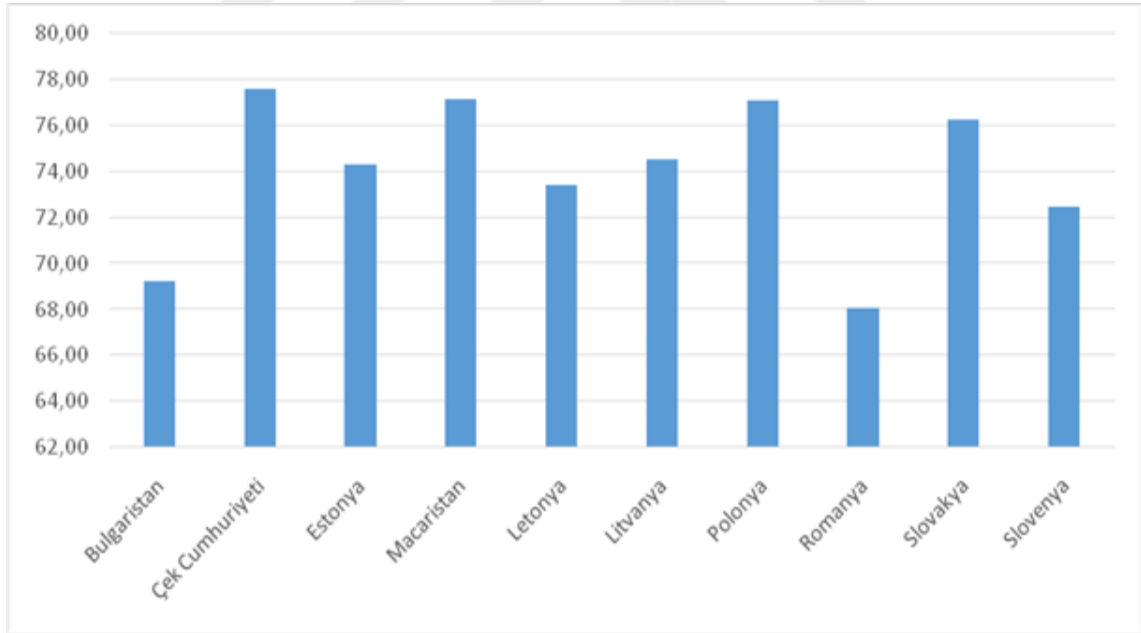
Tablo 13: L – Bürokrasi Kalitesi (2002-2017)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort.
Bulgaristan	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Çek Cumhuriyeti	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Estonya	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
Macaristan	4,00	4,00	3,42	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,15
Letonya	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
Litvanya	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
Polonya	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Romanya	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Slovakya	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Slovenya	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,38	3,50	3,05

Kaynak: ICRG 2018

Tablo 13’de Politik Risk Endeksi’ne ait son bileşen olan Bürokrasi Kalitesi bileşeninin 2002-2017 yılları için seçili geçiş ekonomilerinde bürokratik kalite seviyelerini gösteren puanlamalar yer almaktadır. Bürokrasi Kalitesi bileşeni, bürokrasinin kurumsal kalitesi ve gücünün bir göstergesidir. Kurumsal kalite, hükümet değişikliği durumunda politika değişikliklerini en aza indirgeyen önemli unsurlardan biridir. Bürokrasinin, hükümet politikalarında kesintiye uğramadığı ve önemli değişiklikler yaşanmadan idare etme uzmanlığına sahip ekonomilerde bürokratik kaliteden söz etmek mümkündür. Bu bileşen, toplam 4 puan üzerinden değerlendirilmekte olup, bürokratik kalite seviyesi arttıkça ekonomilerin aldıkları puanlar da artmaktadır (“International Country Risk Guide Methodology”, 2012). Tablo 13’de görüldüğü gibi 2002-2017 dönemi için seçili geçiş ekonomilerinde bürokratik kalite seviyesi en yüksek ekonomi 3.15 ortalama puan ile Macaristan’dır. En düşük seviye ise 1.00 ortalama puan ile Romanya’ya aittir.

Grafik 5: Ortalama Politik Risk Endeksi (2002-2017)

Kaynak: ICRG 2018

Grafik 5 yukarıda değerleri verilen 12 bileşenin oluşturduğu politik risk endeksinin, MDA geçiş ekonomilerinde 2002-2017 yılları için ortalama politik risk seviyelerini göstermektedir. Grafik 5 incelendiğinde 77.59 ortalama puanla politik risk seviyesi en düşük ekonomi Çek Cumhuriyetidir. Çek Cumhuriyeti 77.59, Macaristan 77.17, Polonya

77.13 ve Slovakya 76.28 ortalama politik risk seviyelerinin birbirine çok yakın olduğu gör÷lmektedir. İncelenen ÷lkeler arasında ortalama politik risk seviyesi en yüksek ekonomiler ise 69.25 Bulgaristan ve 68.10 puanla Romanya olmuş ve bu iki ÷lke orta politik risk seviyesi olarak adlandırılan (60.00-69.9) grupta yer almışlardır.

Bu değerlere g÷re, MDA geçiş ekonomilerinin, incelenen 2002-2017 yılların arasında politik olarak çok riskli grupta yer almadıkları gör÷lmüştür. Politik riskin çok yüksek olmaması, genel anlamda ekonomilerin makroekonomik g÷stergeleri üzerinde pozitif y÷nde etki yaratacağı ve bunun da ÷lkelerin uluslararası kredibiliteleri üzerinde ve doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde olumlu etki yapacağı muhakkaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ ve EKONOMETRİK ANALİZ

Bu kapsamda, ikinci bölümü takiben ilk olarak, politik istikrarın/istikrarsızlığın makroekonomik belirleyiciler üzerindeki etkilerine yönelik literatür incelemesine yer verildikten sonra, çalışmada kullanılan veriler ve bu verileri analiz etmede kullanılan ekonometrik yöntemler açıklanacaktır.

3.1. Literatür İncelemesi

Kaplan (2014) 29 OECD üyesi ülke ve 1984-2012 yıllarını kapsayan dönem için, Politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelenmiştir. Çalışmada işsizlik, enflasyon, nüfus artışı, politik istikrar endeksi, dışa açıklık ve bağımlı değişken büyüme olmak üzere altı değişken kullanılmıştır. Panel veri analiz yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu, güven ortamı ve politik istikrarın ekonomik büyümeyi arttıracığı sonucuna varmıştır.

Arslan (2011) politik istikrarsızlık ile GSYİH arasındaki ilişkiyi Türkiye örneği için incelemiştir. Çalışmasında değişken olarak politik istikrarsızlık ve reel GSYİH'ı değişken olarak kullanmıştır. İstikrarsızlık göstergeleri Uluslararası Ülke Risk Kılavuzu (ICRG) endeksinden elde edilmiştir. Analiz yöntemi olarak hata düzeltme modeli ve eşbütünleşme testi uygulanan araştırma 1987-2007 dönemini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, politik istikrarsızlık ile ekonomik performans arasında uzun dönem bir ilişkinin olduğunu ve ekonomik performanstan politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Gür ve Akbulut (2012) çalışmalarında, politik istikrarın ekonomik büyümeye olan etkisini incelemişlerdir. Büyüme oranı, işsizlik, enflasyon, dışa açıklık, hükümet harcamaları ve politik istikrarı değişken olarak kullandıkları araştırmaları, 1986-2003 yılları için 19 gelişmekte olan ülkeyi kapsamaktadır. Panel veri analiz yönteminin kullandıkları çalışmanın sonuçlarına göre, politik istikrarın büyüme ve ekonomik performans üzerinde pozitif etkisinin olduğunu sonucuna varmışlardır. Ancak, Latin Amerika ülkeleri için uygulanan panel veri analiz yönteminden elde edilen birim etki

katsayılarının negatif olduğu gözlenmiştir. Bu sonucu ise bu ülkeler için politik unsurların ekonomik performans üzerinde negatif etkisi olduğu şeklinde yorumlamışlardır.

Şanlısoy ve Kök (2010) çalışmalarında, Türkiye’de politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Gelir, enflasyon, istihdam, yatırımlar ve özel kredi değişkenleri kullanılmıştır. 1987-2006 yıllarını kapsayan araştırmalarının analizini zaman serileri uygulayarak yapmışlardır. Yazarların elde ettikleri temel sonuç ise politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğidir.

Tang ve Abosedra (2014) MENA ülkelerinde turizm, enerji tüketimi ve siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Reel GSYİH, turizm geliri, enerji tüketimi oranı ve politik istikrarsızlık endeksini değişken olarak kullanarak 2001-2009 dönemi için 24 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesini araştırmışlardır. Yazarlar panel GMM analiz yöntemiyle yaptıkları çalışmalarında sonuç olarak, turizm gelirleri ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini politik istikrarsızlığın ise, ekonomik büyüme ve turizm gelirleri üzerinde negatif etki yaptığı sonucuna varmışlardır.

Aisen ve Veiga (2006) çalışmalarında, politik istikrarsızlığın enflasyon üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Yazarlar, siyasi ve kurumsal değişkenleri kullanarak 1960-1999 yıllarına ait dönem için 97 ülkeyi incelemişlerdir. Panel veri analiz yöntemini kullandıkları çalışmada, politik istikrarsızlık ile enflasyon arasında doğrusal bir ilişki tespit etmişlerdir. Politik istikrarsızlıktaki artışın daha yüksek enflasyon oluşturacağı sonucuna varmışlardır.

Edwards (1994) çalışmasında, politik istikrarsızlığın enflasyon üzerindeki etkisini miyopi ve kutuplaşma yaklaşımıyla incelemiştir. Yazar 76 ülke verileriyle 1970-1982 yıllarına ait dönemi araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, politik istikrarsızlığa sahip ülkelerin enflasyon vergisine daha çok başvurdukları ve bu durumun ise söz konusu ülkelerde fiyat istikrarını bozduğunu tespit etmiştir. Politik istikrarsızlığın ekonomik istikrar politikaları uygulamayı zorlaştırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Yi Feng (2001) Gelişmekte olan ülkelerde siyasi özgürlük, politik istikrarsızlık ve politika belirsizliğinin özel yatırımlara etkisini araştırdığı çalışmada 1978-1988 yıllarına ait verilerle 42 ülkeyi incelemiştir. Regresyon yöntemi kullanarak yaptığı analiz sonucunda yazar, siyasi özgürlüğün özel yatırımları teşvik edici etkisinin olduğunu,

politik istikrarsızlığın özel yatırımları azalttığını ve son olarak politika belirsizliğinin ise özel yatırımlar üzerinde azaltıcı etki yarattığını tespit etmiştir.

Alesina vd. (1996) çalışmalarında, siyasi istikrarsızlık ve kişi başına GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1950-1982 dönemine ait verilerle 113 ülkenin incelendiği çalışmada GLS ve OLS analiz yöntemleri kullanılmıştır. Politik istikrarsızlığı hükümetlerin çöküşünü hazırlayan bir unsur olarak değerlendiren yazarlar sonuç olarak, politik istikrarsızlık göstergeleri olan değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde negatif etki yarattığını tespit etmişlerdir.

Pehlivan (2009) politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak test etmiştir. İşsizlik, büyüme, enflasyon oranı ve bütçe açıklarını değişken olarak kullandığı çalışmasında 19 ülkeyi 1981-2000 dönemine ait yıllık verilerle incelemiştir. Yazar panel veri analiz yöntemini kullandığı çalışmasında sonuç olarak, politik istikrarın ekonomik büyümeye pozitif etkisini istatistiksel olarak anlamlı bulmuştur.

Haydaroğlu (2011) çalışmasında, makroekonomik değişkenler ile oylama gücü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Oylama gücünü politik istikrarsızlık değişkeni olarak kullanan yazar, 47 ülkenin 1987-2009 dönemine ait genel seçim sonuçlarını ele almıştır. Değişken olarak politik istikrarsızlığı en çok etkileyen makroekonomik göstergelerden enflasyon, istihdam ve ekonomik büyümeyi kullanmıştır. Oylama gücü ölçüm değeri olarak NBI indeksi kullanarak yapılan analiz sonuçlarına göre, üç ekonomik değişken üzerinde oylama güç değerleri etkilidir. Hem basit hem de nitelikli çoğunluk kuralına göre hükümeti kuran partinin ve koalisyonu partilerinin toplam güç indeks değerleri istatistiksel olarak büyüme ve istihdam üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahipken, enflasyon üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı negatif bir etki tespit etmiştir. Basit ve nitelikli çoğunluk kuralına göre ana muhalefet partilerinin oylama güç indeksi ile enflasyon arasında doğru orantılı bir etki varken, büyüme ve istihdam ile negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiştir.

İktidarların politik nedenlerle ekonomiyi manipüle ederek makroekonomik dalgalanmalar oluşturmaları olarak adlandırılan politik konjonktür teorilerinden, fırsatçı yaklaşımın temel taşlarından biri sayılan Nordhaus (1975), hükümetlerin tek amacının tekrar iktidara gelmek olduğunu ve her seçim sonrası popülist politikaları arttırdığını savunmuştur. Çalışmasında, politik istikrar ile enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi

Phillips Eğrisi yardımıyla incelemiştir. 1947-1972 yıllarına ait dönem için 9 ülke için yapmış olduğu analiz sonuçlarına göre, işsizlik oranında seçimlerden önce azalma meydana geldiğini, enflasyon oranında ise seçim öncesi veya seçimlerden hemen sonra bir artış yaşandığını vurgulamıştır. Ayrıca politik istikrarın ülkelerin makroekonomik performanslarını açıklamada önemli bir gösterge olduğu sonucuna varmıştır.

Nordhaus 'un fırsatçı yaklaşımını eleştiren Hibbs (1977)'e göre, seçim kazanan hükümetler bir sonraki dönemde parti programlarına uygun hareket ederek ekonomi politikalarını bu programa göre uygulamaktadırlar. Partizan yaklaşımın önemli aktörlerinden olan Hibbs çalışmasında, 1948-1972 yıllarına ait dönem için 12 Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkesinde hükümetlerin işsizlik ve enflasyona karşı politik eğilimlerini incelemiştir. Hibbs, sol ideolojili hükümetlerin işsizliğe, sağ ideolojili hükümetlerin enflasyona karşı güçlü bir eğilimde olduğunu Phillips Eğrisi yardımıyla tespit etmiştir. Buna göre, sol hükümetlerin işsizliği azaltıcı politikalara ağırlık verdiğini, sağ hükümetlerin ise düşük enflasyon seyri için fiyat istikrarı sağlayacak politikalara yöneldiği sonucuna varmıştır.

Hibbs'in partizan yaklaşımını rasyonel beklentilere uyarlayan Alesina (1987) rasyonel partizan yaklaşımına göre, partizan yaklaşımda olduğu gibi ideolojilerin işsizlik ve enflasyona karşı bakış açıları farklıdır. Ücret katılıkları ve seçim sonuçlarındaki belirsizliğin ekonomik dalgalanmalara sebep olduğunu belirten Alesina, Politik istikrar ve makroekonomik performans arasındaki ilişkinin partizan etkilerin arttığı dönemde daha da belirgin hale geldiğini vurgulamıştır.

Cangir (2012) Türkiye'nin 1955-2009 yılları arasında 55 yıllık dönemi için Politik İstikrarsızlık ve Makroekonomik Performans İlişkisini araştırmıştır. EKK ve GMM yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, şiddet olayları ve üst düzey yöneticilere yapılabilecek suikastler gibi politik istikrarsızlığın şiddet boyutu göstergeleri ile politik istikrarsızlık endeksinin büyümeyi negatif, cari açık ve enflasyonu ise arttırıcı yönde anlamlı bir etki yarattığını tespit etmiştir. Kullanılan değişkenler üzerinde, şiddet içermeyen gösterilerin anlamlı bir etkisinin olmadığı, makroekonomik göstergelerin politik istikrarsızlık endeksi ve şiddet olayları üzerindeki etkisi ise görece olarak daha zayıftır.

Balan (2016) VAR analiz yöntemini kullanarak Türkiye için, 1986-2013 döneminde devlet harcamaları ile politik istikrar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye ekonomisi için politik istikrar ve kamu harcamalarının birbirinin nedeni olmadıklarını, ancak politik istikrarın devlet harcamalarında yaşanan değişimin %8'ini; devlet harcamalarının da politik istikrarda yaşanan değişimin %13'ünü açıkladığını tespit etmiştir.

Tutal (2014) panel data analizi kullanarak ekonomik büyüme ve doğal kaynakların lanetinin politik istikrar üzerine etkisini incelediği çalışmada üç farklı örneklem belirlemiştir. İlk örneklem dünya ölçeğindeki 124 ülke, ikincisi 1996-2011 yılları için politik istikrara sahip 40 ülkedir. Son örneklem ise daha kısa bir zaman aralığında 2003-2011 yılları için politik istikrara sahip 50 ülkeden oluşmaktadır. Kişi başı yıllık GSYH büyüme hızı ve doğal kaynak gelirlerinin GSYH'ye oranının değişken olarak kullanıldığı çalışmanın analiz sonuçlarına göre, doğal kaynakların varlığı üç örneklemde de ekonomik büyümeye az da olsa pozitif katkı yapmaktadır. Fakat model sonuçları incelendiğinde, politik istikrara sahip ülkelerde doğal kaynakların varlığının ekonomik büyümeye katkısının ilk örnekleme kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, yolsuzluk kontrolünün, özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden oluşan, parlamenter olmayan rejimlere sahip, doğal kaynak zengini ve politik istikrar sahibi ülkelerde ekonomik büyüme için daha belirleyici bir faktör olduğu sonuçlarına varmıştır.

Afrika ülkelerinde politik istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen Kalay ve Çetin (2016) 2000-2011 yılları için 52 Afrika ülkesine ait dünya bankası verilerini kullanmışlardır. Yazarlar çalışmalarında, politik istikrarsızlık, gelir eşitsizliği, askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin yönünü incelemişlerdir. Panel data analizi ve Granger Nedensellik testi kullanılan çalışmanın analiz sonuçlarına göre, ekonomik büyümeden politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Politik istikrarsızlık askeri harcamalar ve gelir dağılımını doğrudan etkilediği, ekonomik büyümeyi ise askeri harcamalar üzerinden etkilediği sonucuna varmışlardır.

Alper (2018) BRICS-T Ülkelerinde enflasyon oranı, politik istikrar, işsizlik oranı, hükümet harcamaları ve dışa açıklık ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizi yöntemini uyguladığı çalışmada 1996-2016 dönemine

ait yıllık veri seti kullanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, politik istikrarın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, politik istikrardaki %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %1.27 oranında arttırdığı sonucuna varmıştır. Ayrıca ekonomik büyümenin, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve hükümet harcamaları ile negatif yönlü, dışa açıklık ile pozitif yönlü ilişkisini tespit etmiştir.

25 Latin Amerika ülkesinin Enflasyon, işsizlik ve politik istikrarsızlığın ekonomik performans üzerindeki etkisini analiz eden Parlakyıldız (2015) 1999-2013 dönemine ait yıllık verileri kullandığı çalışmada panel veri analiz yöntemini uygulamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ele alınan dönemde işsizlik oranları ve politik istikrarsızlık endeksinin ekonomik performans üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Enflasyon oranlarının ise ekonomik performans üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Yalçinkaya ve kaya (2017) farklı politik rejimlere sahip dünyanın en büyük 20 ekonomisi için politik istikrarın/istikrarsızlığın ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. 1996-2015 yılları için panel veri analiz yöntemini kullandıkları çalışmanın bulgularına göre, seçili yıllar için ekonomik büyüme üzerinde G-12 ve G-8 ülkelerinde politik istikrar ve istikrarsızlık endeksinin etkilerinin sırasıyla pozitif/negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca G-12 ve G-8 ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde farklılık olmasında fiziksel-beşeri sermaye birikimi ve dış dünyayla entegre olma seviyelerine kıyasla, sırasıyla politik olarak istikrarlı ve istikrarsız bir yapıda olmalarının etkisinin kısmen daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir.

1970-2006 dönemi için Türkiye'de belirsizlik, politik istikrarsızlık ve makroekonomik göstergelerin oynaklığı arasındaki ilişkiyi inceleyen Demirgil (2011) Politik istikrarsızlık göstergeleri olarak askeri darbe dönemleri, koalisyonlar, referandumlar, grev, genel seçimler ve yerel seçimleri değişken olarak kullanmıştır. GARCH ve EGARCH modellerinin uygulandığı çalışmada, politik istikrarsızlığın enflasyonu pozitif etkilediğini, ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yarattığını gözlemlemiştir. Bununla birlikte döviz kurları üzerindeki etkisinin ise çok güçlü olmadığını tespit etmiştir.

Şanlısoy ve Çetin (2017) politik istikrarsızlık ile makroekonomik performans arasındaki ilişkiyi Türkiye açısından incelemiştir. 1984 – 2015 dönemini kapsayan

çalışmalarında nedensellik analiz yöntemini kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, politik istikrarsızlık ile büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Türkiye açısından makroekonomik gösterge olarak sadece ekonomik büyümeyi inceleyen çalışmalarda bu nedensellik ilişkisinin yönü ekonomik büyümeden politik istikrarsızlığa doğrudur. Bu çalışmada ise bu ilişkinin yönünün politik istikrarsızlıktan makroekonomik performansa doğru olduğu görülmüştür. Nedensellik ilişkisindeki bu yön farklılığında ekonomik büyümeye ek olarak diğer değişkenlerin bulunmasının etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Şimşek (2015) çalışmasında, makroekonomik performansı yansıtan yatırımlar, dışa açıklık, politik istikrar, para arzı, işsizlik, tüketici fiyat endeksi ve kamu harcamaları gibi göstergelerin ekonomide meydana gelen dalgalanmalar üzerindeki etkisini incelemiştir. Politika ve iktisat arasındaki etkileşimi politik istikrarsızlık çerçevesinde ele almıştır. 2002-2013 dönemine ait verilerle IMF ve Dünya Bankası'nın orta üst - orta alt gelirlere göre sınıflandırdığı farklı bölgelerden 66 ülkeye panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, politik istikrar endeksinin, orta üst – orta alt gelir grubundaki ülkeleri etkilediği görülmüştür. Bu etkinin ülkelerin demokratikleşme sürecinde daha çok mesafe alması, ekonomik, sosyal, politik, anayasal ve idari alanlarda önemli gelişmeler gerçekleştirmeleri gerekliliğini ortaya çıkardığını tespit etmiştir.

1960-2004 yıllarına ait verilerle 169 ülkeyi inceleyen Aisen ve Veiga (2013) çalışmalarında panel GMM analiz yöntemini uygulamışlardır. Zayıf hükümet yaklaşımına göre yapmış oldukları çalışmada, kişi başı GSYİH, nüfus artışı, enflasyon, ticaret hacmi, ekonomik özgürlük endeksi, kabine değişikliği, hükümet şekli ve etnik homojenlik değişkenlerini kullanmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre, politik istikrarsızlıkla kişi başına GSYİH'da meydana gelen düşük seviyedeki artışlar arasında biri ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Politik dalgalanmaların yaşanmasının anlamlı olarak ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini gözlemlemişlerdir.

Literatürde genel olarak zayıf hükümetlerin varlığının politik istikrarsızlığa neden olduğu ve ekonomik performansı etkilediği görüşü yaygındır. Sakamoto (2005) çalışmasında, bu görüşün aksine, zayıf hükümetlerin güçlü hükümetlerle kıyaslandığında çok kötü durumda olmadıklarını, hatta bazı dönemlerde güçlü hükümetlere göre performanslarının daha iyi olduğunu gözlemlemiştir. 1961-1998 yıllarına ait merkez

bankası yasal bağımsızlık endeksi, işsizlik, enflasyon ve büyüme oranları verilerini kullanarak 17 OECD ülkesini inceleyen yazar, merkez bankasının bağımsızlığının varlığı durumunda tek partili hükümetlere kıyasla koalisyon hükümetlerinin fiyat istikrarı sağlamada daha başarılı olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca zayıf hükümetlerin bütçe açıklarının daha fazla olduğu sonucuna varmıştır.

Kurecic ve Kokotovic (2017) çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerinde politik istikrarın önemini farklı aşamalarındaki üç ülke grubunu baz alarak incelemişlerdir. İlk grup çok küçük ekonomilere sahip 11 ülke, ikincisi son derece gelişmiş ve politik olarak istikrarlı beş ekonomiyi içermektedir. Üçüncü grup ise politik şiddete eğilimli veya terörist saldırılara hedef olan ekonomilerden oluşmaktadır. Analiz yöntemi olarak otoregresif (VAR) modeli, granger nedensellik testi ve hata gidermeleri için ARDL modeli uygulanmıştır. Politik istikrarın, yatırımların başlatılması için gerekli başlangıç koşulu olarak algılanmasına rağmen, siyasi şiddet ve terörist saldırılarının yatırımcılar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını küçük ve daha az istikrarlı ekonomilerle, politik olarak istikrarlı daha büyük ve gelişmiş ekonomilerde DYY’ ye olan ilgi farklılıklarının çok az olduğunu tespit etmişlerdir.

Kim (2010) çalışmasında, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve politik istikrar arasındaki ilişkiyi ülke düzeyinde DYY akışlarını, DYY içsel performansını ve politik istikrar tedbirlerini inceleyerek araştırmıştır. Üç farklı panel veri tekniği kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, politik olarak istikrarlı ülkelere politik olarak istikrarsız ülkelere yatırım için sermaye akışları söz konusudur. Ayrıca, hükümetin yüksek düzeyde yolsuzluğa ve düşük demokrasi düzeyine sahip olduğu ülkeler daha yüksek DYY girişlerine sahiptir. DYY içsel performansın, hükümetlerin yolsuzluk seviyesi ile pozitif demokrasi düzeyi ile ise negatif ilişkiler içerdiğini tespit etmiştir. Bu durum büyük ölçüde Lucas’ ın (1990) “DYY çıkışlarının politik olarak daha az istikrarlı ülkelere doğru gitme eğilimindedir” argümanı ile tutarlıdır.

Gani (2007) çalışmasında, 1996-2002 dönemi için Asya, Latin Amerika ve Karayip bölgesinden 17 ülke örneğini kullanarak yönetim ve DYY arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemiyle incelemiştir. Değişkenler GSYİH, Pazar payı, büyüme oranı, birim maliyeti ve ticari açıklık ile yönetim göstergeleri olarak hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği, düzenlemelerdeki kalite, yolsuzluğun kontrolü, politik istikrar ve hesap

verebilirlik kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, düzenlemelerdeki kalite, hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik ve politik istikrarın DYY girişleri üzerinde pozitif etki yarattığını tespit etmiştir.

Farzanegana ve Witthuhnd (2017) çalışmalarında, genç nüfus şişkinliğinin yolsuzluk ve politik istikrar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmada yazarlar, 100'den fazla ülke için 1984–2012 yıllarına ait verileri kullanmışlardır. Yolsuzluk, genç nüfus oranı, eşitsizlik (Gini endeksi), demokrasi (Vanhanen indeksi), büyüme oranı, petrol rantı, ortaokul kayıt oranı, doğurganlık oranı, yatırım, sermaye maliyeti, askeri harcama ve ticaret dengesi değişkenlerine politik istikrar değişkeni eklenerek panel veri analiz yöntemiyle yapılan araştırmada sonuç olarak, genç nüfusun toplam nüfusa oranının %20 kritik seviyesini geçtiği durumlarda yolsuzluğun politik istikrarsızlığa neden olduğunu sonucuna varmışlardır.

Radu (2015) çalışmasında, Romanya'da politik istikrarın ekonomik büyümeye olan etkisini incelemiştir. Yazar, 1990-2011 yıllarına ait verilerle yapmış olduğu araştırmasında büyümeyi ölçen değişkenler (büyüme oranı, kişi başına GSYİH, hükümet tüketimi, hane tüketimi, sermaye yatırım oranı, tasarruf oranı, DYY, ithalat ve ihracat oranları) ile istikrar düzeyini belirleyen politik değişkenleri (politik istikrar endeksi, hukukun üstünlüğü ve dayanıklılık endeksi) kullanmıştır. Korelasyon ve çok değişkenli regresyon yöntemleriyle yapılan analiz sonuçlarına göre, politik istikrarın Romanya'nın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif etki yarattığını tespit etmiştir. Ayrıca ve istikrarlı bir politik ortamın sürdürülebilir kalkınma için tutarlı ve sürekli bir yol oluşturulmasına yardımcı olacağı sonucuna varmıştır.

Uddin vd. (2017) çalışmalarında, ekonomik büyüme üzerinde politik istikrarın etkisini incelemişlerdir. Yazarlar araştırmalarında 120 gelişmekte olan ülkeyi 1996-2014 yıllarına ait verilerle ele almışlardır. Değişken olarak büyüme oranı, kişi başına GSYİH, sermaye yatırımı (GSYH'nin Yüzdesi), ortalama öğrenim süresi, kişi başına CO2 emisyon miktarı, politik İstikrar, politik risk, hukukun üstünlüğü, ekonomik özgürlük endeksi ve yolsuzluk algı endeksini kullanmışlardır. İki aşamalı sistem-GMM ve kuantum regresyon analiz yöntemi uygulanarak yapılan çalışmada sonuç olarak, Politik istikrarın, ekonomik büyümenin kilit belirleyicisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca

siyasi istikrarsızlığın İKT (İslam Konferansı Teşkilatı) ülkelerinde daha yüksek olduğu ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir.

Moshi ve Mitomo (2014) çalışmalarında, Afrika kıtasındaki mobil telekomünikasyon yatırımlarının tahsisinde regülasyon ve politik istikrarın etkisini analiz etmişlerdir. 2001-2011 dönemine ait çeşitli kamu veri tabanlarından elde edilen yıllık verilerle 42 Afrika ülkesi incelenmiştir. Değişken olarak Mobil yatırım stoku, politik istikrar endeksi, ulusal düzenleyici kurumun hizmet yılı, rakip firma sayısı, bireysel gelir, nüfus, kentleşme ve kentleşmenin ülke büyüklüğüne oranını kullanmışlardır. En küçük kareler (EKK) analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada sonuç olarak, ülkedeki yatırım yapısının, özellikle rekabetin, pazar büyüklüğünün ve yatırım maliyetinin, Afrika ülkeleri arasında mobil telekomünikasyon endüstrisinde yatırım tahsisi için önemli faktörler olduğunu gözlemlemişlerdir. Ancak, demokratik süreçle ölçülen politik istikrarın etkisi konusunda istatistiksel bir kanıt bulunmadığı sonucuna varmışlardır.

Nadler (2018) çalışmasında, politik istikrar ve enerji erişimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmasını dünya çapındaki ülkelere ait, Dünya bankası, IMF ve Birleşmiş Milletler verilerini kullanarak sabit etkiler regresyon analiz yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Bağımlı değişken olarak Politik bağımsızlık tahminlerini, bağımsız değişken olarak ülkeye göre toplam elektrik oranını kullanmıştır. Sonuç olarak, elektrik erişim oranlarının politik istikrar üzerinde çok az etkiye sahip olduğunu, ancak ekonomik eşitsizliğin ve cinsiyet eşitsizliğinin hem elektrik erişimini hem de politik istikrarı etkilediğini tespit etmiştir. Politik istikrarı sağlamak ve şiddeti azaltmak isteyen hükümetler ile uluslararası aktörlerin öncelikle eşitsizliği ve yoksulluğu ele alması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Bayat vd. (2018) çalışmalarında, Sovyet sonrası geçiş ekonomilerinde politik istikrarla makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yazarların, 2002-2015 yıllarına ait verilerle 10 geçiş ekonomisi için yaptıkları çalışmada değişken olarak, kişi başına GSYİH, kamu etkinliği, ticari açıklık, tüketici fiyat endeksi, politik istikrar ve işsizlik oranı kullanılmıştır. Panel veri metodu kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, kısa dönemde, kişi başına GSYİH ve tüketici fiyat endeksinden, uzun dönemde ise kamu etkinliği, kişi başı milli gelir, ticari açıklık, tüketici fiyat endeksi ve işsizlik oranından politik istikrara doğru nedensellik ilişkisi vardır.

Iwasaki ve Suzuki (2012) geçiş ekonomilerinde yolsuzluğun belirleyicileri üzerine yapmış oldukları çalışmalarında, 1996-2006 yıllarına ait verilerle 202 ülkeyi incelemişlerdir. Panel veri analiz yöntemini kullanarak, kişi başına GSYİH ile sanayi kesiminin GSYİH içindeki payının yolsuzluğu pozitif, federal yapıdaki hükümet sistemlerinin ise negatif etkilediğini tespit etmişlerdir. Politik istikrarı olmayan ve demokratik bir geçiş sağlayamayan geçiş ekonomilerinde yolsuzluğun ciddi bir problem olarak devam ettiği sonucuna varmışlardır.

Campante vd. (2009) alışmalarında, yolsuzlukla politik istikrar arasındaki ilişkiyi panel veri analizleri kullanarak incelemişlerdir. 136 ülke için 1996-2005 yıllarına ait yolsuzluk kontrol ölçüsü endeksi (KMM), yolsuzluk algıları endeksi (CPI) ve Uluslararası lke Risk Kılavuzu (ICRG) endeksi verilerini kullanmışlardır. Sonuç olarak, politik istikrar ile yolsuzluk arasında U-şekilli bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Yazarlar, Politik istikrarın bozulmasıyla birlikte yolsuzlukların da buna paralel olarak artacağına vurgu yapmışlardır. Ayrıca seçim sisteminin, belirli bir zaman aralığında yeniden seçilebilme teşviklerini içermesinin, yolsuzlukları düşük seviyelere çekmeye yardımcı olacağı sonucuna varmışlardır.

Erkal vd. (2015) politik istikrarsızlık ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Farklı gelişmişlik düzeyine sahip 173 ülkeyi (51 gelişmiş, 91 gelişmekte olan ve 31 azgelişmiş) 1995-2013 yıllarına ait verilerle incelemişlerdir. Yazarlar, panel veri analizleri kullanarak yapmış oldukları çalışmalarında, politik hak ve özgürlük endeksinde meydana gelen %1'lik artışı, yolsuzluk endeksini %0,0603 oranında azalttığını tespit etmişlerdir. Sonuç olarak, seçili ülke ve dönemler için politik istikrarsızlığın yolsuzluğu arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Obwona (2001) DYY'ları Belirleyen ve etkileyen faktörleri Uganda rneği için incelemiştir. Araştırmasını, 1981-1995 yıllarına ait dönem için yapan yazar, değişken olarak yurtiçi tasarruf oranı, GSYİH, büyüme oranı, ticaret dengesi, enflasyon oranı ve kamu harcamalarını kullanmıştır. İki aşamalı en küçük kareler analiz yöntemiyle yaptığı çalışmasında sonuç olarak, Uganda'da makroekonomik ve politik istikrarın yabancı yatırımları teşvik edici diğer tüm faktörlerden daha etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Ağayev ve Yamak (2009) alışmalarını geçiş ekonomilerinde ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerine yapmışlardır. 1995-2006 yıllarına ait verilerle 12 CIS

(Bağımsız Devletler Topluluğu) geçiş ekonomisini incelemişlerdir. Yazarlar değişken olarak büyüme oranı, yapısal reform endeksi, enflasyon oranı, dışa açıklık oranı, bütçe açığı ve siyasi yasaklar kullanılmıştır. Panel veri analiz yöntemiyle yapılan çalışmada, demokratikleşmenin büyümeye net bir etkisinin olmadığını, makroekonomik istikrarın sağlanması ve yapısal reformların ise büyümeyi arttırdığını tespit etmişlerdir. Ayrıca seçili ülkelerin uluslararası topluma entegrasyonlarının ekonomik büyümelerini olumlu etkilediğini gözlemlemişlerdir.

Fisher vd. (1996) geçiş ekonomilerinde istikrar ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yazarlar çalışmalarında 1992-1995 yıllarına ait 26 geçiş ekonomisinin büyüme ve enflasyon seyirlerini takip etmişlerdir. Sonuç olarak, istikrar ve büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ve bu ülkelerin istikrar politikalarının ekonomik büyümelerinde belirleyici rol oynayacağı sonucuna varmışlardır.

Grauwe ve Schnabl (2008) çalışmalarında, döviz kuru rejiminin (Güney) Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. İnceleme dönemini “düşük katılım” (1998–2004) ve “yüksek katılım” (1994–97) olmak üzere iki dönem halinde yapmışlardır. Yazarlar, Tüm gözlem dönemleri için döviz kurundaki istikrarın reel büyümeyi olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca (Güney) Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Avrupa Para Birliğine üye olmalarının bu ülkelerin büyüme oranları üzerindeki olumlu etkisine vurgu yapmışlardır.

Türe vd. (2016) Ülkelerin risk değerlendirmesini yaptıkları çalışmalarında, ülke sıralamasında Referans Noktası Yaklaşımı, Oran Yaklaşımı ve Çarpımsal Yaklaşım olarak üç farklı yaklaşımı temel alan Multimoora yöntemini kullanılmışlardır. 76 ülkeye ait 22 makroekonomik ve politik risk göstergesini 2012 yılı verileriyle değerlendirilerek ülkelerin risk sıralamasını elde etmişlerdir. İlk üç ülkeyi Lüksemburg, Singapur ve Norveç’in oluşturduğu ve objektif olarak yapılan bu sıralamada Türkiye 56. Sırada yer almıştır. Yazarlar, verilen notların siyasi bir etkiyle verilmediği varsayımı ile “Politik İstikrar ve Şiddet / Terörizm Olmaması” ve “Konuşma Yetkisi ve Denetlenebilme” değişkenlerine ait puanların yükselmesinin Türkiye’yi üst sıralara taşıyacağını belirtmişlerdir.

Karic (2011) çalışmasında, Bosna’nın Dayton anlaşması sonrası politik istikrarını ve ekonomik performansını incelemiştir. UNDP (Birleşmiş Milleler Kalkınma Programı)

ve Bosna'daki devlet kurumları verilerinin kullanıldığı çalışma 1997-2006 dönemini kapsamaktadır. Yazar sonuç olarak, halkın temel yasama ve yürütme organlarına olan güvenin göreceli olarak düşük seviyelerde olduğunu ve etnik gruplar arasında bu güven seviyesinin farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, seçilmişler arasında politik görüş farklılıklarının olmasının ülkede politik istikrarsızlığın hâkim olduğunu gösterdiğini, bununla birlikte ülkede var olan ve askeri çatışmaları önleyen uluslararası kurumların ise ülkeye önemli derecede politik istikrar kazandırdığını belirtmiştir.

Güvel ve Koç (2010) bütçe açıkları üzerinde politik ve kurumsal faktörlerin etkisini inceledikleri çalışmada, Türkiye'nin de dâhil olduğu 33 gelişmekte olan ülke yer almaktadır. Yazarların yatay kesit analiz yöntemi kullanılarak yaptıkları araştırmanın ampirik sonuçlarına göre, bütçe açıkları üzerinde kamusal regülasyonların yükü, hukuk sisteminin etkinliği, ekonomik özgürlük düzeyi, politik istikrar ve kamusal harcamalardaki savurganlık gibi politik ve kurumsal faktörlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Aylan ve Karaman (2017) çalışmalarında, politik sürdürülebilirlik ile turizm arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yazarlar politik istikrarın sürdürülebilirlik açısından bir denge unsuru olduğunu ve sosyo-kültürel, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğin varlığı için politik istikrarın önemini belirtmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan yoğun terör olaylarının bölgenin çevresel, kültürel ve tarihi değerlerine sürdürülebilirlik açısından verdiği zararları inceledikleri çalışmalarında politik sürdürülebilirliğin önemine vurgu yapmışlardır. Politik sürdürülebilirliğin etkilerini makro ve mikro açıdan değerlendiren yazarlara göre, mikro açıdan turizm gettolaşmasına engel olup destinasyon çeşitlenmesi sağlar, makro açıdan ise tüm ülkeye katkı sağlamaktadır.

Teyyare (2018) Kurumsal kalite ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kurumsal faktör göstergesi olarak Dünya Bankası tarafından hazırlanan hükümetin etkinliği, politik istikrar, yolsuzluk düzeyi ve hukukun üstünlüğü, katılım ve hesap verebilirlik ile düzenleyici kalitenin olduğu Dünya Yönetişim Göstergelerini esas aldığı çalışmada OECD ülkeleri için 2003-2013 yıllarına ait verileri kullanmıştır. Panel veri modeli GMM-Sistem tahmin yaklaşımı ile yapılan analiz sonucunda, kurumsal kalitenin kayıt dışının önlenmesinde önemli bir araç olduğunu tespit etmiştir.

North (1990) ‘kurumsal iktisat’ teorisini öne sürdüğü çalışmasında, kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Kurumsal yapının önemine vurgu yapan North uzun dönemde kurumların ekonomik performans üzerindeki etkisine değinmiştir. Yazar diğer faktörlerin yanında mülkiyet hakları, ekonomik özgürlük, yargı bağımsızlığı ve politik istikrarın da uzun vadede ekonomik performans üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir.

Musibah vd. (2015) çalışmalarında, Yemen’de doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişinde politik istikrarın rolünü araştırmışlardır. Yazarlar, 1990-2013 yıllarına ait dönem için dünya bankası verilerini kullanılmışlardır. Değişken olarak GSYİH büyüme oranı, döviz kuru, enflasyon oranı, ödeme dengesi, brüt ulusal gelir, DYY akışları ve politik istikrar endeksinin belirlendiği çalışmada, analiz yöntemi olarak ADF testi ve regresyon yaklaşımları kullanılmıştır. Elde edinilen bulgulara göre, GSYİH büyüme oranının önemli bir ekonomik gösterge olduğunu vurgulamışlardır. Yemen’e DYY girişinde döviz kuru, enflasyon oranı, ödeme dengesi ve gayri safi milli gelirin bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir. Ancak ılımlı değişken olarak politik istikrarın diğer değişkenlere eklenmesiyle bu değişkenlerin DYY girişinde önemli belirleyici olduğunu tespit eden yazarlar, politik istikrarın DYY artışında ve Yemen’in gelecekteki büyümesinde önemli bir role sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Obinger (2010) politik istikrarın ve siyasi rejimlerin ekonomik kalkınmaya olan etkisine odaklanarak, uzun vadeli büyüme üzerinde politik-kurumsal faktörlerin etkisini incelemiştir. 1960-1992 yıllarına ait verilerle dünya çapındaki 96 ülkenin incelendiği çalışmada 14 değişken kullanılmıştır. İçsel büyüme modellerinden yararlanılarak yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyümede politik istikrarın önemi için, şiddetli iç ve dış çatışmaların ekonomik gelişmeyi zayıflatıldığını belirtmiştir. Siyasi rejimlerin önemi için ise mülkiyet haklarının hukuki güvence altına alınmasıyla, hem otokrasilerde hem de demokrasilerde uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanabileceğini ifade etmiştir. Ampirik sonuçlara göre, kurumların gelişim düzeyinin sabit kalması, demokrasileşme ve uzun vadeli ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkiye neden olmaktadır.

Saha ve Yap (2014) politik istikrarsızlık ve terörizm arasındaki etkileşimin turizm gelişimi üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. 1999-2009 yıllarına ait verilerle 139

ülkenin incelendiği çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Uluslararası Ülke Risk Kılavuzu (ICRG) verileri de kullanılarak elde edilen bulgulara göre yazarlar, politik istikrarsızlığın turizme olan etkisini, bir seferlik terörist saldırıların etkisinden daha şiddetli olduğunu tespit etmişlerdir. Terörist saldırıların düşük ve orta politik risk taşıyan ülkelerde talebi arttırdığını, yüksek politik risk yaşayan ülkelerde ise turizme olan talebin düşmesine neden olduğunu belirtmişlerdir.

Al ve Belke (2018) MENA ülkeleri açısından politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1991-2016 yıllarına ait verilerle 14 MENA ülkesini araştırmışlardır. Kişi başına GSYİH ve Uluslararası Ülke Risk Kılavuz’unda (ICRG) yer alan iç ve dış karışıklık endekslerinin değişken olarak belirlendiği çalışmada analiz yöntemi olarak bootstrap panel Granger nedensellik testi ve Yatay-kesit bağımlılığı testleri kullanmışlardır. Sonuçlara göre, İran ve İsrail dışındaki tüm ülkelerde değişkenler arasında tek ve çift yönlü nedensellik ilişkilerine rastlamışlardır.

Erdem ve İlğün (2017) politik faktörlerin kamu mali dengesine etkisini inceledikleri çalışmaları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır. 49 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için yapılan araştırmada 1985-2012 yıllarına ait veriler kullanmışlardır. Değişken olarak kamu borç stoku, reel GSYH, ekonomik küreselleşme endeksi, hasıla açığı ve tüketici fiyat endeksi kullanarak ülkelere ait 14 politik faktörün kamu borç stoku üzerindeki etkisini panel GMM yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, politik istikrar, yönetim biçimi, hükümet yapısı ve meclis şeklinde gruplandırılan 14 politik faktörden 11 faktörün kamu borç stoku üzerinde anlamlı etkisini tespit etmişlerdir.

Yıldız (2016) çalışmasında, ekonomik kalkınma ile barış arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmiştir. 2007-2013 dönemine ait yıllık verilerle 93 ülkeyi incelemiştir. Değişken olarak gayri safi yurtiçi hasıla, sabit sermaye stoku oluşumu, nihai tüketim harcamaları toplamı, yıllık ihracat ve ithalat değerleri, Dünya Barış Endeksi (GPI) ve İnsani Gelişmişlik Endeksi’ni (HDI) kullanmıştır. Panel veri analizi EKK yöntemi ile yapılan çalışmada sonuç olarak, barış ortamının varlığının yani sosyo-politik istikrar ile ekonomik kalkınma arasında doğrusal ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Akkuş (2017) politika belirsizliğinin ve politik istikrarsızlığın gelişmekte olan ülkelerde büyümeye olan etkisini incelemiştir. 1994-2013 yıllarına ait dönemde 33 gelişmekte olan ülkeyi Dinamik Panel Sistem GMM yöntemi ile analiz etmiştir. Değişken olarak büyüme oranı, yatırım, dışa açıklık ile Keşfedici Faktör Analizi ile ortaya çıkarılan gelişmekte olan ülkelerde üç farklı politik istikrarsızlık boyutu (hükümet karşıtlığı ve protesto, şiddet ve gerilim, rejim içi istikrarsızlık) ve Amerika Birleşik Devletleri için geliştirilmiş olan Ekonomik Politika Belirsizliği (EPB) indeksi kullanmıştır. Sonuç olarak, politik belirsizlik göstergelerinden Ekonomik Politika Belirsizliği (EPB) ve politik istikrarsızlık boyutlarının, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinde güçlü ve negatif bir etki yarattığını tespit etmiştir.

Değer ve Emsen (2006) geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımın (DYY) ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. 1990-2002 yıllarına ait verilerle 27 geçiş ekonomisi araştırılmıştır. Panel veri yöntemiyle yapılan analizlerde 27 geçiş ekonomisinin tümüne ait analizin yanında MDA (Merkezi Doğu Avrupa) ve MBA (Merkezi Batı Asya) ülke ayrımları da yapılmıştır. Yazarlar sonuç olarak, geçiş ekonomilerinde yabancı yatırımların ekonomik büyümede önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. MBA ülkelerinde ise doğrudan yabancı yatırım ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemişlerdir. Ayrıca politik istikrarı sağlamış, belirli bir kalkınma seviyesinde olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların büyümeyi arttırıcı faktörlerden biri olduğunu vurgulamışlardır.

Yolal ve Anavatan (2017) çalışmalarında, kurumsal yapıların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. 2003-2014 yıllarına ait verilerle 107 ülkeyi inceledikleri çalışmalarında değişken olarak, politik hak, ekonomik özgürlük, hesap verilebilirlik, sivil özgürlük, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü ve politik istikrarı kullanmışlardır. Panel veri analiz yöntemine göre yapılan çalışmada sonuç olarak, ülkelerin kurumsal yapıları ile ekonomik büyümeleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Tabassam vd. (2016) çalışmalarında, politik istikrarsızlığın Pakistan'ın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelemiştir. 1988-2010 yıllarına ait çeyreklik veriler kullanıldığı çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak GSYİH ve politik istikrarsızlık göstergeleri olarak terör olayları, seçim, rejim ve grev değişkenleri

belirlenmiştir. Analiz yöntemi olarak ARCH ve GARCH modelleri kullanılarak elde edilen sonuçlara göre, politik istikrarsızlık göstergelerinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini tespit etmişlerdir. Terörizmin ise ortalamanın üzerinde bir negatif etki yarattığını belirtmişlerdir.

Okafor (2017) politik istikrarsızlığın Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyesi ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma 2005–2012 yıllarına ait verilerle 15 ECOWAS üyesi ülkeyi kapsamaktadır. Değişken olarak GSYİH büyüme oranı, terör olayları, zayıf yönetim, toplumsal huzursuzluk, genç işsizlik oranı, ölüm oranı ve doğal kaynak rantı kullanılmıştır. Analiz yöntemi olarak sabit etkiler ve genelleştirilmiş moment yöntemi kullanılan çalışmada yazar sonuç olarak, terörizmin, zayıf yönetimin, toplumsal huzursuzluğun, genç işsizliğinin, ölüm oranının ve doğal kaynak rantının ekonomik büyüme ile negatif ilişki içinde olduğunu tespit etmiştir.

Kaplan ve Yapraklı (2014) çalışmalarında, kurumlar, makroekonomik istikrar ve ticari-finance dışı açıklık gibi dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 2002-2011 yıllarına ait dönem için orta gelir grubundaki 48 ülkeyi analiz etmişlerdir. Panel veri yöntemi kullanarak söz konusu belirleyicilere ait 10 göstergenin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini araştıran yazarlar kurumlarda politik istikrarın, düzenlemelerdeki kalitenin ve hukukun üstünlüğünün önemine vurgu yapmışlardır. Yapılan analiz sonucunda orta gelirli ülkelere kurumların, makroekonomik istikrar ve ticari-finance dışı açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ancak bu etki düzeyinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir.

Angello vd. (2017) gelir eşitsizliği ve mali uyarılarla politik istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1960-2010 dönemi için 157 ülkeyi araştırdıkları çalışmalarında Panel GMM analiz yöntemi kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, gelir eşitsizliğinin özellikle OECD ülkelerinde politik istikrarsızlığı arttırdığını belirtmişlerdir. Gelir eşitsizliğindeki artışın hükümet krizlerini tetiklediğini belirterek, uygulanacak genişleyici mali programların ve alınacak tedbirlerin istikrarsızlığı ve hükümet krizlerini önlemede faydalı olacağını ifade etmişlerdir. Politik istikrarsızlığın bütçe açıkları üzerinde de olumsuz etki yarattığını tespit eden yazarlara göre, ekonomik büyüme için politik istikrar itici bir güçtür.

Niu vd. (2018) çevresel performans, politik istikrar ve ticaret arasındaki uzun vadeli ilişkileri incelemiştir. 2002-2014 yıllarına ait verilerle OECD üyesi ve OECD üyesi olmayan 126 ülkeyi panel koentegrasyon ve panel tabanlı hata düzeltme modelleri kullanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, OECD üyesi olmayan ülkelerde, politik istikrar ve ticaretin açıklığının çevresel performans üzerinde olumsuz etki yarattığını, OECD ülkelerinde ise ticari açıklığın çevresel performansı olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca uzun vadede ticaret açıklığı ve politik istikrardan çevresel performansa uzanan çeşitli negatif olumsuzlukları tespit eden yazarlar, politik istikrarın makroekonomik performansı hızlandırarak daha fazla yabancı yatırım çektiğini ifade etmişlerdir.

Rashid vd. (2017) Asya Pasifik ülkelerinde DYY'ın belirleyicilerini analiz ettikleri çalışmalarında, 2000-2013 dönemi için en rekabetçi 15 Asya Pasifik ülkesini incelemiştir. Yazarların DYY'ın yaygın olarak çalışılan diğer belirleyicileri yanına politik istikrarı da ekleyerek yapmış oldukları araştırmada analiz yöntemi olarak sabit etki, GMM ve Panel ARDL testleri kullanmışlardır. Değişken olarak reel GSYİH, GSYİH büyüme hızı, ticaret açıklığı, enflasyon oranı, Ülkenin karışıklık süresi ve politik istikrarı belirledikleri çalışmalarında sonuç olarak, GSYİH, ticaret açıklığı ve politik istikrarın DYY girişlerini pozitif etkilediğini, enflasyon oranının ise seçili ülkelerde doğrudan yabancı yatırım girişlerini negatif etkilediğini tespit etmişlerdir.

Gür ve Akbulut (2012), Kaplan (2014), Pehlivan (2009), Tural (2014), Alper (2018), Yalçınkaya ve Kaya (2017), Radu (2015), Parlakyıldız (2015), Uddin vd. (2017), Değer ve Emsen (2006), Angello vd. (2017) politik istikrarın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini belirtmişlerdir. Şanlısoy ve Kök (2010), Tang ve Abosedra (2014), Yi Feng (2001), Şanlısoy ve Çetin (2017), Alesina vd. (1996), Demirgil (2011), Kalay ve Çetin (2016), Akkuş (2017), Al ve Belke (2018) ise politik istikrarsızlığın etkilerini inceledikleri çalışmalarında, politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü bir etki yarattığı sonucuna varmışlardır. Iwasaki ve Suzuki (2012), Campante vd. (2008), Erkal vd. (2015) politik istikrarsızlığın yolsuzluğu arttırdığını, Aisen ve Vegia (2006), Edwards (1994), Haydaroğlu (2011) ise politik istikrarsızlığın enflasyon oranını arttırdığını tespit etmişlerdir. Obwona (2001), Gani (2007), Musibah vd. (2015), Rashid vd. (2017) politik istikrar DYY girişlerini attırırken, Kurecic ve Kokotovic (2017)' a göre politik istikrarın DYY'lar üzerinde etkisi yoktur. Kim (2010), Lucas (1990) ise DYY

girişlerinin daha çok politik istikrarsızlığın yaşandığı ekonomilere doğru olduğunu düşünmektedirler. Aisen ve Vegia (2011) zayıf hükümetler politik istikrarsızlığa neden olur ve ekonomik performansı etkilerken, Sakamoto (2005)'a göre ise zayıf hükümetler çok kötü durumda olmayıp, hatta bazı dönemlerde güçlü hükümetlere kıyasla daha iyi performans sergilerler. Okafor (2017), Hussain vd. (2016), Obinger (2010), Türe vd. (2016), Yıldız (2016) iç ve dış çatışmaların yaşanan terör ve şiddet olaylarının politik istikrarsızlığa neden olarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini, barış ortamında yani sosyo-politik istikrarın sağlandığı durumda ekonomik kalkınmanın artacağını belirtmişlerdir. North (1990), Yolal ve Anavatan (2017), Kaplan ve Yapraklı (2014), Teyyare (2017) kurumsal kalitenin önemine vurgu yaparak, kurumsal kalite göstergelerinden politik istikrar makroekonomik performansı artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Güvel ve Koç (2010), Erdem ve İlgün (2017), Fisher vd. (1996) makroekonomik ve politik istikrar mali dengeyi sağlayarak ekonomik gelişmeyi artırır. Saha ve Yap (2014) politik istikrarsızlık turizme olan talebi düşürür. Aylan ve Karaman (2017) politik istikrar sürdürülebilirlik ve turizmin gelişimi açısından önemlidir.

3.2. Metodoloji

Çalışmada, politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasında ilişki olup olmadığı panel veri yöntemi ile analiz edilecektir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası veri setinden elde edilmiştir. 10 MDA geçiş ekonomisine (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Polonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan) ait 2002-2017 dönemini kapsayan yıllık veri seti kullanılmıştır. Bu veriler orijinal değerleriyle analizlerde kullanılmıştır. Verilerin analizinde Eviews, Stata ve Gauss paket programlarından yararlanılmıştır. Merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçen ve Avrupa Birliği üyesi 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesinin incelendiği çalışmada, veri kısıtından dolayı analizlerde gözlem yılı 2002-2017 dönemini kapsamaktadır. Yapılan analizlerde birçok çalışma $T > N$ iken güvenilir sonuçlar vermektedir. Bu çalışma 2002-2017 yıllarına ait yıllık verilerle yapılmıştır. Dolayısıyla gözlem sayısı zaman boyutu için on altıdır. ($T=16$) yatay kesit birimi olarak dâhil edilen ülke sayısı ise ondur. ($N=10$)

Çalışmada, panel veri yöntemiyle politik istikrar ile kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla, ticari açıklık oranı, tüketici fiyat endeksi ve işsizlik oranı arasında ilişki olup olmadığı analiz edilecektir. Bu amaçla ilk olarak panel veri analiz yöntemi anlatılmaya çalışıldıktan sonra, çalışmada uygulanacak testlerin metodolojik altyapıları hakkında bilgi verilecektir. Çalışmada uygulanacak testler;

- Yatay kesit bağımlılığı testleri
- Panel Homojenite Testi
- Yatay Kesit Bağımlılığını Dikkate Alan Genişletilmiş Dickey-Fuller (CADF)

Birim Kök Testi

- Panel Hata Düzeltme Modeli (Error Correction) Testi
- Panel Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)
- Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Testi

3.2.1. Panel Veri Analizine Genel Bakış

Ekonometrik araştırmalarda farklı türdeki veriler kullanılmakla beraber, veri türleri yapılarına uygun olan yöntemlerle analiz edilmektedir. Bazı durumlarda farklı yatay kesit birimlerinin tek zaman birimindeki değerleri kullanılırken, bazı durumlarda ise tek bir yatay kesit biriminin farklı zamanları içine aldığı zaman serisi analizi kullanılmaktadır. Diğer bir veri çeşidi de yatay kesit verileriyle zaman serilerine ait verilerin birleşiminin oluşturduğu karma verilerdir. Panel veriler ise karma verilerin özel bir çeşitidir. Panel veri, aynı kesit biriminin zaman içinde izlediği, panel veri veya uzun kesit (longitudinal) verisi olarak adlandırılan özel bir karma veri türüdür (Gujerati; 2012: 23). Zaman serisi verisi, bir değişkenin gün, ay, mevsim, yıl gibi zaman süreci boyunca yapılan gözlemlerini içermektedir. Bu veriler, genellikle “ y_t , $t= 1, \dots, T$ ” şeklinde belirtilmektedir. Burada, T zaman serisi örneklem boyutunu belirtir. Yatay kesit verileri, zamanın belli bir noktasında birey, hane halkı, firma, sektör, ülke gibi farklı birimlerden elde edilen veriler olarak adlandırılmaktadır (Tatoğlu, 2012: 1). Belirli bir zaman noktasında derlenen yatay kesit verileri, genel olarak “ y_i , $i= 1, \dots, N$ ” şeklinde ifade edilmektedir.

Panel veri analizi ise hane halkları, firmalar, ülkeler gibi kesit gözlemlerin belirli bir zaman dönemi için bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Yani kesit veri analizini ve zaman serisi analizini birleştirir. Panel veri analizinin üstün yanları, konuyla ilgili araştırma yapan birçok iktisatçı ve istatistikçi tarafından dile getirilmiştir. Panel veri, zaman ve ülkeler arası analizler için kullanıldığından, farklı ülkeler arasında bir heterojenlik sorununun ortaya çıkması çok yüksek ihtimaldir. Panel veri analizi bu heterojenlikleri kesite özgü değişiklikleri işin içine katarak test etmeye olanak sağlar. Aynı zamanda daha fazla gözlem sayısının olması çalışmanın güvenilirliğini arttırmaktadır (Baltagi, 2005). Panel veri seti ve panel veri analiz yönteminin önemli bazı avantajları bulunmaktadır. Hsiao (2003), Green (2003), Kennedy (2006), Mouchart (2007) ve Baltagi (2008)'e göre bu avantajlar şu şekilde açıklanabilir (Bilginoğlu, ve Maraş, 2011: 64):

- Panel veri bireylerin, firmaların, devletlerin veya ülkelerin heterojenliğini kontrol edebilmektedir. Tek başına yatay kesit verisi veya zaman serisi heterojenliği kabul edememektedir.

- Panel veri analizi, örnekleme bulunan her bireyin zaman içindeki değişimleri ile ilgili çoklu gözlem yapılabilmesine olanak sağlar.

- Panel veri analizi, araştırmacılara geniş veri imkânları sunmakta, serbestlik derecesini arttırmakta ve açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu bağlantı sorununu azaltmaktadır. Böylece, ekonometrik tahminlerin de etkinliğini arttırmaktadır.

- Panel veri analizi, araştırmacıların yalnızca yatay kesit verisi veya zaman serisi kullanarak etkisini ölçemeyeceği etkileri belirleyip, ölçebilmektedir.

- Panel veri analizi, yatay kesit verisi ve zaman serisinde olduğundan daha karmaşık davranışsal modelleri oluşturmada ve test etmede kullanılabilmektedir.

- Panel veri uzun zaman serilerine sahip olduğunda, zaman serisi analizindeki panel birim kök testleri standart şekilde dağılmaktadır. Sadece zaman serisi analizi yapıldığında ise, tipik birim kökler standart olmayan bir şekilde dağılmaktadır.

- Panel veri analizi, bir dönemden diğer bir döneme olan değişim ile mikro birimler arasındaki değişimi birleştirerek, değişkenlik meydana getirir ve doğrusallığı azaltır.

- Panel veri analizi, mikro birimlerde aynı türden olmama durumuyla ilgilenildiğinde kullanılabilir. Bir yatay kesitte, araştırma konusu birimlerin davranışları üzerinde etki yaratan sayısız ölçülemeyen değişken vardır. Bu değişkenlerin dışlanması ise, sapmalı tahminlere neden olmaktadır. Panel veri yöntemi ise bu sorunu giderebilmektedir.

- Panel veri analizi, dinamik uygulamalar için daha iyi incelenme imkânı sunmaktadır. Yatay kesit verileri dinamiklik hakkında bir şey söylemezken, zaman serisi verilerinin ise iyi tahmin üretebilmesi için yeterince gözleme sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple panel veri, farklı birimlerin dinamik tepkileri üzerine mevcut olan bilgiyi kullanarak uzun bir zaman serisi ihtiyacını giderebilmektedir.

3.2.2. Panel Birim Kök Testleri

Paneli meydana getiren yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarına göre, panel birim kök testleri birinci ve ikinci nesil testler olarak ikiye ayrılır. Birinci nesil testler, paneli meydana getiren yatay kesitlerin bağımsızlığı varsayımına dayanmaktadır. Levin, Lin ve Chu (2002), Hadri (2000), Breitung (2005), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003) birinci nesil birim kök testleri arasında en çok kullanılan testlerdendir. Birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve paneli meydana getiren birimlerden birine gelen şok etkisinden tüm yatay kesit birimlerinin aynı oranda etkilendiklerini varsaymaktadır. Ancak günümüzde ekonomilerde yaşanan uluslararası entegrasyon düşünülürse, paneli meydana getiren yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şokun, birimleri farklı düzeylerde etkilemesi daha gerçekçi bir yaklaşım olur. Bu eksikliği giderebilmek adına, yatay kesit bağımlılığını hesaba katarak birim kök analizi yapan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. Başlıca ikinci nesil birim kök testleri ise MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer, Mcknown ve Wallace, 2002), PANKPSS (Carrion-I Silvestre et al. 2005) ve Bai ve Ng (2004), CADF (Pesaran, 2006)'dır. (Yıldırım vd., 2013: 88).

Panel veri setlerinde yatay kesit bağımlılığının testi için kullanılan yöntemler Pesaran vd. (2004) CD_{LM} testi, Breusch-Pagan (1980) CD_{LM1} testi ve Pesaran vd. (2004) CD_{LM2} testleridir. CD_{LM1} ve CD_{LM2} testleri $T > N$ durumunda yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test eden tahmincilerdir. CD_{LM} testi ise, $N > T$ durumunda yatay kesit

bağımlılığı olup olmadığını test eden bir tahmincidir. CD_{LM1} ve CD_{LM2} testlerinde, ülkelerin bireysel zaman etkisinden farklı şekillerde etkilendiği varsayımı ile tahminleme yapılmaktadır (Güloğlu ve İvrendi, 2010: 383-384). Çalışmada 2002-2017 dönemini kapsayan 16 yıl (T) ve 10 MDA ülkesi (N), CD_{LM1} ve CD_{LM2} testlerinin uygulanabilmesi için gerekli koşul sağlanmıştır. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı testinden sonra, serilerin durağanlığı ikinci kuşak panel birim kök testi olan CADF testi Pesaran (2007) ile analiz edilmiştir.

3.2.2.1. Panel Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Panel veri setlerinde yatay kesit bağımlılığının analizinde kullanılan çeşitli yöntemler vardır. Bunlar; Breusch-Pagan (1980) CD_{LM1} testi, Pesaran (2004) CD_{LM2} testi, Pesaran (2004) CD_{LM} testi ve Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen testlerdir. Panel veride yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda ikinci nesil panel birim kök testlerini kullanmak gerekmektedir.

Breusch ve Pagan (1980), ilişkisiz gibi görünen regresyonlar (SUR) kapsamında LM istatistiği geliştirmişlerdir. Bu istatistik hesaplanırken sabit bir N değeri için $T \rightarrow \infty$ giderken aşağıdaki denklem kullanılmaktadır (Pesaran, 2004: 5). Breusch-Pagan (1980: 247) tarafından geliştirilen CD_{LM1} testi şu şekilde hesaplanır:

$$CD_{LM1} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad 3.1$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}$ kalıntıların ikili korelasyonlarının örnek tahminini temsil etmektedir.

$$P_a = \left(\sum_{i=1}^N L_{i11} \right)^{-1} \sum_{i=1}^N L_{i12} \quad 3.2$$

Bu denklemde de c_{it} , c_{jt} 'nin tahmin edilmiş halidir. LM istatistiği, $N(N-1)/2$ serbestlik derecesiyle ki-karelerin asimptotik dağılımıdır. Ancak bu test N'nin büyük ve T'nin de sonlu olması durumunda hata vermektedir. Bu durumla bir çok ampirik çalışmada karşılaşmaktadır. Bunun ana sebebi, CD_{LM1} istatistiğinin sonlu T ve büyük N değeri için doğru ortalamayı vermemesidir (Pesaran, 2004: 5).

Pesaran (2004), $LM1$ testinin büyük N için uygun olmamasından dolayı, hem N 'in hem de T 'nin sonsuza gittiği (N ve $T \rightarrow \infty$) örneklemelerde de geçerli olacak CD testini geliştirmiştir. Bu test ($N \rightarrow \infty$ ve $T \rightarrow \infty$) altında normal dağılım özellikleri taşımaktadır. Pesaran (2004: 5) tarafından geliştirilen CD_{LM2} testi şu şekilde hesaplanır:

$$CD_{LM2} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^n T \hat{\rho}_{ij}^2 \right) \quad 3.3$$

Pesaran (2004), N 'in büyük ve T 'nin küçük olduğu durumlarda yatay-kesit bağımlılığını test etmek için ise CD_{LM} testini önermektedir. CD_{LM} testi, yatay kesit artıklar arasındaki korelasyon katsayılarının toplamına dayanan ve normal dağılıma uyan bir testtir. Pesaran (2004: 6) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi şu şekilde hesaplanır;

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^n \hat{\rho}_{ij} \right) \quad 3.4$$

Yatay kesit bağımlılığının olmaması durumu ise bu istatistiğin boş hipotezidir. Ayrıca denklemdeki $CD \rightarrow N(0,1)$ fonksiyonunun limiti $N \rightarrow \infty$ ve T 'nin yeteri kadar büyük olduğu durumunda geçerlidir. LM istatistiğinin aksine; durağan olmayan modeller, heterojen modeller ve dinamik modeller de dâhil olmak üzere geniş aralıkta olan panel veri modelleri için, sabit T ve N değerleri olması durumlarında CD istatistiğinin ortalaması sıfırdır (Pesaran, 2004: 6).

CD_{LM} testi paneli oluşturan grup ortalamalarının ikili korelasyonlarının sıfır olduğu, bireysel ortalamaların ikili korelasyonlarının ise sıfırdan farklı oldukları durumda gücünü kaybetmektedir. Böylece CD_{LM} testi sapmaya sahip olmaktadır. Pesaran vd. (2008) bu sapmayı varyans ile ortalamayı da test istatistiğine ilave ederek düzeltmişlerdir (LM_{adj}).

Pesaran vd. (2008: 108) tarafından geliştirilen normal dağılıma sahip sapması düzeltilmiş LM istatistiği ise şu şekildedir;

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k) \hat{\rho}_{ij} - \mu_{Tij}}{\mu_{Tij}} \quad 3.5$$

CD_{LM1} ve CD_{LM2} testleri $T > N$ durumunda; CD_{LM} testi ise $T > N$ ve $N > T$ iken kullanılabilir. Bu testin sıfır hipotezi yatay kesitler arasında ilişki olmadığını göstermektedir. Alternatif hipotezi ise yatay kesitler arasında ilişki varlığını göstermektedir.

Testlerin boş hipotezi ve alternatif hipotezi şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Yatay kesitler arasında ilişki yoktur.

H_1 : Yatay kesitler arasında ilişki vardır.

3.2.2.2. Panel Homojenite Testi

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı test edildikten sonra, ülkeler arasındaki heterojenlik testi için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen eğim parametresi homojenliğini inceleyen delta testi $\hat{\Delta}$ kullanılmaktadır. İlk olarak Swamy (1970) tarafından geliştirilen test Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından düzenlenmiştir. Delta testinde yokluk hipotezi, tüm yatay kesit birimler için ($H_0 : \beta_i = \beta$ tüm i için) eğim parametrelerinin homojen olduğunu göstermektedir. Alternatif hipotez ise ($H_1 : \beta_i \neq \beta_j, i \neq j$) eğim parametrelerinin homojen olmadığını göstermektedir. Delta testinin ilk adımında Swamy (1970) testinin yeniden düzenlenmiş şekli hesaplanmaktadır Pesaran ve Yamagata (2008: 55):

$$\hat{S} = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE})' \frac{X_i' M_\tau X_i}{\hat{\sigma}_i^2} (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE}) \quad 3.6$$

Eşitlikte; $\hat{\beta}_i$ havuzlanmış en küçük kareler tahmincisini, $\hat{\beta}_{WFE}$ ağırlıklandırılmış sabit etkiler tahmincisini, M_τ T boyutunda birim matrisi, $\hat{\sigma}_i^2$ ise $\hat{\sigma}^2$ tahmincisini göstermektedir. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen delta testi hem N hem de T sonsuza giderken tutarlıdır (N ve $T \rightarrow \infty$). Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından hipotezleri test etmek için geliştirilen iki farklı test büyük ve küçük örneklem için sırasıyla eşitlik (3.7) ve (3.8) şeklindedir Pesaran ve Yamagata (2008: 57):

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad 3.7$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - E(\tilde{z}_{iT})}{\sqrt{\text{Var}(\tilde{z}_{iT})}} \right) \quad 3.8$$

Eşitliklerde N; yatay kesit sayısını, $\hat{S}$; Swamy test istatistiğini, N; yatay kesit sayısını, k; açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir.

3.2.2.3. Yatay Kesit Bağımlılığını Dikkate Alan Genişletilmiş Dickey-Fuller (CADF) Birim Kök Testi

Pesaran (2007) CADF testi, bireysel serilerin birinci farkları ve gecikme düzeylerinin yatay kesit ortalamalarıyla ADF regresyonunun genişletilmiş şeklidir. Testte CADF istatistiği alınıp her yatay kesite ait bireysel sonuçlar elde edilirken, kesit ortalamalarının alınmasıyla da genişletilen CIPS (Cross sectionally IPS) istatistiği ile panelin geneline ait sonuçlara varılmaktadır. CADF testi, yatay kesit (N) ve zaman (T) boyutunun nispeten küçük olduğu durumlarda da oldukça tutarlı sonuç vermektedir. Ayrıca hem $T > N$ hem de $N > T$ olduğu durumlarda da bu test kullanılabilir (Pesaran, 2007: 266-267).

Pesaran (2007: 283) tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey-Fuller (CADF) birim kök testi şu şekildedir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^q d_{j+1} \Delta \bar{y}_{t-j} + \sum_{k=1}^q c_k \Delta \bar{y}_{i,t-k} + e_{it} \quad 3.9$$

CADF testi için boş hipotezi ve alternatif hipotez şu şekilde kurulmaktadır:

$$H_0 = \beta_1 = \beta_2 = \dots \beta_n = 0 \text{ (Seriler durağan değil)}$$

$$H_1: \text{En az bir tanesi } 0 \text{’dan farklı (Seriler durağan)}$$

Paneli meydana getiren tüm birimler için p-değeri istatistik değeri bulunur. Bu istatistik değerleri Pesaran (2007) karşılaştırılır. Eğer CADF test istatistik değeri Pesaran’ın kritik değerlerinden küçük ise boş hipotezi kabul edilir ve seri birim kök içerir. Tüm serilerin durağanlığını hesaplayan 2. nesil birim kök testi ise CIPS testidir. CIPS testi için test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad 3.10$$

CIPS testi için paneli meydana getiren tüm yatay kesit birimlerinde birim kök olduğu, boş hipotezini oluşturmaktadır. CIPS istatistik değeri Pesaran (2007) kritik tablo değerleriyle karşılaştırılır. Eğer kritik tablo değerleri CIPS istatistiği değerlerinden büyük ise boş hipotez reddedilir ve panel serilerinin bütün olarak durağanlığı kabul edilir (Pesaran, 2007: 269-277).

3.2.3. Panel Eşbütünleşme Testleri

Panel eşbütünleşme testleri de panel birim kök testleri gibi yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp almamasına göre kullanım farklılığı göstermektedir. Kao (1999), Pedroni (1999) ve Westerlund (2005) Panel CUSUM eşbütünleşme testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan testlerdir. Bunun aksine Westerlund Error Correction(2007), Westerlund-Edgerton LM Bootstrap (2007), Westerlund Durbin-Hausman(2008) ve WesterlundBasher(2009) testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testlerdir. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı olduğu için panel eşbütünleşme testi kapsamında yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan eşbütünleşme testleri kullanılmamıştır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testlerden Westerlund Error Correction (2007) panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

3.2.3.1. Panel Hata Düzeltme Modeli (Error Correction) Testi

Westerlund (2007) tarafından geliştirilmiş olan Error Correction testi, panel veriler için eşbütünleşme testine dayalı hata terimi ortaya koyan bir testtir. Westerlund (2007) tarafından geliştirilen bu test küçük örneklerde de güçlü sonuçlar vermektedir. Bu test, yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda da olmadığı durumlarda da kullanılabilir. Serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda bootstrap dağılımlı kullanılırken, yatay kesit bağımlılığı olmadığı zaman, seriler standart normal dağılımlıdır. Bunlara ilave olarak bu test, seriler I (1) iken kullanılabilir (Westerlund, 2007: 713-715). Westerlund (2007) hata düzeltme temelli olan ikisi panel istatistiği ve ikisi grup istatistiği olmak üzere 4 panel eşbütünleşme testi önermiştir. Error correction panel eşbütünleşme modeli şu şekildedir:

$$\Delta Y_{it} = \delta_i' d_t + \pi_i' \Delta X_{it} + y_i Y_{it} + q_i X_{t-1} + e_{it} \quad 3.11$$

Burada d_t deterministik ögeler vektörü, π_i uzun dönem, y_i ve q_i kısa dönem parametreleridir.

Tüm panele ait bilgileri veren p_a ve p_t istatistiklerinin boş hipotezi tüm yatay kesit birimleri için eşbütünleşme yoktur ve alternatif hipotez ise tüm yatay kesit birimleri için eşbütünleşme vardır olarak şu şekilde kurulmaktadır:

$$H_0 : p_i = 0 \text{ (bütün } i\text{'ler için)}$$

$$H_1 : p_i < 0 \text{ (bütün } i\text{'ler için)}$$

p_a ve p_t istatistikleri ise şu şekildedir:

$$P_a = \left(\sum_{i=1}^N L_{i11} \right)^{-1} \sum_{i=1}^N L_{i12} \quad 3.12$$

$$P_t = \hat{\sigma}^{-1} \left(\sum_{i=1}^N L_{i11} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N L_{i12} \quad 3.13$$

Grup ortalama istatistiklerinden P_a ve P_t istatistiklerinin tüm yatay kesit birimlerinde eşbütünleşme yoktur şeklinde kurulan boş hipotezi, bazı birimler için eşbütünleşme yokken, bazı birimlerde vardır şeklinde kurulan alternatif hipotezi şu şekildedir:

$$H_0 : y_i = 0 \text{ (bütün } i\text{'ler için)}$$

$$H_1 : y_i < 0 \text{ (bütün } i\text{'ler için)}$$

P_a ve P_t istatistikleri şu şekildedir:

$$G_a = \sum_{i=1}^N L_{i11}^2 L_{i12} \quad 3.14$$

$$G_t = \sum_{i=1}^N \hat{\sigma}_i^{-1} L_{i11}^{-1/2} L_{i12} \quad 3.15$$

3.2.4. Panel Nedensellik Testleri

Nedensellik testi, iki değişken arasında nedensel ilişki varlığını ve yönünü test etmek için kullanılmaktadır. Bu ilişki tek yönlü olabileceği gibi, çift yönlü nedensellik ilişkisi de olabilmektedir. Çalışmada VECM ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testleri kullanılmıştır.

3.2.4.1. Panel Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

1969 yılında Granger tarafından geliştirilen “Granger Nedensellik Testi” iki değişken arasında sebep-sonuç ilişkisi olup olmadığını, eğer ilişki varsa bu ilişkinin yönünü test etmek için kullanılmaktadır. Bu test, kolay uygulanabildiği için en çok tercih edilen yöntemlerden biridir. Ayrıca, 1980’lerin sonuna doğru ortaya çıkan eşbütünleşme literatürü, nedensellik testinde teorik çalışmaları yeniden gözden geçirmek için katkıda bulunmuştur. Böylece eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli şeklinde oluşan ekonometrik gelişmeler yoğun bir şekilde, nedensellik testine yönelik son çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre iki değişkenin durağan ve eşbütünleşik olması halinde, nedensellik testleri (VECM) modeline göre oluşturulabilmektedir (Arslan ve Yapraklı, 2008: 94).

Standart Granger nedensellik testi, iki değişken arasında nedensel ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü test etmektedir. Uygulamasının kolay olması nedeniyle Granger nedensellik testi çok kullanılan bir yöntemdir. 1980’lerin sonunda ortaya çıkan eşbütünleşme tekniği (Granger, 1986 ve Engle ve Granger, 1987), nedensellik testine ait çalışmaların gözden geçirilmesine katkı sağlamıştır (Taban, 2006: 37).

Kısa ve uzun dönemli ilişki Standart Granger nedensellik testi yerine VECM ile tespit edilirken, bunun yanında nedenselliğe nedeni hem kısa hem de uzun dönem için ayrı ayrı tespit edilebilmektedir. Eğer değişkenler eşbütünleşik ise uzun dönemli nedensellik ilişkisini tespit etmek için, bir gecikmeli hata düzeltme terimiyle genişletilmiş VAR modeli uygulanarak VECM tahmin edilebilir.

VAR modelinin kısa dönemi olarak, vektör hata düzeltme modeli (VECM) ifade edilir. Y ve X arasındaki nedenselliğin analizi için kullanılacak VECM şu şekildedir (Altunç, 2008: 122):

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta T_{t-i} + \sum_{i=1}^n y_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^r \delta_{1i} ECM_{r,t-i} + u_t \quad 3.16$$

$$\Delta T_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n y_{2i} \Delta T_{t-i} + \sum_{i=1}^r \delta_{2i} ECM_{r,t-i} + e_t \quad 3.17$$

Burada Δ fark işlemcisini, u_t ve e_t ise sıfır ortalama ve serisel korelasyonun olmadığı tesadüfî hata terimlerini göstermektedir. Hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik modelinde, $ECM_{r,t-i}$ hata düzeltme terimlerinin katsayılarını göstermektedir. Yapılan uygulamada hata düzeltme katsayısının negatif olması ve istatistiksel olarak anlamlı olması beklenir. Hata düzeltme katsayısına ilişkin olarak anlamlı t-istatistiği uzun dönem nedenselliğin varlığını gösterirken, modeldeki bağımsız değişkenlerin katsayılarının bir bütün olarak standart F-istatistiğinin anlamlılığı ise kısa dönem nedenselliği göstermektedir. (3.16) nolu denklemdeki “Y, T’nin Granger nedeni değildir” şeklindeki boş hipotez y_{1i} ’lerin bir bütün olarak anlamlı ya da δ_{1i} katsayısının anlamlı olması halinde reddedilmektedir.

3.2.4.2. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından Granger nedenselliğin heterojen panel analizinde kullanılması için geliştirilen LA-VAR yaklaşımını, Fisher (1932) tarafından geliştirilmiş olan Meta analiz yöntemi ile genişletmişlerdir. Toda ve Yamamoto (1995), zaman serisi analizlerinde durağanlık ve eşbütünleşme gibi ön testlere gerek kalmadan Granger nedenselliğin geleneksel asimptotik ki-kare dağılımına sahip olan bir LA-VAR modelden elde edilecek genişletilmiş Wald (MWALD) test istatistiği ile test edilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu test VAR modeli, p gecikme uzunluğunu ve d_{max} maksimum eşbütünleşme derecesini temsilen d_{max} olarak kurulmalıdır. Fisher (1932)’in geliştirdiği Meta analiz yöntemi, aynı hipotez testlerine ait birden fazla olasılık (p) değerini birleştirerek yeni bir test istatistiği oluşturmaya yarayan istatistikî bir yöntemdir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), panel veride birimlere ait LA-VAR modeli ile elde ettikleri MWALD test istatistiklerini, Meta analiz yöntemiyle birleştirerek heterojen bir panel grup test istatistiği elde etmişlerdir;

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \quad i=1,2,\dots,N \quad 3.18$$

P_i , yatay kesitler ile elde edilen Wald test istatistiklerine ait olasılık değerlerini göstermektedir. Fisher test istatistiği, $2N$ serbestlik derecesinde ki-kare dağılımına uyum göstermektedir. Fakat yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda, bu dağılım geçerli olmamaktadır. Bu sebeple Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), kritik değerleri bootstrap metodolojisiyle elde etmişlerdir.

Yatay kesitlere ait olan bireysel test istatistikleri $k_i + d \max_i$ VAR modeli ile elde edilmiştir;

$$x_{i,t} = \mu_i^x + \sum_{j=1}^{k_i+d \max_i} A_{11,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d \max_i} A_{12,ij} y_{i,t-j} + u_{i,t}^x \quad 3.19$$

$$y_{i,t} = \mu_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+d \max_i} A_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d \max_i} A_{22,ij} y_{i,t-j} + u_{i,t}^y \quad 3.20$$

$d \max_i$ sistemdeki her bir i için maksimum bütünleşme düzeyini gösterir. Tahmin sonuçlarına göre k_i gecikme için modifiye edilmiş Wald (MWALD) testi uygulanmaktadır. Denklem (3.19) için, testin H_0 hipotezi Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı yönündedir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011: 872).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI VE BULGULAR

4.1. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Avrupa Birliği üyesi Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan geçiş ekonomilerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki panel veri analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz periyodu 2002-2017 dönemi yıllık verileri kapsamaktadır. Ampirik analizlerde değişken olarak politik istikrar⁴ (PS), Iwasaki ve Suzuki (2012), Uddin vd. (2017), Radu (2015) önerdikleri gibi kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla oranı (GDPPC), Aisen ve Veiga (2013), Bayat vd. (2018) önerdikleri gibi ihracat ve ithalatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ((X+M)/GDP, TB), Edwards (1994), Aisen ve Veiga (2006), Musibah vd. (2015) önerdikleri gibi tüketici fiyat endeksi (CPI), Şimsek (2015), Sakamoto (2005), Alper (2018) önerdikleri gibi işsizlik oranı (UN) değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde her bir ülke için kukla değişken oluşturulmuştur. Bu kukla değişken;

$$D = \begin{cases} 1 & \text{ise Ülke Avrupa Birliği Üyesi} \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

Değişkenler için veriler, Dünya Bankası istatistiklerinden alınmıştır.

Analizde kullanılan değişkenlerin kısaltmaları ve değişkenlere ait açıklamalar Tablo 14'te verilmiştir.

⁴ Politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu politik istikrarsızlık ve/veya politik kaynaklı terörizm dahil şiddet algısını ölçer. Tahmin ülkenin toplam göstergelerindeki skorunu standart bir normal dağılımın birimlerinde verir. Örneğin yaklaşık olarak -2.5 ile 2.5 arasında ölçeklenir.

Tablo 14: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Kısaltmalar	Açıklama	Veri kaynağı	Dönem
Politik İstikrar	PS	Endeks	Dünya Bankası	2002-2017
Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla	GDPPC	USD	Dünya Bankası	2002-2017
Ticaret dengesi	TB	USD	Dünya Bankası	2002-2017
Tüketici fiyat endeksi	CPI	%	Dünya Bankası	2002-2017
İşsizlik oranı	UN	%	Dünya Bankası	2002-2017

Çalışmada, verileri analize dâhil edilen geçiş ekonomisi ülkeleri Tablo 15’de yer almaktadır.

Tablo 15: Çalışmada Kullanılan Geçiş Ekonomileri

Sıra	Ülke
1	Çek Cumhuriyeti
2	Estonya
3	Macaristan
4	Litvanya
5	Letonya
6	Polonya
7	Slovakya
8	Slovenya
9	Romanya
10	Bulgaristan

Kaynak:<https://www.imf.org>

Bu bağlamda, panel birim kök testleri ile çalışmada kullanılan değişkenlere ait serilerin durağanlıkları analiz edilmiştir. Panel eşbütünleşme testleri kullanılarak paneldeki değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Son olarak ise çalışmada, panel VECM ile Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testleri kullanılarak, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir.

4.2. Ampirik Analiz Sonuçları

Tablo 16: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	PS	D	GDPPC	TB	CPI	UN
PS	1					
D	0.049	1				
GDPPC	-0.039	0.902	1			
TB	-0.124	0.746	0.883	1		
CPI	0.557	-0.276	-0.273	-0.185	1	
UN	-0.031	-0.498	-0.563	-0.446	-0.230	1

Korelasyon katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Sıfıra yakın olması iki değişken arasında zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bire yakın olması iki değişken arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu açıklamalar ışığında tüketici fiyat endeksi ve Avrupa Birliği'ne katılım ile politik istikrar arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Ancak Avrupa Birliği'ne katılım ile politik istikrar arasında çok zayıf bir korelasyon ve tüketici fiyat endeksi ile politik istikrar arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Ekonomik entegrasyon ile birlikte yaşanan ticaret artırıcı büyüme, ekonomik refah artışı getirmektedir. Bununla birlikte ekonomik entegrasyonların sağladığı üretim faktörlerindeki hareketlilik, nitelikli işgücü teoremi bağlamında, ücret ve verimlilik artışları sağlamaktadır. Tüketici fiyat endeksindeki artışlar Phillips eğrisinin geçerli olduğu varsayımı ile birlikte işsizlik oranında düşümlere yol açmaktadır. İşgücünün hareketli olduğu birlik içerisinde emeğin toplam faktör verimliliğine katkısı artmakta ve bu sonuç politik istikrarı sağlamaktadır. Kişi başı milli gelir ile politik istikrara arasında negatif ve çok düşük bir korelasyon bulunmaktadır. Bu sonuç ticari açıklık oranı ile politik istikrar arasındaki zayıf korelasyon ile birlikte düşünüldüğünde ekonomik entegrasyona dahil olana geçiş ekonomilerinin merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine adapte olamadıklarını göstermektedir. Entegrasyonun başlangıç aşamalarında yabancı sermayenin doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla geçiş ekonomilerine girmesinin uzun sürmesi bu ekonomileri açık pazar haline getirmektedir. İşgücü transferi ile birlikte net faktör gelirlerinde yükselme yaşanan geçiş ekonomilerinde, işsizlik oranı ile politik istikrar arasında negatif ve zayıf bir korelasyona sebebiyet vermektedir.

Değişkenler arasındaki korelasyonların verildiği tabloda, diğer değişkenler arasındaki ilişkiler de görülebilmektedir. Kişi başı GSYİH ile Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişken arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Ekonomik refahın getirdiği sosyal ve kültürel değişim politik istikrara da yansımaktadır. Yine ticari açıklık oranı ile Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişken arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Bununla birlikte tüketici fiyat endeksi ve işsizlik oranı ile Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişken arasında negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Ticari açıklık oranı ile kişi başı GSYİH arasında pozitif ve güçlü, tüketici fiyat endeksi ve işsizlik oranı ile kişi başı GSYİH arasında negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Tüketici fiyat endeksi ve işsizlik oranının ticari açıklık ile olan ilişkisi negatiftir. Son olarak, Phillips eğrisinin geçerli olduğunu gösteren tüketici fiyat endeksi ile işsizlik oranı arasında negatif korelasyon bulunmaktadır.

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Paneli oluşturan ülkelerin birbirleri ile sosyal ve ekonomik ilişkileri olduğu düşünüldüğünde değişen varyans sorununun olması muhtemeldir. Değişen varyans sorununun ortaya çıkması panel analizde kullanılan testlerde güç düşüklüğüne yol açmaktadır. Değişen varyans sorununun olup olmadığını test etmek amacıyla yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanacaktır.

Tablo 17: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Sabit	PS	D	GDPPC	TB	CPI	UN
CD_{lm} (BP,1980)	107.477 (0.00) ^a	452.916 (0.00) ^a	95.549 (0.00) ^a	82.780 (0.00) ^a	93.108 (0.00) ^a	60.578 (0.06) ^c
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	6.583 (0.00) ^a	42.998 (0.00) ^a	5.328 (0.00) ^a	3.982 (0.00) ^a	5.071 (0.00) ^a	1.642 (0.05) ^c
CD (Pesaran, 2004)	-2.496 (0.00) ^a	12.091 (0.00) ^a	-1.992 (0.023) ^b	-2.092 (0.018) ^b	-2.073 (0.019) ^b	-2.533 (0.00) ^a
LM_{adj} (PUY, 2008)	1.240 (0.11)	4.358 (0.00) ^a	6.607 (0.00) ^a	2.272 (0.012) ^b	0.406 (0.342)	0.985 (0.162)

Notes: $\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$ modelinde gecikme sayısı (p_i) 1 olarak alınmıştır. a, b ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesindedir.

Yatay kesit bağımlılığı testleri BP(1980), Pesaran (2004) ve PUY (2008) tarafından geliştirilen testlerle yapılmaktadır. Bu testlerin sıfır hipotezleri paneli oluşturan ülkeler

arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı şeklinde, alternatif hipotez ise yatay kesit bağımlılığının olduğu yönündedir. Karar aşamasında olasılık değerleri kullanılmaktadır. Parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden küçük ise yatay kesit bağımlılığının olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Eğer parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden büyük ise yatay kesit bağımlılığının olmadığı yönündeki sıfır hipotez kabul edilmektedir. Paneli oluşturan ülkelerin, merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçerek ekonomik entegrasyona girmelerinin etkisiyle yatay kesit bağımlılığının olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı testi yapıldıktan sonra, çalışmaya yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak panel birim kök testi olan CADF testi ile devam edilecektir.

4.2.2. Yapısal Kırılmaları İçermeyen Panel Birim Kök Analizi

Makroekonomik değişkenler zaman içerisinde iktisadi şokların etkisinde kalabilmektedirler. Hata teriminde ortaya çıkan iktisadi şok ve krizler yapılan katsayı tahminleri, eşbütünleşme ve nedensellik test sonuçlarını değiştirmektedir. Bu nedenle değişkenler üzerinde bu krizlerin etkisinin kaldırılması gerekmektedir. Panel veri analizinde ise yatay kesit bağımlılığının olup olmamasına göre yapılacak olan birim kök testlerinin niteliği değişmektedir. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı varsa ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu testler paneli oluşturan her bir ülke için birim kök olup olmadığını test edebilmektedir. Ayrıca CADF (cross-sectionally augmented Dickey–Fuller) testinde zaman boyutu yatay boyuttan büyükken de kullanılabilir. CADF (cross-sectionally augmented Dickey–Fuller) birim kök testinde sıfır hipotezi değişkenin birim köke sahip olduğunu, dolayısıyla iktisadi krize yakalandığını göstermektedir. Alternatif hipotez ise değişkenin birim kök taşımadığını dolayısıyla iktisadi krizlerin etkisinde kalmadığını göstermektedir. Eğer test süreci sonunda elde edilen CADF test istatistiği Pesaran (2007) tarafından verilen tablo değerinden küçük ise paneli oluşturan her bir ülkeye ait değişkenin durağan olduğunu yani alternatif hipotezin kabul edildiğini gösterir. Tam tersi şekilde test süreci sonunda elde edilen CADF test istatistiği Pesaran (2007) tarafından verilen tablo değerinden

büyük ise paneli oluşturan her bir ülkeye ait değişkenin durağan olmadığını yani sıfır hipotezinin kabul edildiğini gösterir.

Table 18: CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Ülke	PS						D						GDPPC						TB						CPI						UN					
	Sabit			Sabit ve Trend			Sabit			Sabit ve Trend			Sabit			Sabit ve Trend			Sabit			Sabit ve Trend			Sabit			Sabit ve Trend			Sabit			Sabit ve Trend		
	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat	La	CADF	stat			
Bulgaristan	1	-0.488	1	-3.797	2	-2.075	2	-2.932	1	-2.254	3	-8.899	2	-1.514	2	-2.540	1	-2.858	1	-0.451	2	-5.745	2	-7.393												
Çek Cumhuriyeti	1	-2.656	1	-0.9791	1	-1.624	1	-1.561	1	-1.829	1	-1.664	2	-3.054	3	-4.657	1	-2.695	1	-1.927	1	-0.908	1	-2.104												
Letonya	1	-2.278	1	-1.283	1	-2.327	1	-1.415	3	-2.148	3	-0.741	3	-4.402	3	-4.423	1	-2.499	1	-1.749	3	-2.110	3	-6.135												
Romanya	3	-0.098	3	-3.317	1	-2.575	1	-2.591	1	-4.281	3	-4.400	3	-9.078	2	-2.423	1	-2.334	2	0.077	2	0.252	3	-2.442												
Slovakya	1	-4.498	1	-0.725	1	-5.776	1	-3.049	1	-2.703	3	0.240	2	-1.131	2	-1.077	1	-2.986	1	-2.178	2	-6.725	2	-1.886												
Litvanya	1	-1.807	1	-1.473	1	-4.402	1	-4.262	3	-2.663	3	0.084	2	-0.550	2	-0.646	1	-2.684	1	-0.385	3	-0.038	3	0.037												
Macaristan	1	-1.889	1	-1.854	1	-1.781	1	-1.841	1	-3.278	1	-2.394	2	-1.934	2	-1.445	1	-3.181	1	-2.985	3	-4.485	3	-0.731												
Estonya	3	-0.722	3	-3.834	2	-2.446	2	-2.172	3	-3.204	3	-0.230	3	-2.284	3	-3.232	1	-1.767	1	-1.076	3	-0.025	3	-2.244												
Polonya	1	-2.050	3	-1.816	1	-0.174	1	-0.953	2	-1.607	3	-1.426	2	-2.630	3	0.145	1	-1.671	1	-1.803	1	-2.320	1	-0.573												
Slovenya	1	-1.712	1	-0.629	3	-2.972	3	-2.735	1	-1.948	1	-0.921	2	-3.035	3	-8.675	1	-6.382	1	-4.682	1	0.129	1	-2.231												
Panel CIPS		-1.820		-1.970		-2.615		-2.351		-2.591		-2.035		-2.961		-2.897		-2.906		-1.716		-2.197		-2.570												

Not: Maksimum gecikme (lag) uzunluğu Schwarz Bilgi Kriteri'ne göre 4 olarak belirlenmiştir. Sabit model için CADF test sonuçları şu şekildedir: -4.11 (%1), -3.36 (%5) ve -2.97 (%10) (Pesaran 2007, table I(b), p:275); sabit ve trend için -4.67 (%1), -3.87 (%5) ve -3.49 (%10) (Pesaran 2007, table I(c), p:276). Sabit model için panel istatistikleri kritik değeri; -2.57 (%1), -2.33 (%5) ve -2.21 (%10) (Pesaran 2007, table II(b), p:280); sabit ve trend model için -3.10 (%1), -2.86 (%5) ve -2.73 (%10) (Pesaran 2007, table II(c), p:281). Panel istatistikleri CADF istatistiklerinin ortalamasıdır. a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Tabloda paneli oluşturan her bir ülke ve değişkene ait birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Karar aşamasında Pesaran (2007) test istatistikleri ile CADF test istatistikleri karşılaştırılmaktadır. Değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök taşıdıkları görülmektedir. Paneli oluşturan ülkelerin ekonomik yapıları zaman içerisinde değiştiğinden dolayı iktisadi şokların etkisi daha yavaş azalmakta ve uzun hafıza göstermektedirler. Bu nedenlerden dolayı ampirik analizlere değişkenlerin birinci farkı alınarak devam edilmektedir.

4.2.3. Yapısal Kırılmaları İçermeyen Panel Eşbütünleşme Analizi

Panel vektör otoregresyon modellerinde değişkenlerin durağan oldukları seviye, hata düzeltme modellerinde ise düzey değerleri alınarak analizde kullanılmaktadır. Çalışmaya, Yatay Kesit Bağımlılığını Dikkate Alan Yapısal Kırılmasız Panel Eşbütünleşme Error Correction (2007) testi uygulanarak devam edilmektedir.

Table 19: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenite Testleri

	İstatistik	p-value
<u>Yatay-kesit Bağımlılığı Testleri:</u>		
<i>LM</i> (BP,1980)	172.37	0.00 ^a
<i>CD_{lm}</i> (Pesaran, 2004)	14.973	0.00 ^a
<i>CD</i> (Pesaran, 2004)	9.149	0.00 ^a
<i>LM_{adj}</i> (PUY, 2008)	13.829	0.00 ^a
<u>Homojenlik Testleri:</u>		
$\tilde{\Delta}$	11.894	0.00 ^a
$\tilde{\Delta}_{adj}$	15.761	0.00 ^a

Not: Regresyon modeli $PS_{it} = \alpha_i + \beta_{1i}D_{it} + \beta_{2i}GDPPC_{it} + \beta_{3i}TB_{it} + \beta_{4i}CPI_{it} + \beta_{5i}UN_{it} + \varepsilon_{it}$ şeklindedir. a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Table 19'a göre test istatistiklerinin olasılık değerleri, 1% (0.01), 5% (0.05) ve 10% (0.1) anlam seviyelerinden küçük olduğu için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemleri kullanılır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan, heterojen tahmini ve eşbütünleşme yöntemlerine dayalı olarak Error Correction test istatistiği Tablo 20'de verilmektedir.

Table 20: Yatay Kesit Bağımlılığını Dikkate Alan Yapısal Kırılsız Panel Eşbütünleşme Testi

Test	Sabit			Sabit ve Trend		
	İstatistik	Asimptotik p-value	Bootstrap p-value	İstatistik	Asimptotik p-value	Bootstrap p-value
Error Correction						
Group_tau	-6.861	0.00 ^a	0.017 ^b	-9.442	0.00 ^a	0.00 ^a
Group_alpha	-9.609	0.00 ^a	0.025 ^b	-7.592	0.00 ^a	0.04 ^b
Panel_tau	-7.143	0.00 ^a	0.00 ^a	-9.437	0.00 ^a	0.00 ^a
Panel_alfa	-12.904	0.00 ^a	0.00 ^a	-11.378	0.00 ^a	0.00 ^a

Not: Her iki test boş (null) hipotezi de bir eşbütünleşme olmadığını göstermektedir. Hata doğrulama testinde, gecikme (lag) bir olarak düşünülmüştür. Bir önyükleme (bootstrap) ihtimali oranı 1000 kez tekrarlanan bir dağılıma sahiptir. Asimptotik ihtimal oranları standart normal dağılımından elde edilmiştir. a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Error correction testinde hem asimptotik hem de bootstrap olasılık değerleri göz önüne alındığında değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir.

4.2.4. Panel VAR ve VECM Nedensellik Analizi

Çalışmaya, panel eşbütünleşme testinin ardından nedensellik ilişkisinin analizi için panel VECM nedensellik testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi uygulanarak devam edilecektir.

Table 21: Panel VAR ve VECM Nedensellik

	Kısa Dönem Nedensellik					Uzun Dönem Nedensellik	
	Δ (PS)	Δ (D)	Δ (GDPPC)	Δ (TB)	Δ (CPI)	Δ (UN)	ECT(-1)
Δ (PS)	-	8.448 (0.037) ^b	6.219 (0.101)	4.148 (0.245)	2.587 (0.459)	3.237 (0.356)	-1.179 [-8.822] ^a
Δ (D)	1.846 (0.604)	-	12.368 (0.00) ^a	2.448 (0.484)	3.530 (0.316)	11.362 (0.00) ^a	0.322 [1.866] ^b
Δ (GDPPC)	4.366 (0.224)	11.428 (0.00) ^a	-	11.663 (0.00) ^a	18.703 (0.00) ^a	20.974 (0.00) ^a	0.047 [0.755]
Δ (TB)	6.579 (0.086) ^c	1.156 (0.763)	28.356 (0.00) ^a	-	1.143 (0.766)	13.989 (0.00) ^a	0.035 [0.881]
Δ (CPI)	6.891 (0.075) ^c	1.749 (0.626)	8.477 (0.037) ^b	15.409 (0.00) ^a	-	13.989 (0.00) ^a	2.871 [0.827]
Δ (UN)	2.021 (0.567)	2.458 (0.482)	5.398 (0.144)	17.066 (0.00) ^a	10.576 (0.014) ^b	-	1.489 [0.850]

Not: a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir. () ve [] sırasıya ihtimal değerini ve t istatistiğini göstermektedir.

Kısa dönemde %10 anlam seviyesinde ticari açıklık oranından ve yine %10 anlam seviyesinde tüketici fiyat endeksinden politik istikrara doğru kısa dönem nedensellik bulunmaktadır. Hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olması bağımsız değişkenlerden bir bütün halinde bağımlı değişkene uzun dönem nedensellik olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, işsizlik oranından, ticari açıklık oranından ve tüketici fiyat endeksinden bir bütün halinde politik istikrara %1 anlam seviyesinde uzun dönem nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca modelde yer alması muhtemel kısa dönem dengesizlikler 0.84 yılda tekrar dengeye gelmektedir. Bu sonuçların haricinde Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan ve işsizlik oranından politik istikrara kısa dönem nedensellik bulunmamaktadır. Aisen ve Veiga (2006) ve Alesina vd. (1996)'ya göre merkezi planlama ve atıl kaynaklar nedeniyle ülkelerin bireysel olarak ihracat performansları düşük kalmaktadır. Ekonomik entegrasyonlar ile birlikte geçiş ekonomilerinde piyasa mekanizması, kaynakları atıl alanlardan verimli sektörlerle doğru yöneltmiştir. İhracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu geçiş ekonomilerinde toplam faktör verimliliği artmıştır. Edwards (1994)'e göre politik istikrarsızlığa sahip ülkelerin enflasyon vergisine daha çok başvurdukları ve bu durumun ise söz konusu ülkelere fiyat istikrarını bozduğunu ve politik istikrarsızlığın, ekonomik istikrar politikalarını uygulamayı zorlaştırdığını tespit etmiştir. Balan (2016) kamu harcamalarının politik istikrarda meydana gelen değişimi, politik istikrarın kamu harcamalarında meydana gelen değişiminden daha fazla açıkladığını ifade etmektedir. Emtia üreticisi ülkelere ekonomik büyümenin getirdiği refah artışının, politik istikrarı etkilediğini öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. Tatal (2014)'e göre politik istikrara sahip ülkelere, doğal kaynakların varlığının ekonomik büyümeye katkısı daha yüksektir. Ekonomik yolsuzluklar, özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde ortaya çıkan parlamenter olmayan rejimlerde, doğal kaynak zengini ve politik istikrar sahibi ülkelere ekonomik büyüme için daha belirleyici bir faktördür. Haydaroglu (2011)'e göre seçim tercihleri de politik istikrar üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Hem basit hem de nitelikli çoğunluk kuralı altında hükümeti kuran partinin ve koalisyonu oluşturan partilerin toplam güç indeks değerleri, istatistiksel olarak büyüme ve istihdam üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahipken, enflasyon üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı negatif bir etkiye sahiptir. Basit ve nitelikli çoğunluk kuralı altında ana muhalefet

partilerinin oylama güç indeksi ile enflasyon arasında doğru orantılı bir etki varken, büyüme ve istihdam ile negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiştir. Şimşek (2015) ise politik istikrar endeksinin, orta üst ve orta alt gelir grubundaki ülkelerde makroekonomik istikrarı nispeten daha fazla etkilediğini tespit etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin demokratikleşme sürecinde daha çok mesafe alması, ekonomik, sosyal, politik, anayasal ve idari alanlarda önemli gelişmeler gerçekleştirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Yi Feng (2001) politik istikrarın özel yatırımları teşvik edici etkisinin olduğunu, politik istikrarsızlığın ise özel yatırımları azalttığını ve makroekonomik politika belirsizliğinin ise özel yatırımlar üzerinde azaltıcı etki yarattığını öne sürmektedir. Kurecic ve Kokotovic (2017) politik istikrarın doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında politik istikrarın, yatırımların başlatılması için gerek ve yeter başlangıç koşulu olarak algılanmasına rağmen, büyük ve gelişmiş ekonomilerde, siyasi şiddet ile terörist saldırıların kurumsal ve bireysel yatırımcılar üzerinde etkili olmadığını, küçük ve daha az istikrarlı ekonomiler de ise etkili olduğunu savunmaktadır. Bu ilişki Kim (2010) tarafından da incelenmiştir. Kim (2010)’a göre politik olarak istikrarlı gelişmiş ülkelere, politik olarak istikrarsız gelişmekte olan ülkelere yatırım için sermaye akışı gerçekleşmektedir. Genellikle koalisyon ile yönetilen gelişmekte olan ülkeler yüksek düzeyde yolsuzluğa ve düşük demokrasi düzeyine sahip olduğu için daha düşük doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerine sahiptir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları hükümetlerin yolsuzluk seviyesi ile pozitif korelasyona sahip, demokrasi düzeyi ile ise negatif korelasyona sahiptir. Bu durum Lucas (1990)’ın “doğrudan yabancı sermaye yatırımı çıkışlarının politik olarak daha az istikrarlı ülkelere doğru gitme eğilimindedir” argümanı ile örtüşmektedir. Gani (2007) politik istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kurumsal belirleyicileri ile kurmaktadır. Gani (2007) yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, kurumsal düzenlemelerdeki kalite, hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediğini ve böylece doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının politik istikrar üzerinde pozitif etki yarattığını ifade etmiştir. Kurumsal yapının politik istikrar ve makroekonomik performans üzerindeki etkisini inceleyen bir diğer çalışma Uddin vd. (2017) ve Yolal ve Anavatan (2017)’ye aittir. Uddin vd. (2017) ve Yolal ve Anavatan (2017) büyüme oranı, kişi başına GSYİH, sermaye yatırımı (GSYH'nin Yüzdesi), ortalama öğrenim süresi, kişi

başına CO2 emisyon miktarı, hukukun üstünlüğü, ekonomik özgürlük endeksi ve yolsuzluk algı endeksinin politik istikrar üzerinde pozitif etki yarattığını ifade etmektedir. Kurumsal yapının önemine dikkat çeken bir diğer çalışma ise Güvel ve Koç (2010) tarafından yapılmıştır. Güvel ve Koç (2010)'a göre bütçe açıkları üzerinde kamusal regülasyonların yükü, hukuk sisteminin etkinliği, ekonomik özgürlük düzeyi, politik istikrar ve kamusal harcamalardaki savurganlık gibi politik ve kurumsal faktörler politik istikrar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Aylan ve Karaman (2017) politik istikrarın sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından önemli bir denge unsuru olduğunu ve sosyo-kültürel, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğin varlığı için politik istikrarın mevcut olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Iwasaki ve Suzuki (2012) geçiş ekonomilerinde yolsuzluğun etkilerini incelediği çalışmasında, kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla oranı ile sanayi kesiminin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının yolsuzluğu pozitif etkilediği, federal yapıdaki hükümet sistemlerinde ise negatif etkilediğini öne sürmüşlerdir. Politik istikrarı olmayan ve demokratik bir geçiş sağlayamayan geçiş ekonomilerinde yolsuzluk ciddi bir problem olarak devam etmektedir. Campante vd. (2009) ise yolsuzluk ile politik istikrar arasındaki ilişkiyi U şeklinde olduğunu önermektedir. Buna göre politik istikrarın bozulmasıyla yolsuzluklar da artacaktır. Ayrıca seçim sisteminin, belirli bir zaman aralığında yeniden seçilebilme teşviklerini içermesi, yolsuzlukları düşük seviyelere çekmeye yardımcı olacaktır. Alesina vd. (1996)'ya göre politik istikrarsızlık ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde negatif etki yaratmaktadır. Yine Pehlivan (2009) istikrarın ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olduğunu öne sürmektedir. Cangir (2012) politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğu, tüketici fiyat endeksinde stabilite sağlamaya ve cari işlemler dengesinde ortaya çıkan açığı ise arttırdığını öne sürmektedir. Alper (2018) ise politik istikrarın ekonomik büyüme üzerinde pozitif rol oynadığını, politik istikrardaki %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %1.27 arttırdığını öne sürmektedir. Çünkü politik istikrar ile ekonomik büyüme, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve kamu harcamaları ile negatif ilişkili; dışa açıklık oranı ile pozitif ilişkilidir. Farzanegana ve Witthuhnd (2017)'ye göre genç nüfusun toplam nüfusa oranının %20 eşik değerini geçtiği durumlarda yolsuzluk politik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Nadler (2018) ise konuya farklı bir bakış açısı getirerek elektrik erişim oranlarının politik istikrar üzerinde çok az etkiye sahip olduğunu, ekonomik eşitsizliğin ve cinsiyet eşitsizliğinin ise hem elektrik erişimini hem de politik istikrarı etkilediğini

tespit etmiştir. Böylece sınıflar arası farklılıkların yüksek olduğu ekonomilerde politik istikrarı sağlamak oldukça zor görünmektedir. Karıcı (2011)'e göre geçiş ekonomilerinde askeri çatışmaları önleyen uluslararası kurumların bulunmasının, bu ülkelere önemli derecede politik istikrar kazandırmaktadır. Obinger (2010) ise içsel büyüme modellerinden yola çıkarak siyasi rejimlerin; mülkiyet haklarının hukuki güvence altına alınmasıyla, hem otokrasilerde hem de demokrasilerde uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanabileceğini ifade etmiştir. Obinger (2010)'a göre kurumların gelişim düzeyinin sabit kalması, demokratikleşme ve uzun vadeli ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkiye neden olmaktadır. Angello vd. (2017)'ye göre gelir eşitsizliğindeki artış hükümet krizlerini tetiklemektedir. Uygulanacak genişletici maliye politikaları istikrarsızlığı ve hükümet krizlerini önlemede faydalı olacaktır. Politik istikrarsızlık bütçe açıkları üzerinde de olumsuz etki yaratmakta ve toplam talepte değişime neden olmaktadır. Bu nedenle gelir eşitsizliği, düşük ve orta politik risk taşıyan ülkelerde toplam talebin artmasına, yüksek politik risk taşıyan ülkelerde ise toplam talebin düşmesine neden olmaktadır.

Tablodan alternatif sonuçlar da çıkmaktadır. Politik istikrardan Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru %5 anlam seviyesinde ve yine kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru %1 anlam seviyesinde kısa dönem nedensellik çıkmaktadır. Ayrıca politik istikrara, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, işsizlik oranından, ticari açıklık oranından ve tüketici fiyat endeksinden bir bütün halinde Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru %5 anlam seviyesinde uzun dönem nedensellik çıkmaktadır. Ayrıca modelde yer alması muhtemel kısa dönem dengesizlikler 3.105 yılda tekrar dengeye gelmektedir. Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru %5 anlam seviyesinde ve ticari açıklık oranından kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru %1 anlam seviyesinde ve tüketici fiyat endeksinden kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru %5 anlam seviyesinde kısa dönem nedensellik çıkmaktadır. Ancak modelde kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, politik istikrardan, işsizlik oranından, ticari açıklık oranından ve tüketici fiyat endeksinden, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden bir bütün halinde uzun dönem nedensellik çıkmamaktadır. Kişi başı milli gelirden, tüketici fiyat endeksinden ve işsizlik oranından %1 anlam seviyesinde ticari açıklık oranına kısa dönem nedensellik bulunmaktadır. Ancak modelde ticari açıklık

oranına; kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, politik istikrardan, işsizlik oranından ve tüketici fiyat endeksinden, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden bir bütün halinde uzun dönem nedensellik çıkmamaktadır. Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan %1 anlam seviyesinde ve işsizlik oranından %5 anlam seviyesinde tüketici fiyat endeksine kısa dönem nedensellik bulunmaktadır. Ancak modelde tüketici fiyat endeksine; kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, politik istikrardan, işsizlik oranından ve ticari açıklık oranından ve Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden bir bütün halinde uzun dönem nedensellik çıkmamaktadır. Son olarak Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden %1 anlam seviyesinde, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan %1 anlam seviyesinde, ticari açıklık oranından %1 anlam seviyesinde ve tüketici fiyat endeksinden %1 anlam seviyesinde işsizlik oranına uzun dönem nedensellik bulunmamaktadır. Çalışmadan ortaya çıkan alternatif sonuçlar Bayat vd. (2018) ele aldıkları sonuçlar ile örtüşmektedir. Bayat vd. (2018) geçiş ekonomilerinde kısa dönemde, kişi başına GSYİH ve tüketici fiyat endeksinden, uzun dönemde ise kamu etkinliği, kişi başı milli gelir, ticari açıklık, tüketici fiyat endeksi ve işsizlik oranından politik istikrara doğru nedensellik ilişkisi elde etmişlerdir. Ağayev ve Yamak (2009) demokratikleşmenin büyümeye net bir etkisinin olmadığını, makroekonomik istikrarın sağlanması ve yapısal reformların ise büyümeyi arttırdığını, ülkelerin ekonomik entegrasyonlara katılımı nedeniyle ticari açıklık oranının artmasının ekonomik büyümelerini olumlu etkilediğini ifade etmektedir. Fisher vd. (1996)'ya göre geçiş ekonomilerinde, politik istikrar ve büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmakta ve geçiş ekonomilerinde uygulanan istikrar politikaları, ekonomik büyümenin önemli bir determinantıdır. Teyyare (2018)'e göre hükümetin etkinliği, politik istikrar, yolsuzluk düzeyi ve hukukun üstünlüğü, katılım ve hesap verebilirlik ile düzenleyici kalitenin olması ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Aynı husus North (1990) tarafından da 'kurumsal iktisat' teorisi ile ele alınmış ve kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu önermektedir. Kaplan ve Yapraklı (2014)'e göre orta gelirli ülkelerde kurumlar, makroekonomik istikrar ve ticari-finansal dışa açıklık ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla politik istikrarı pozitif yönde etkilemekte, ancak bu etki düzeyi oldukça düşük kalmaktadır.

4.2.5. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Analizi

Çalışmada son olarak, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik analizi kullanılmıştır. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi, panel vektör otoregresyon modelinden elde edilen optimal gecikme uzunluğuna, değişkenlerin durağan oldukları seviyelerin eklenmesiyle oluşan modeldeki katsayılara Fisher testinin yapılmasıdır. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testinin sıfır hipotezi nedensellik yoktur, alternatif hipotez ise nedensellik vardır şeklindedir. Test sürecinde ilk olarak paneli oluşturan bütün ülkeler için Fisher test istatistiğine bakılır. Eğer alternatif hipotez kabul edilirse paneli oluşturan yatay kesitler için tek tek bakılır. Karar aşamasında olasılık değerleri kullanılmaktadır. Parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden küçük ise nedenselliğin olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Eğer parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden büyük ise nedenselliğin olmadığı yönündeki sıfır hipotez kabul edilmektedir.

Tablo 22 (a): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS=>GDPPC		GDPPC=>PS	
		İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri
Bulgaristan	3	15,94931	0,001161 ^a	5,950431	0,114047
Çek Cumhuriyeti	3	1,498598	0,682594	4,109876	0,249841
Letonya	3	3,374855	0,337359	4,253476	0,235362
Romanya	1	0,309195	0,578174	0,000331	0,985495
Slovakya	2	9,026125	0,010965 ^b	0,62609	0,731217
Litvanya	1	0,004931	0,944019	0,202527	0,652689
Macaristan	3	2,434217	0,487297	11,39802	0,009757 ^a
Estonya	3	4,989848	0,172542	1,209115	0,750819
Polonya	3	1,420776	0,700672	8,885911	0,030847 ^b
Slovenya	1	0,181966	0,669689	0,003765	0,951073
Panel Sonuçları		Fisher stat,	Olasılık Değeri		
PS=>GDPPC		33,15551	0,032438 ^b		
GDPPC=>PS		28,40846	0,100077		

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için politik istikrardan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya nedensellik bulunmaktadır. Söz konusu bu nedensellik %1 anlam seviyesinde Bulgaristan ekonomisinde ve %5 anlam seviyesinde Slovakya ekonomisi için geçerlidir. Ancak kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan politik istikrara doğru paneli

oluşturan yatay kesitlerin tamamı için nedensellik bulunmamaktadır. Slovakya ekonomisinin 2002-2007 yılları arasında beklenenin üzerinde büyüme göstermesinde, 2004 yılında AB üyeliğinin gerçekleşmesi önemli bir adım olmuştur. Grafik 1’de de görüldüğü gibi seçili geçiş ekonomileri içinde 2002-2017 döneminde en yüksek ortalama büyüme oranına sahip ekonomi Slovakya’dır. Serbest piyasanın sağladığı mal ve hizmet akışı sayesinde, özellikle otomotiv sektöründe yapılan ciddi yabancı yatırımlar Slovakya ekonomisinin büyümesinde önemli bir etkidir. 2008 kriziyle sarsılan Slovakya ekonomisi, 2009 yılında %5,4 oranında daralma yaşamıştır. Krizin etkileriyle mücadele eden Slovakya 2009 yılında Maastricht kriterlerini sağlayarak Euro bölgesine girmeyi başarmıştır. Slovakya ekonomisinin birlik üyeliği sonrası kişi başına gayrisafi yurtiçi hasılası %65 oranında artarak 2017 yılı itibariyle 17,605 dolar seviyesine ulaşmıştır. Sovyetler birliğinin dağılmasıyla birlikte serbest piyasa sistemini tercih eden Bulgaristan ekonomisi ise dönüşüm sürecini sancılı geçirmiş sosyal ve ekonomik alanda derin yaralar almıştır. Bulgaristan’ın 2000 yılında başlayan AB müzakereleri 2007 yılında tam üyelikle sonuçlanmıştır. Birliğin en yoksul ülkelerinden olan Bulgaristan üyelik öncesi ve sonrası dönemde birliğin zorunlu kıldığı düzenleme ve kriterlerle ekonomisine bir ivme kazandırmıştır. Özellikle birlik üyelerinin ülkeye yaptıkları yatırımlar, makroekonomik göstergelerde gelişmelerin yaşanması, hükümetin uyguladığı politika ve reformlarla ülkede rahatsız edici boyutlarda olan yolsuzluk, yoksulluk, demokratikleşme ve yasal düzenlemelerdeki aksaklıkları gidermek için verdiği mücadele istikrarı sağlamada etkili olmuştur. Birliğe üye olmasıyla birlikte 2008 krizinin etkilerine maruz kalan Bulgaristan ekonomisi, %3,6 oranında daralmıştır. Bulgaristan birlik üyeliğinin başladığı 2007 yılından 2017 yılına kadar geçen 10 yıllık süreçte kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsılasını %36 oranında arttırarak 8031 dolar seviyesine çıkarmayı başarmıştır.

Bulgaristan ve Slovakya ekonomilerinde büyümenin sürdürülebilir kılınması ve makroekonomik istikrarı sağlamak adına, hükümetin uygulamaya koyduğu reformların ve mali disiplinin olumlu yansımaları politik istikrar ile kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaktadır. Geçiş ekonomilerinde politik istikrarın makroekonomik belirleyicilerini inceleyen Radu (2015) istikrarlı bir politik ortamın sürdürülebilir kalkınma için tutarlı ve sürekli bir yol oluşturulmasına yardımcı olacağını ifade etmiştir. Aisen ve Veiga (2013)’e göre politik dalgalanmaların yaşanması ekonomik büyümeyi negatif etkilemekte ve bu etkinin derecesinin ölçülmesi için

parametre tahmini yapılması gerekmektedir. Ekonomik entgerasyon ile birlikte ekonomik kurumsal yapıların gelişmesi ve politik istikrarın makroekonomik büyümeyi beraberinde getirmesi beklenmektedir. Ancak panel vektör otregresyon modelinde kısa dönemde politik istikrar ile ekonomik rehah arasında nedensellik çıkmamıştır. Panel hata düzeltme modelinde ise test prosedürü gereği ekonomik büyümenin politik istikrar üzerindeki etkisi tespit edilememektedir. Bu nedenle iktisat teorisinin, politik istikrar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler önermesi geçiş ekonomileri için geçerli değildir.

Tablo 23 (b): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS $\nrightarrow$ TRADE		TRADE $\nrightarrow$ PS	
		İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri
Bulgaristan	3	1,173716	0,759315	26,50053	7,49E-06 ^a
Çek Cumhuriyeti	3	2,651607	0,448514	5,090361	0,165299
Letonya	2	1,230787	0,540428	1,637554	0,440971
Romanya	1	1,287588	0,256493	1,266262	0,260469
Slovakya	1	0,68831	0,40674	0,254304	0,614061
Litvanya	2	2,31513	0,314251	3,907395	0,141749
Macaristan	1	0,180889	0,67061	0,546835	0,459614
Estonya	3	6,269817	0,099196 ^c	8,466654	0,03729 ^b
Polonya	3	2,280246	0,516316	6,027257	0,110292
Slovenya	3	7,524655	0,056928 ^c	3,244924	0,355382
Panel					
Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS$\nrightarrow$TRADE	22,69514	0,30401			
TRADE$\nrightarrow$PS	51,02532	0,000158 ^a			

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için ticari açıklık oranından politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Bu nedensellik %1 anlam seviyesinde Bulgaristan ve %5 anlam seviyesinde Estonya ekonomileri için geçerlidir. Ancak paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için politik istikrardan ticari açıklık oranına nedensellik bulunmamaktadır. Bulgaristan ve Estonya ekonomilerinde görülen nedensellik ilişkisi değerlendirildiğinde; düşük dış ticaret hacimlerine sahip olan ve serbest piyasa koşullarının işlemeye başlamasıyla dış pazara açılan bu ekonomilerde 2004 yılında Estonya, 2007 yılında ise Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne tam üyeliklerinin gerçekleşmesiyle, özellikle AB'ye ihracatları ivme kazanmış ve dış ticaret hacimleri giderek artmıştır. Bulgaristan ekonomisi Birlik üyeliği sürecinde birçok ekonomik reform

gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sosyal ve hukuki alanlarda yaşanan yozlaşmaları giderme çabaları da itibarinin birlik bünyesinde artmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur (Şimdi, 2013: 37). Ayrıca Bulgaristan'ın konumu itibarıyla Avrupa ülkeleri ve Rusya pazarına yakınlığı stratejik bir üs olarak görülmesini sağlamıştır. Sovyetler Birliği birçok alanda olduğu gibi dış ticaret alanında da dışa kapalı bir politika izleyerek dünya ile bağıni mümkün olduğu kadar zayıflatmıştır. Estonya ekonomisi de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, piyasa ekonomisine yönelen ve dış ticaret engellerinin kalkmasıyla dünya ile entegrasyonu artan bir ekonomi olmuştur (Özdemir, 2018: 1113). Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin gerçekleşmesi ise bu entegrasyonun gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Birlik üyeliği sonrası Bulgaristan ekonomisinin %36 Estonya ekonomisinin ise %148 oranında ticaret hacimlerinde artış yaşanmış, bu artışın büyük oranda ihracat rakamlarında gerçekleşmesi dengeli bir dış ticaret sergilemelerini sağlamıştır. İthalat ve ihracatlarını büyük ölçüde birlik ülkelerine gerçekleştiren bu ekonomilerde, Bulgaristan ekonomisi için hammadde, Estonya ekonomisi için ise makine ve ekipman en önemli ihracat kalemleridir. Bulgaristan ve Estonya ekonomilerinde hükümetlerin politika ve reformları gerçekleştirme çabaları, geçiş sonrası süreçte özellikle de birlik üyeliğiyle birlikte, dış pazara sağladıkları uyum ve ticaret hacimlerinde yaşanan istikrarlı artış, birlik üyeliğinin sağladığı entegrasyonun başlangıçta bu ekonomilere yansımalarının, kısa dönemde daha yüksek seviyede olduğunu göstermekte ve ticari açıklık oranı ile politik istikrar arasındaki nedenselliğin sebebini ortaya koymaktadır. Panel vektör otoregresyon modelinde de ticari açıklık oranının politik istikrara doğru kısa dönemli nedensellik elde edilmiştir. Bu yönüyle iki testin sonuçları birbirlerini desteklemektedir. Yalçinkaya ve Kaya (2017)'ye göre gelişmiş ekonomilerde politik istikrarın ekonomik büyümeye etkilerinin pozitif, gelişmekte olan ülkelerde ise istikrarsız olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu önerinin temel dayanağı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde farklılık olmasında, fiziksel-beşeri sermaye birikimi ve dış dünyayla entegre olma seviyelerine kıyasla, sırasıyla politik olarak istikrarlı ve istikrarsız bir yapıda olmalarının etkisinin kısmen daha fazla olmasıdır.

Tablo 24 (c): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS≠>CPI	p-value	CPI≠>PS	p-value
Bulgaristan	3	11,58981	0,008929 ^a	3,819475	0,281629
Çek Cumhuriyeti	3	3,242034	0,355792	2,442406	0,485789
Letonya	1	0,603828	0,437121	0,005973	0,938398
Romanya	1	1,27909	0,258068	0,386577	0,534104
Slovakya	3	6,687163	0,082566 ^c	0,745679	0,862411
Litvanya	3	0,642036	0,886745	21,65713	7,69E-05 ^a
Macaristan	1	0,836297	0,360458	0,064541	0,799458
Estonya	1	0,065604	0,797848	1,356396	0,244163
Polonya	3	2,027939	0,566628	16,22214	0,001021 ^a
Slovenya	1	0,282735	0,594914	0,075511	0,783476
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS≠>CPI	25,7638	0,173755			
CPI≠>PS	42,1319	0,002658 ^a			

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için tüketici fiyat endeksinden politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Söz konusu bu nedensellik %1 anlam seviyesinde Litvanya ve Polonya ekonomileri için geçerlidir. Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için ise politik istikrardan tüketici fiyat endeksine nedensellik bulunmamaktadır. Geçiş başlangıcında, ekonomilerin farklı koşullara sahip oldukları bilinmektedir. Özellikle, Fiyat mekanizmasındaki aksaklık, etkin kaynak kullanımının olmaması, bazı malları üretmede yaşanan yetersizlik ve piyasanın fiyat serbersleşmesine tepki vermesi gibi durumlar ekonomiler arasında fiyatlar genel düzeyi açısından farklılıklar görülmesine neden olmuştur. Fakat son dönemlerde neredeyse tüm geçiş ekonomilerinin enflasyon oranları %1 seviyelerine gerilemiş durumdadır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2018: 54). Ayrıca incelenen geçiş ekonomilerinde fiyatlar genel düzeyinde görülen dalgalanmalarda 2008 küresel krizi etkili olmuştur. Kriz döneminde ekonomilerin genelinde enflasyon oranlarında artış yaşanırken, krizin etkisini yitirmesiyle enflasyon oranlarında ciddi düşüşler görülmüştür. Litvanya ve polonya ekonomileri de enflasyon oranlarında krizin etkisini hisseden ekonomiler olmuşlardır. 2008 yılında Litvanya ekonomisinde bir önceki yıla göre %52,5 polonya ekonomisinde ise %68 oranında enflasyon artışı yaşanmıştır. Krizin etkisini yitirmesiyle toparlanma sürecine giren bu ekonomilerde özellikle 2012 sonrası dönemde enflasyon oranları kriz öncesi dönemin altına gerilemiştir. Litvanya ekonomisinin kriz sonrası toparlanma sürecinde sıkı para ve maliye politikaları uygulaması ve Maastricht kriterleri açısından sorun teşkil eden yüksek enflasyon sorununu

gidererek 2015 yılında Euro bölgesine girmesi, polonya ekonomisinin ise kriz döneminde resesyon yaşamayan tek birlik üyesi olması ve mali disiplinden taviz vermeden enflasyonu dizginlemesi, bu ekonomilerdeki tüketici fiyat endeksinden politik istikrara olan nedenselliği açıklayan faktörlerdir. Enflasyon oranının belirli bir eşik değerin altında olmasının makroekonomik gelişmeyi olumlu etkilediğini tespit eden birçok çalışma bulunmaktadır (Rapach, 2003, Benhabib ve Spiegel, 2006). Geçiş ekonomilerinde bireylerin ekonomik performansa ilişkin beklentilerini şekillendiren en önemli iki makroekonomik değişken döviz kuru ve fiyat istikrarıdır. Ekonomik entegrasyon ile birlikte döviz kurundaki stabilite bireylerin algısını olumlu yönde etkilemiştir. Birlik üyeliği ile birlikte ortaya çıkan rakabetçi piyasalar, fiyat istikrarının oluşmasına destek sağlamıştır. Bununla birlikte birlik üyeliğinin getirdiği ortak para politikası, kamunun bütçe açıklarını parasallaştırmasına engel olmuştur. Böylece geçiş ekonomilerinde fiyat istikrarsızlığının en önemli kaynağı olan monetarizasyonun engellenmesi hem dışlama etkisini azaltmış hem de fiyat istikrarına katkı sağlamıştır. Politik istikrardan tüketici fiyat endeksine nedensellik ilişkisinin bulunmaması, tüketici fiyat endeksi üzerinde politik istikrardan ziyade, para arzı, döviz kuru ve finansal gelişmişlik düzeyi gibi iktisadi faktörlerin belirleyici etkiye sahip olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 25 (d): Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS $\nrightarrow$ UN	p-value	UN $\nrightarrow$ PS	p-value
Bulgaristan	3	6,890729	0,075463 ^c	0,631524	0,889179
Çek Cumhuriyeti	3	19,93191	0,000175 ^a	3,371199	0,337855
Letonya	3	41,93958	4,13E-09 ^a	0,510208	9,17E-01 ^a
Romanya	3	4,074577	0,253523	1,259915	0,738673
Slovakya	3	12,72878	0,005261 ^a	6,223105	0,101246
Litvanya	2	0,970759	0,615463	0,734507	0,692634
Macaristan	2	8,660502	0,013164 ^b	1,874851	0,391635
Estonya	3	4,629709	0,201008	14,47859	0,002321 ^a
Polonya	3	36,22031	6,73E-08 ^a	1,726678	0,631019
Slovenya	1	1,826379	0,176556	26,44452	2,71E-07 ^a
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS $\nrightarrow$ UN	123,6514	1,11E-16 ^a			
UN $\nrightarrow$ PS	53,66781	6,48E-05 ^a			

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için hem işsizlik oranından politik istikrara, hem de politik istikrardan işsizlik oranına nedensellik bulunmaktadır. İşsizlik oranından politik istikrara nedensellik %1 anlam seviyesinde Letonya, Estonya ve Slovenya ekonomileri için geçerlidir. Politik istikrardan işsizlik oranına nedensellik ise %10 anlam seviyesinde Bulgaristan, %1 anlam seviyesinde Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovak Cumhuriyeti ve Polonya %5 anlam seviyesinde Macaristan için geçerlidir. Letonya ekonomisinde politik istikrar ile işsizlik oranı arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır. Yapısal ve friksiyonel işsizlik ile mücadele, uzun vadeli ve işgücü piyasasını düzenlemeye yönelik politika ihtiyacı gösterdiği için Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan ekonomilerinde konjonktürel işsizliğin azaltılmasına yönelik politik uygulamalar yapılmıştır. Ekonomik entegrasyon ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış yaşanmıştır. Geçiş ekonomilerinde emek yoğun teknoloji kullanan sektörlerdeki işgücünün, sermaye yoğun teknolojiler kullanan sektörlerde kaydığı görülmektedir. İşgücünün sektörel kaymaları toplam faktör verimliliğinin artmasına da katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyüme hızının toplam faktör verimliliğini geçtiği ekonomilerde istihdam artışının yaşanması kaçınılmazdır (Levine, 2013). Serbest piyasa ekonomisine geçişin, işsizlik göstergesi üzerinde beklenen etkiyi yaratmadığı görülmektedir. Bazı ekonomilerde işsizlik oranlarının geçiş öncesi sürecin üstünde seyrettiği görülmüştür. Bozdağlıoğlu ve

Evlimoğlu (2018) bu durumu, piyasa ekonomisine geçişte yaşanan aksaklıklara ve sosyalist sistemin yapısının işsizliği gizlemeye uygun olmasına bağlamaktadır.

Tablo 26 (e): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS $\neq$ DUMMY	p-value	DUMMY $\neq$ PS	p-value
Bulgaristan	3	13.750	0.00 ^a	0.057	0.971
Çek Cumhuriyeti	3	2.522	0.471	5.362	0.147
Letonya	3	59.459	0.00 ^a	7.085	0.069 ^c
Romanya	3	7.676	0.078 ^c	10.735	0.013
Slovakya	3	1.011	0.798	0.087	0.767
Litvanya	2	0.097	0.754	6.572	0.037 ^b
Macaristan	2	1.778	0.619	1.010	0.314
Estonya	3	16.535	0.00 ^a	2.738	0.433
Polonya	3	2.397	0.494	0.143	0.704
Slovenya	1	1.673	0.642	31.346	0.00 ^a
Panel Sonuçları		Fisher stat,	p-value		
PS $\neq$ DUMMY		63.446	0.177		
DUMMY $\neq$ PS		152.689	0.00 ^a		

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Söz konusu bu nedensellik %5 anlam seviyesinde Litvanya ekonomisinde, %10 anlam seviyesinde Letonya ekonomisinde ve %1 anlam seviyesinde Slovenya ekonomisinde geçerlidir. Ancak paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için politik istikrardan, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru nedensellik bulunmamaktadır. Litvanya, Letonya ve Slovenya ekonomilerinde, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara nedensellik ilişkisinin varlığı, bu ülkelerde birliğe üyelik sürecinde uyum yasalarıyla oluşturulan kurumsal altyapının ve birlik üyeliğinin ekonomik entegrasyonu oluşturmada sağladığı kolaylığın incelenen diğer ekonomilere nispeten, politik istikrar seviyelerine daha olumlu yansımalarıyla açıklanabilir. Birlik üyeliği öncesinde dağınık kurumsal yapı, gelişmemiş finansal piyasalar ve araçlar, ücret ve fiyatlardaki katılık, eksik rekabet piyasalarının varlığı, ihracatın ithalata bağımlılığı, düşük katma değerli mal ve hizmet üretimi ve verimsiz kamu harcamalarının yaşandığı olumsuz ekonomik yapıdan, birlik üyeliğiyle birlikte ortak para politikası, rekabet ortamının iyileştirilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ülkeler arasındaki teknoloji transferi, beşeri

sermayenin niteliğinin artırılması gibi olumlu faktörlerin yer aldığı bir ekonomik yapıya dönüşmüştür. Bu ekonomik yapının oluşmasında Maastricht antlaşması ile sağlanmaya çalışılan makroekonomik kriterlerin olumlu etkisi bulunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası iletişim ağının yükselmeye başladığı 21. Yüzyılda Politik istikrar kavramı politika yapıcılar için önem kazanan bir konu haline gelmiştir. İktisat teorisinde ekonomik aktörlerin geleceğe yönelik beklentilerini şekillendiren makroekonomik değişkenlerin belirlenmesine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde iktisat teorisinde ekonomik aktörlerin geleceğe yönelik beklentilerini değiştiren en önemli konu beklenti kavramının şekillendirilememesinden kaynaklanmaktadır. Makroekonomik değişkenlerde ortaya çıkan belirsizlik ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle politika yapıcılar politika tercihlerinde kısa ve uzun dönemli ayrışmalara yönelmektedir. Bu çalışmada amaçlanan, kullanılan iktisadi değişkenlerin politik istikrar ile ilişkisini belirlemektir.

Merkezi planlama ile yönetilen ekonomilerde ticari açıklık oranının düşük olması, finansal piyasaların gelişmemiş olması ve uluslararası düzeyde diğer ekonomilerle oluşabilecek gelişmişlik farklılıklarını göz ardı eden bir politik yapının olması nedeniyle politik istikrarın önemi, bu yönetim şekli ile idare edilen ekonomiler için önem arz etmemektedir. Ancak uluslararası piyasalara entegrasyonun arttığı günümüzde, politik istikrarın azalmasıyla ortaya çıkan öngörülemeyen yapı, ülkelerin makroekonomik değişkenleri üzerinde yarattığı olumsuz etkinin yanında uluslararası arenada itibar kaybı yaşamalarına da neden olmaktadır. Ekonomik entegrasyonlar üretim faktörlerine, mal ve hizmetlere serbest dolaşım hakkı tanımaktadır. Ekonomik entegrasyon ile ortaya çıkan piyasa mekanizması, ekonomide atıl olan kaynakları verimli sektörlerle yönlendirerek toplam faktör verimliliğine de teorik olarak katkı sağlamaktadır. Entegrasyon süreci ile birlikte ulusal ekonomiler, ortak pazar ve ortak para biriminin döviz kuru belirsizliğini ortadan kaldırmasının sağladığı avantajlarla küresel iktisadi şoklara daha dirençli hale gelmektedir. Ekonomik entegrasyonların politik ve makroekonomik belirsizlikleri azalttığı birçok çalışma tarafından ortaya konulmuştur. Avrupa Birliği bu entegrasyon sürecine verilebilecek en önemli örnektir. İktisat teorisine göre ekonomik entegrasyonların politik istikrarı makroekonomik değişkenlerdeki stabilite aracılığı ile olumlu yönde etkilediği literatürde yaygın bir görüştür.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci dikkate alınarak 1 Mayıs 2004'te birlik üyesi olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya,

Slovakya ve Slovenya ile 1 Ocak 2007’de birliğe dâhil olan Romanya ve Bulgaristan geçiş ekonomilerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki incelenmiştir. Veri kısıtından dolayı ampirik analizlerde 2002-2017 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. Ampirik analizlerde bağımlı değişken olarak politik istikrar, bağımsız değişken olarak ise kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla oranı, ekonomilerin uluslararası piyasalara entegrasyonunu göstermek amacıyla ihracat ve ithalatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, fiyata istikrarının göstermek amacıyla tüketici fiyat endeksi, işsizlik oranı ve birliğe üye olunan tarihleri göstermek amacıyla kukla değişken kullanılmıştır. Ampirik analizlerde güncel panel veri ekonometrisinden faydalanılmıştır. İlk olarak bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Politik istikrar ile tüketici fiyat endeksi ve kukla değişken arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Yine korelasyon analizinde politik istikrar ile kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla, ticari açıklık oranı ve işsizlik oranı arasında negatif korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Ancak negatif korelasyonların düşük gerçekleştiği görülmüştür. Paneli oluşturan ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimler bulunabilmektedir. Bu husus politik istikrarın ülke bazında incelenmesini engellemektedir. Ayrıca yatay kesit bağımlılığı olarak adlandırılan bu durum ekonometrik testlerin niteliğini de değiştirmektedir. BP(1980), Peseran (2004) ve PUY (2008) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testlerinde paneli oluşturan ülkelerin hem merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçmesi hem de aynı ekonomik entegrasyona girmeleri nedeniyle yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmüştür. İktisadi değişkenler zaman içerisinde pozitif veya negatif şokların etkisinde kalabilmektedirler. Ampirik analizlerin sağlıklı yürüyebilmesi için bu şokların etkisinin olup olmadığının tespit edilmesi ve şokların etkisinin varsa kaldırılması gerekmektedir. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle Peseran (2007) tarafından geliştirilen CADF (yatay kesit bağımlılığını dikkate alan genişletilmiş Dickey–Fuller) birim kök testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan genişletilmiş Dickey–Fuller birim kök testi sonucunda ülkelerin ekonomik yapıları zaman içerisinde değiştiğinden dolayı iktisadi şokların etkisi daha yavaş azalmakta ve uzun hafıza gösterdikleri varsayılmıştır. Politik istikrarın bağımlı değişken olarak yer aldığı modelde yatay kesitlerin eğim parametrelerinin homojen olup olmadığının test edilmesi amacıyla Pesrena (2004), Breusch ve Pagan (1980), Peseran, Ullah ve Yamagata (2008) yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testleri yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenite

testleri sonucunda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemlerinin kullanılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemde birbirilerini etkilediklerini ortaya koymak amacıyla, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yapısal kırılmasız panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testi sonucunda modelde yer alan bağımsız değişkenler ile politik istikrarın uzun dönemde birlikte hareket ettiği görülmüştür. Makroekonomi teorisinde Klasik iktisatçıların ekonominin hem kısa hem de uzun dönemde dengede olduğu öngörüsüne karşılık, Keynesyenler, ekonominin yalnızca uzun dönemde dengede olduğunu kısa dönemde belirli nedenlerden dolayı dengede olmadığını öngörmektedir. Bu nedenle panel vektör otoregresyon ve panel hata düzeltme modeli ile birlikte değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkileri ortaya konulmuştur. Panel vektör otoregresyon modeline göre kısa dönemde;

- Ticari açıklık oranından politik istikrara,
- Tüketici fiyat endeksinden politik istikrara, doğru nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Yine kısa dönemde;
- Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara,
- Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan politik istikrara,
- İşsizlik oranından politik istikrara doğru nedensellik ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olması nedeniyle Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan, işsizlik oranından, ticari açıklık oranından ve tüketici fiyat endeksinden bir bütün halinde politik istikrara uzun dönem nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca modelde yer alması muhtemel kısa dönem dengesizlikler 3.105 yılda tekrar dengeye gelmektedir. Panelin tamamı için ortaya çıkan bu nedensellik ilişkileri paneli oluşturan her bir ülke için değişebilmektedir.

Paneli oluşturan her bir yatay kesit için nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel vektör otoregresyon modeline dayanan panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Bu bağlamda nedensellik Bulgaristan ve Slovak

Cumhuriyetinde politik istikrardan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru nedensellik elde edilmiştir. Ancak hiçbir ülkede kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan politik istikrara doğru nedensellik bulunmamaktadır. Bulgaristan ve Estonya’da ticari açıklık oranından politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Ancak politik istikrardan ticari açıklık oranına nedensellik bulunmamaktadır. Litvanya ve Polonya ekonomilerinde tüketici fiyat endeksinden politik istikrara doğru nedensellik bulunmaktadır. Politik istikrardan tüketici fiyat endeksine ise nedensellik bulunmamaktadır. Litvanya, Letonya ve Slovenya ülkelerinde Avrupa Birliği’ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara doğru nedensellik bulunurken, politik istikrardan, Avrupa Birliği’ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru nedensellik bulunmamaktadır. Letonya, Estonya ve Slovenya ekonomilerinde işsizlik oranından politik istikrara doğru nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ekonomilerinde ise politik istikrardan işsizlik oranına doğru nedensellik bulunmaktadır. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi ile politik istikrar ile yalnızca işsizlik oranı arasında ülke bazında çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Ampirik analiz sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde kısa dönemde politik istikrar üzerinde en büyük etkiyi yaratan makroekonomik değişkenler ticari açıklık oranı ve tüketici fiyat endeksidir. Avrupa Birliği üyeliği, ekonomilere, birlik içerisinde üretim faktörleri, mal ve hizmetlerde serbest dolaşım hakkı sağlamıştır. Atıl kapasite sorununun yaşandığı merkezi planlı sistemin sona ermesiyle, piyasa mekanizması tarafından kaynaklar, daha verimli olan ihracata dayalı sektörlerle yönlendirilmiştir. Ticari açıklık oranının artmasına bağlı olarak geçiş ekonomilerinde merkezi planlamanın yapısından kaynaklanan gizli işsizleri, sermaye yoğun teknolojiler yardımıyla verimli sektörlerle kanalize etmektedir. İhracata dayalı büyümenin gerçekleştiği geçiş ekonomilerinde ortaya çıkan refah artışı, bireylerin politik istikrarın önemini kavramalarını sağlamaktadır.

Nordhaus (1975) işsizlik oranında, genel seçimlerden önce kamu harcamalarındaki artışlar nedeniyle önemli derecede azalma meydana geldiğini, kamu harcamalarının yarattığı dışlama etkisi ile enflasyon oranında ise genel seçimlerden hemen sonra bir artış yaşandığını tespit etmiştir. Nordhaus (1975) iktidarların politik nedenlerle ekonomiyi manipüle ederek makroekonomik dalgalanmalar oluşturduğunu, tek amaçlarının tekrar iktidara gelmek olduğunu ve her seçim sonrası popülist politikaları arttırdığını

savunmuştur. Ancak Hibbs (1977), Nordhaus (1975)'in iktidarların genel seçimleri kazanmak amacıyla kamu harcamalarını artırmaları nedeniyle, işsizlik oranı ve tüketici fiyat endeksindeki genel seçimlerden önce ve sonra yarattığı negatif algı önerisini eleştirmiştir. Hibbs (1977)'e göre, seçim kazanan hükümetler bir sonraki dönemde parti programlarına uygun hareket ederek ekonomi politikalarını bu programa göre uygulamaktadırlar. Hibbs (1977) bu durumu seçime giren siyasal partilerin ideolojileri bazında açıklamaktadır. Hibbs (1977)'e göre sol ideolojiye sahip hükümetler işsizlik oranının düşürmeye, sağ ideolojili hükümetler ise enflasyonu düşürmeye yönelik makroekonomik program hazırlarlar. Böylece sol hükümetlerin işsizliği azaltıcı politikalara ağırlık verdiğini, sağ hükümetlerin ise düşük enflasyon seyri için fiyat istikrarı sağlayacak politikalara yöneldiği öne sürmüştür. Politik istikrarı partizan olarak ele alan yaklaşımını rasyonel beklentilere uyarlayan Alesina (1987)'ye göre, Hibbs (1977) geliştirdiği partizan yaklaşımda olduğu gibi ideolojilerin işsizlik ve enflasyona karşı bakış açıları farklıdır. Alesina (1987)'ye göre emek piyasasındaki ücret katılıkları ve seçim sonuçlarındaki belirsizlik ekonomik dalgalanmalara yol açmaktadır. Seçim dönemlerinde politik istikrar ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki daha belirgin hale gelmektedir. Politik istikrarın determinantlarını inceleyen ekonomi literatüründe genellikle koalisyonla bağlı zayıf hükümetlerin varlığının, politik istikrarsızlığa neden olduğu ve ekonomik performansı olumsuz yönde etkilediği görüşü geçerlilik kazanmıştır. Sakamoto (2005) ise koalisyon hükümetlerinin tek partili hükümetlerle karşılaştırıldığında çok kötü durumda olmadıklarını, hatta bazı dönemlerde güçlü hükümetlere göre performanslarının daha iyi olduğunu ifade etmektedir. Merkez bankasının bağımsızlığının eşit olduğu varsayımı altında tek partili hükümetlere kıyasla koalisyon hükümetlerinin fiyat istikrarı sağlamada daha başarılı olduklarını, zayıf hükümetlerin olduğu ekonomilerde ise bütçe açıklarının daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Bu teorik tartışmalar ışığında geçiş ekonomilerinde Downs (1957) ve daha sonra Nordhaus (1975) tarafından geliştirilen Fırsatçı Politik-İş Dalgalanma modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu modele göre siyasi partilerin temel amacı seçim kazanmak olduğu için her genel seçimden sonra populist makroekonomi politikaları uygulanmaktadırlar. Bütçe açığına dayalı gevşek maliye politikaları iç ve dış borçlanma ile finanse edilmektedir. Bu nedenle kamu kesimi borçlanma gereği artmakta, piyasa faiz oranında ve tüketici fiyat endeksinde artışlar görülmektedir. Bu genişlemeci politikaların

sürekli olması makroekonomik göstergelerde belirsizliği artırmaktadır. Nadler (2018)'in önerdiği gibi politik istikrarı sağlamak ve şiddeti azaltmak isteyen hükümetler ile uluslararası aktörlerin öncelikle eşitsizliği ve yoksulluğu ele alması gerekmektedir. Politik istikrarsızlığı tanımlayan yaklaşımlardan zayıf hükümet yaklaşımı, istikrarsız yapının nedenini mevcut hükümetlerin el değiştirme sıklığı olarak görmektedir. Bununla birlikte gelişmiş ekonomilerde özellikle tek partili ve uzun soluklu rejimler, istikrarın belirleyicisi olarak görülmektedir. Bir ülkede seçimle iktidara gelen hükümetlerin görevde kalma sürelerinin uzunluğu kurumsal kalitenin alt yapısını oluşturmakta, makroekonomik göstergelerde yaşanacak olumsuzluklardan etkilenme eğilimini artırmakta ve böylece ekonomik aktörlerin geleceğe yönelik beklentileri üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Ayrıca tasarruf açığı yaşayan ekonomilerdeki istikrarlı makroekonomik yapı, yabancı yatırımcılar tarafından dikkate alınan bir etkidir. Politik istikrarın olduğu ekonomilerde yabancı sermaye yatırımlarının yönü de bu ülkelere doğru olacaktır.

Bu çalışmada, merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçen ve Avrupa Birliği üyesi Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonraki çalışmalara yönelik olarak, yine merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçen Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetlerinde politik istikrar ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki incelenebilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve siyasal yapısı farklılık göstermektedir. Bu nedenle politik istikrarla makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından da önem arz etmektedir. Ayrıca hukukun üstünlüğü, demokratikleşme derecesi, seçim sistemi ve kurumsal yapı gibi faktörler de politik istikrar üzerinde etkili olan unsurlardır.

KAYNAKÇA

- Agnello, L., Castro, V., Jalles, J. T., ve Sousa, R. M. (2017). Income Inequality, Fiscal Stimuli and Political (in) Stability. *International Tax and Public Finance*, 24(3), 484-511.
- Ağayev, S., ve Yamak, N. (2009). Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4).
- Aisen, A., ve Veiga, F. J. (2006). Does Political Instability Lead to Higher Inflation? A Panel Data Analysis. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38(5), 1379-1389.
- Aisen, A., ve Veiga, F. J. (2013). How Does Political Instability Affect Economic Growth?. *European Journal of Political Economy*, 29, 151-167.
- Aisen, M. A., ve Veiga, M. F. J. (2011). How Does Political Instability Affect Economic Growth?. *International Monetary Fund*. (No. 11-12).
- Akalın, G. (2003), Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz? *TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) Yayını*, Eylül, <http://piyasaekonomisii.blogspot.com/2008/11/piyasa-ekonomisinin-neresindeyiz.html>, (erişim:30/11/18).
- Akar, P., G. (2007). Geçiş Ekonomileri Merkezi Ve Doğu Avrupa Ülkeleri Analizi (1989-2006): Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan Örnekleri. *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Ake, C. (1975). A definition of political stability. *Comparative Politics*, 7(2), 271-283.
- Akkuş, Ö. (2017). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Politik İstikrarsızlığın Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 27-42.
- Al, İ., ve Belke, M. (2018). Politik İstikrarsızlık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Mena Ülkeleri İçin Panel Nedensellik Analizi. *International Journal of*

Economic and Administrative Studies, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı):271-286.

Alesina, A. (1987). Macroeconomic Policy in a Two-Party System as a Repeated Game. *The Quarterly Journal of Economics*,.102(3), 651-678.

Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., ve Swagel, P. (1996). Political Instability and Economic Growth. *Journal of Economic growth*, 1(2), 189-211.

Aliyev, M. (2011). An Assessment of Foreign Direct Investment to Transition Economies in the Context of Contemporary Theories. *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Alper, A. E. (2018). BRICS-T Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Performans İlişkisi Üzerine Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 9(1), 49-56.

Altan, O. (2009). Ekonomik İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans tezi, İzmir.

Altay, A. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ'lerin Durumu. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (41), 59-87.

Altunç, Ö. F. (2008). Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 113-127.

Arıcı, Turhan. (2015). Liberalizasyon Ve Ekonomik Büyüme: Geçiş Ekonomileri, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Arora, S. K. (1970). Economic Growth, Social Justice and Political Stability. *Economic and political weekly*, 1202-1210.

Arslan, İ., ve Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri Ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007). *Ekonometri ve İstatistik e-dergisi*, (7), 88-103.

- Arslan, Ü. (2011). Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11(1)
- Aylan, F.K., ve Karaman, A. (2017). Sürdürülebilirliğin Denge Boyutu Olarak Politik Sürdürülebilirliğin Turizme Etkilerinin İncelenmesi. 1. *International Sustainable Tourism Congress / November 23-25*, Kastamonu, 319-327.
- Balan, F. (2016). Politik istikrar ve devlet harcamaları ilişkisi: 1986-2013 VAR analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi / Journal of Administrative Sciences*, Cilt / Volume: 14, Sayı / N: 27, ss. / pp.: 519-537.
- Balcılar, M. (2002). Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Bir Değerlendirmesi. *Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde*, 2-4.
- Baltagi, Badi H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, Chichester: Wiley.
- Bayat, T., Kışman, Z.A., ve Taşar, İ. (2018). The Macroeconomic Determinants of Political Stability in Transition Economies After Collapse of Soviet Union, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 2018.
- Benhabib, J. ve Spiegel, M.M. (2006) “Moderate Inflation and the DeflationDepression Link”, *Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper Series*, No: 32, ss.1-20, <http://www.frbsf.org/publications/economics/papers/2006/wp06-32bk.pdf> (28.12.2018).
- Bilginoğlu, M. A., ve Maraş, G. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Mali Saydamlığın Panel Veri Yöntemi ile Analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(5), 59-73.
- Boettke, P. J., ve Leeson, P. T. (2003). Is the Transition to the Market too Important to be Left to the Market?. *Economic Affairs*, 23(1), 33-39.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Evlimoğlu, U. (2018). Geçiş Süreci ve Makroekonomik Yapı: Seçilmiş Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 37-56.

- Brady, A. M. (2009). Mass Persuasion as a Means of Legitimation and China's Popular Authoritarianism. *American Behavioral Scientist*, 53(3), 434-457.
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Campante, F. R., Chor, D., ve DO, Q. A. (2009). Instability and the Incentives for Corruption. *Economics & Politics*, 21(1), 42-92.
- Cangir, N. (2012). Politik İstikrarsızlık ve Makroekonomik Performans İlişkisi: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara.
- Carrington, S. (1992). The Remonetization of the Commonwealth of Independent States. *The American Economic Review*, 82(2), 22-26.
- Choy, L. T. (2013). A Study of Political Stability in Malaysia: A Study about National Civilian Perception. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 8(4), 92-146.
- Cox, G. W., ve Weingast, B. R. (2018). Executive Constraint, Political Stability, and Economic Growth. *Comparative Political Studies*, 51(3), 279-303.
- Çokünlü, E., G. (2007). Geçiş Ekonomilerinde Makroekonomik İstikrar Sorunları: Rusya Örneği. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Bursa.
- De Grauwe, P., ve Schnabl, G. (2008). Exchange Rate Stability, Inflation, and Growth in (South) Eastern and Central Europe. *Review of Development Economics*, 12(3), 530-549.
- Değer, M.K., ve Emsen, Ö.S. (2006). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2. 121-137.

- Demirgil, H. (2011). Politik İstikrarsızlık, Belirsizlik ve Makroekonomi: Türkiye Örneği (1970-2006). *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 123-144.
- Doğruel, F., ve Doğruel, A. S. (2012). Karadeniz Çevresi Ülkelerde Geçiş Dönemi ve Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme. *Discussion Paper, Turkish Economic Association*, (No. 2012/94).
- Dunning, T. (2005). Resource Dependence, Economic Performance, and Political Stability. *Journal of conflict resolution*, 49(4), 451-482.
- Dural, B., Y. (2007). Merkezi Ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişleri Ve Bu Sürece Avrupa Birliği'nin Katkıları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Eskişehir.
- Duygulu, A. A. (1998). Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1).
- EBRD. (2018). Transition Report 2018-19 Work In Transition.
- Edwards, S. (1994), The Political Economy of Inflation and Stabilization in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 42, 235-66.
- Emirmahmutoglu, F., ve Kose, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876.
- Erdem, E., ve İlgün, M. F. (2017). Mali Disiplin Üzerinde Politik Faktörlerin Etkisi: Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uygulamalı Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 67(1), 1-23. (81)
- Erkal, G., Akinci, M., ve Yilmaz, Ö. (2015). Politik İstikrarsızlık ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi/Relationship of Political Rights and Corruption: A Panel Data Analysis. *Ege Akademik Bakis*, 15(3), 327.
- Farzanegan, M. R., ve Witthuhn, S. (2017). Corruption and Political Stability: Does the Youth Bulge Matter?. *European Journal of Political Economy*, 49, 47-70.

- Feng, Y. (2001), Political Freedom, Political Instability and Policy Uncertainty: A Study of Political Institutions and Private Investment in Developing Countries. *International Studies Quarterly*, 45, 271–294.
- Fischer, S., Sahay, R., ve Végh, C. A. (1996). Economies in Transition: The Beginnings of Growth. *The American Economic Review*, 86(2), 229-233.
- Gani, A. (2007). Governance and Foreign Direct Investment Links: Evidence from Panel Data Estimations. *Applied economics letters*, 14(10), 753-756.
- Ganmet, D. (2006). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Gujarati, D. N., Porter, D. C., Şenesen, Ü., ve Günlük-Şenesen, G. (2012). Temel ekonometri. *Literatür Yayıncılık*.
- Guloglu, B., & İvrendi, M. (2010). Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America. *Applied Economics Letters*, 17(4), 381-386.
- Güler, E. (2012). Merkezi Planlamadan Piyasa Ekonomisine Geçişin Politik Ekonomisi ve Alternatif Modeller. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(1), 37-58.
- Gür, T. H., ve Akbulut, H. (2012). Gelismekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Sosyoekonomi*, (1), 281.
- Güvel, E. A. (2003), Türkiye’de Politika Ekonomi Etkileşimi, *Nobel Kitabevi*, Adana.
- Güvel, E. A., ve Koç, A. G. A. (2010). Bütçe Açıklarının Politik Ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 286-301.
- Haydaroğlu, C. (2011). Politik Karar Alma Sürecinde Oylama Gücü ve Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Kütahya.

- Hibbs, D. A. (1977). Political Parties and Macroeconomic Policy. *The American Political Science Review*, 71(4):1467-1487.
- Hiç, M. (1992). Piyasa Ekonomisi: Felsefesi, Temel Kuralları ve Uygulaması. *İzmir 3. İktisat Kongresi*, 2-3.
- IMF (2000) Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects. <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm>, (Erişim: 9/12/18).
- Iwasaki, Ichiro, ve Taku Suzuki, (2012). The Determiants of Corruption in Transition Economies. *Economics Letters*, Vol: 114, No: 1, s. 54-60
- Jantsan, S. (2013). Geçiş ekonomilerinde reform sürecinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Kalay, M. ve Çetin, D. (2016). Afrika Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi-Journal of the Human and Social Science Researches*, 5(7), 2277-2290.
- Kaplan, E. A. (2014). Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans*, Ankara.
- Kaplan, F., ve Yapraklı, S. (2014). The Impacts of Institutions, Openness and Macroeconomic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis on Middle Income Countries. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:20, 104-123.
- Kara, S. (2010). Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Enflasyon Hedeflemesi Ve Türkiye'deki Başarısını Etkileyen Mali Faktörler. *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi*, İstanbul.
- Karabıçak, M. (2000). Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2).

- Karic, M. (2011). Political Stability and Economic Performance in the Post-Dayton Bosnia, 1997-2006. In *Conference Journal of Social Policy/Sosyal Siyaset Konferanslar Dergisi* (No. 60).
- Kavukçu, M. (2008). Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliği'ne Ekonomik Entegrasyonu: Çek Cumhuriyeti Örneği. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Kesici, M., R. (2008). Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Geçiş Ekonomileri Ve İstihdam: Polonya Ve Türkiye Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Kocaeli.
- Kılınç, N. Ş., ve Kılınç, E. C. (2014). Geçiş Ülkelerinde Ekonomik Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Avrasya Etüdleri*, 46(2), 59-81.
- Kim, H. (2010). Political Stability and Foreign Direct Investment. *International Journal of Economics and Finance*, 2(3), 59.
- Kolodko, G. W. (1999). Ten Years of Postsocialist Transition: The Lessons for policy Reforms. *World Bank Working Papers*, 2095. 1-28.
- Kurecic, P. ve Kokotovic, F. (2017). The Relevance of Political Stability on FDI: A VAR Analysis and ARDL Models for Selected Small, Developed, and Instability Threatened Economies. *Economies*, 5(3), 22.
- Levine, L. (2013). Economic Growth and the Unemployment Rate. *Congressional Research Service*. <https://fas.org/sgp/crs/misc/R42063.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2018).
- Manakhmyet, G. (2014). Orta Asya Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Analiz. *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- Marangos, J. (2006). Was There an Optimum Model of Transition?. *Global Business and Economics Review*, 8(1-2), 133-160.

- Marangos, J. (2009). The Evolution of the Term ‘Washington Consensus’. *Journal of Economic Surveys*, 23(2), 350-384.
- Margolis, J. E. (2010), “Understanding Political Stability and Instability.” *Civil Wars* 12.3, 326-345.
- Morina, B. (2017). Geçiş Ekonomilerinde İktisadi Serbestleşme ve Büyüme İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Moshi, G. ve Mitomo, H. (2014). Political Stability, Regulation and Investment in the African Mobile Markets. *25th European Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS)*, Brussels, Belgium, 22-25 June 2014.
- Musibah, A. S., Shahzad, A., ve Hanim, F. (2015). Impact of Foreign Investment in the Yemen's Economic Growth: The Country Political Stability as a Main Issue. *Asian Social Science*, Vol. 11, No. 4. 102-116.
- Nadler, E. (2018). Unplugged: Exploring the Relationship Between Energy Access and Political Stability. *Doctoral dissertation, Georgetown University*.
- Niu, J., Wen, J., Yang, X. Y., ve Chang, C. P. (2018). Trade Openness, Political Stability and Environmental Performance: What Kind of Long-Run Relationship? *Otwartość w handlu, stabilność polityczna i wydajność środowiskowa: jaki rodzaj długotrwałej relacji?*. *Problemy Ekorozwoju*, 13(2), 57-66.
- Nordhaus, W. D. (1975). The Political Business Cycle. *The Review of Economic Studies*, 42(2):169-190.
- North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press: USA.
- Nur-Tegin, K., ve Czap, H. J. (2012). Corruption: Democracy, Autocracy, and Political Stability. *Economic Analysis and Policy*, 42(1), 51-66.

- Obinger, H. (2000). Politische Regime, politische Stabilität und Wirtschaftswachstum. *Swiss Political Science Review*, 6(2), 1-26.
- Obwona, M. B. (2001). Determinants of FDI and their Impact on Economic Growth in Uganda. *African development review*, 13(1), 46-81.
- Okafor, G. (2017). The Impact of Political Instability on the Economic Growth of ECOWAS Member Countries. *Defence and Peace Economics*, 28(2), 208-229.
- Ordu, M. (2008). Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Olan Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi*, Isparta.
- Ölmezoğulları, N. (2003). Ekonomik sistemler ve küreselleşen kapitalizm. *Ezgi Kitabevi*.
- Özdemir, D. (2018). Sovyetlerde Ekonomik ve Kurumsal Eşitsizliklerin Yansımaları. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 32(4).
- Özmucur, S., ve Öniş, Z., “Enflasyon Sorunu ve Türkiye’de Enflasyonu Önleme Politikaları” *Tüses Yayını*, İstanbul, 1989.
- Parlakıyıldız, F. M. (2015). Makroekonomik ve Politik İstikrarsızlığın Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Latin Amerika Örneği. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1-11.
- Pehlivan, H. (2009). Politik İstikrar ve Ekonomik Performans: Ampirik Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.

- Pesaran, M. H., ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Posner, R. A. (1997). Equality, Wealth, and Political Stability. *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 13(2), 344-365.
- Prokopjevic, M. (2001). *Transition*. International Centre for Economic Research.
- PRS Group. (2012). “International Country Risk Guide Methodology”
<https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf>
(Erişim: 13/12/2018).
- PRS Grup, <https://guides.library.upenn.edu/ICRGResearchersDatasets>.
- PRSGroup.(2018).“ICRGResearcher'sDatasets”.<https://guides.library.upenn.edu/ICRGResearchersDatasets> (Erişim: 13/12/2018).
- Radu, M. (2015). Political Stability-a Condition for Sustainable Growth in Romania?. *Procedia Economics and Finance*, 30, 751-757.
- Ramazanoğlu, G., ve Acar, İ. A. (2006). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yanaşımlar. *Review of Social, Economic and Business Studies*, 7(8), 385-402.
- Rapach, D. (2003) “International Evidence on the Long-Run Impact of Inflation”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 35(1), ss.23-48.
- Rashid, M., Looi, X. H., ve Wong, S. J. (2017). Political Stability and FDI in the Most Competitive Asia Pacific Countries. *Journal of Financial Economic Policy*, 9(02), 140-155.
- Saha, S., ve Yap, G. (2014). The Moderation Effects of Political Instability and Terrorism on Tourism Development: A Cross-Country Panel Analysis. *Journal of Travel Research*, 53(4), 509-521.

- Sakamoto, T. (2005). Economic Performance of ‘Weak’ governments and Their Interaction with Central Banks and Labour: Deficits, Economic Growth, Unemployment and Inflation, 1961–1998. *European Journal of Political Research*, 44(6):801-836.
- Sakınç, S. (2005). Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Reformlar. *Celal Bayar Üniversitesi*.
- Sezgin, Ş. (2010). Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 154-171.
- Speicher C. J. (1997). The Creation of an Entrepreneurial Class in Central Europe and Eastern Europe: Its Importance in Political and Economic Stability. *The Temple University*, Doktora Tezi, Philadelphia ABD.
- Şahin, S. (2018). Ekonomik İstikrarı Sağlama Aracı Olarak Harcama Kuralları: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans tezi, Kütahya.
- Şanlısoy, S. ve Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987- 2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.
- Şanlısoy, S., ve Çetin, M. (2017). Türkiye Ekonomisinde Politik İstikrarsızlık-Makro Ekonomik Performans İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2).
- Şimdi, H. (2013). AB Üyeliği Eski Doğu Blok’u Ülkelerinin Dış Ticaret Yapılarını Nasıl Dönüştürdü? Bulgaristan Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(3).
- Şimşek, T. (2015). Politik İstikrarsızlık Çerçevesinde Politika ve İktisat Etkileşimi. *Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 3(2), 39-54.

- Taban, S. (2006). Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Sosyoekonomi*, 4(4).
- Tabassam, A. H., Hashmi, S. H., ve Rehman, F. U. (2016). Nexus Between Political Instability and Economic Growth in Pakistan. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 230, 325-334.
- Tandircioğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı:3, 198-226.
- Tang, C. F., ve Abosedra, S. (2014). The Impacts of Tourism, Energy Consumption and Political Instability on Economic Growth in the MENA Countries. *Energy Policy*, 68, 458-464.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). Panel Veri Ekonometris: Stata Uygulamalı. *Beta Basım Yayın*.
- Teyyare, E. (2018). Oecd Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 51-66.
- Turan, E. (2009). Geçiş Ekonomilerinde Yerelleşme Reformları: Azerbaycan Örneği. *Journal of Azerbaijani Studies*, 579-592.
- Turan, G. (2006). Piyasa Ekonomisinde Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Yeni Devletin İşlevleri. <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/844.pdf>, (Erişim: 14/12/2018).
- Total, O. (2014). Ekonomik Gelişme ve Doğal Kaynakların Laneti İlişkisi: Politik İstikrar Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türe, H., Koçak, D., ve Doğan, S. (2017). Multimoora Yöntemi İle Ülke Riski Değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 824-844.
- Uddin, M. A., Ali, M. H., ve Masih, M. (2017). Political Stability and Growth: An Application of Dynamic GMM and Quantile Regression. *Economic Modelling*, 64, 610-625.

- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 69(6), 709-748.
- White, S., McAllister, I., ve Munro, N. (2017). Economic Inequality and Political Stability in Russia and China. *Europe-Asia Studies*, 69:1, 1-7.
- Yalçinkaya, Ö. ve Kaya, V. (2017). Politik İstikrarın/İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerinde Bir Uygulama (1996-2015). *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 277-298.
- Yavuz, H., B. (2005). Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme. *Türk İdare Dergisi*. Haziran 2006, 89-105.
- Yıldırım, K., Mercan, M., ve Kostakoğlu, S. F. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3).
- Yıldız, F. (2016). Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Barış ve Kalkınma İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 64-78.
- Yolal, M., ve Anavatan, A. (2017). Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarını Açıklanmasında Kurumların Önemi: Panel Veri Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(632), 39-53.
- Zheng, S. (2012). China's Political Stability: Global Comparisons. *Journal of Chinese Political Science*, 17(1), 1-13.